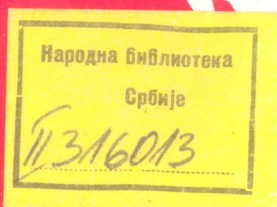

ДУШАН ПРИЦА
ЈОКСИМ РАДОЈКОВИЋ

МИЈАЈЛОВА ЈАМА

ДУШАН ПРМЦА
ЈОКСИМ РАДОЈКОВИЋ

Мијајлова јама

ДЕСПОТОВАЦ, 1984. год.

Записи о злочинима четника Драже Михајловића за време II
светског рата на подручју Средњег Поморавља и Горње Ресаве

ИЗДАЈУ:

ОО СУБНОР-а, САМОУПРАВНА ИНТЕРЕСНА ЗАЈЕДНИЦА
КУЛТУРЕ — ДЕСПОТОВАЦ И ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
СВЕТОЗАРЕВО

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР
Богојевић Милун, члан Општинског одбора СУБНОР-а,
Јелић Лука> првоборац и Марковић Зоран, директор
Историјског архива Светозарево

УРЕДНИК
Зоран Марковић, директор Историјског архива Светозарево

Прошло је скоро четири деценије од завршетка Другог светског рата, најдужег и најкрвавијег рата у новијој историји. који је за собом оставио страховите последице и однео десетине милиона људских живота.

Тачан број оних који су мучени, стрељани или умрли под окупаторским вешалима и четничком камом, никада се неће знаги.

Неће се никада знати ни тачан број жртава које је прогутала »Мијајлова јама«, језиво сведочанство суровог времена окупације и помућене свести домаћих издајника и изрода, грозни симбол четничког терора, нељудске тираније и страховладе у Средњем Псморављу и Горњој Ресави.

Знаним и незнаним, чије кости леже у овој природној гробници, посвећени су ови редови.

Нека им је вечна слава

На живописним падинама Јужног Кучаја у пределима Равне Реке и Сењског Рудника, у шуми изнад Бигра, лежи Мијајлова јама.

ЈТегенда каже да је добила име по својој првој жртви, чобанину Мијајлу.

Чувао Мијајло овце — прича седокоси старац Јован Кочобановић из Бигренице — па сео на ивицу Јаме да се одмори, да фрулом мало разгали душу, да свирком поразговара са распеваним птицама. Међутим, стари ован, предводник стада коме, није било до свирке, залете се, груну Мијајла у леђа и заједно са њим одлете у Јаму. Више их није било. Једино се после не[^]ког времена на Сисевачком врелу појавила Мијајлова свирала, као доказ да овога више нема.¹⁾

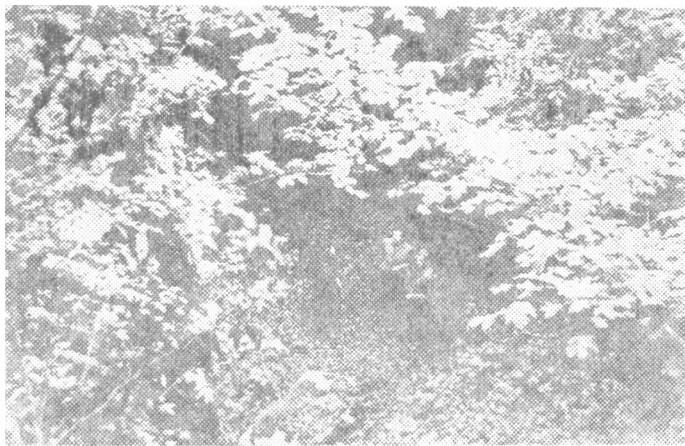
На Мијајла би се можда и заборавило, да није дошао рат са свим невољама и несрећама које собом носи.

Рат, који ће по зверствима и злочинима окупатора и домаћих издајника свих врста, а још више по небројеним невиним жртава, памтити поколења.

Мијајлова јама, ждрело смрти, ова природна костурница, неми је сведок тог тешког времена.

Времена, када су људи постајали звери.

Времена, када је владао злочин.

1. Прилаз Мијајловој јами

¹⁾ Из изјаве Јована Кочобановића

2. Припреме за спуштање у
Мијајлову јаму

3. Спуштање у Мијајлову јаму

4. На дну Мијајлове јаме

5. Дно Мијајлове јаме-кости
жртава

ДОЛАЗЕ НЕМЦИ

Половином маја 1941. године, мала композиција рудничког воза креће из Ћуприје, долином Раванице, према Сењском Руднику и Равној Реци.

Превози несвакидашње путнике. Са другојачијим шлемовима од рударских. Са пушкама уместо килавица. Обучених у нове зелене униформе, уместо у похабана, гарава рударека одела.

Превози мали воз надмена, сурова и натмурена лица окупатора, свесних да долазе у нови крај који треба покорити и опљачкати. Крај, у коме се копа црно злато, неопходно ратној машини која је кренула да освоји свет.

Пред очима окупатора промиче равница окружена зеленим брежуљцима и прошарана плодним ораницама засејаним шећерном репом, кукурузом и пшеницом. Воз полако улази у уску клисуру Раванице, а плодна равница скоро одједном пролази у сури камењар, пун вратоломног стења и сгрмих литица, омирисан плавим јоргованом.

Пролази и село Сење, са старинским кућицама, приљубљеним једна уз другу, које се као ланац пружају уз реку и брда поред ње.

Ту је одмах и манастир Раваница*, који се уздиже на пропланку међу сивим громадама, чувена задужбина Кнеза Лазара Хребељановића.

Воз полако стење даље, кроз многобројне окуке и огромне стене, која се претећи надносе над пругу, као да ће се сваког часа срушити и смрвити све што доле лежи и што се креће.

Појављује се Сењски Рудник, Пасуљанске Ливаде, а на крају пута Равна Река.

Рудари се притајили у својим сиротињским становима.

Немци су стигли.

Рудници су окупирани.

Почиње најтежи период у и дотада, тешком животу рудара.

Немци излазе из малих железничких вагона. Дочекују их петоколониши, чланови фашистичке организације »Културбунд« састављене од припадника немачке мањине, којом руководе инжењер Алојз Фици, кога Немци постављају за команданта насеља Равна Река, и католички свештеник Рупеј, кога окупатори именују за заменика команданта насеља.

Немци им дарују немачке униформе и оружје, стварајући самим тим, себи јак ослонац, јер су задаци ове организације били политички и шпијунски:

•Примедба аутора: На челу манастира Раваница налазио се Игуман Макарије, предратни опозиционар, који је у време окупације као симпатизер и помагач партизана ухапшен од стране Недићеве специјалне полиције из Београда и стрељан на Бањици.

- да се што више агитује у корист Немачке
- да се оснивају месне организације »Културбунда«
- да се одлази у немачку војску и на добровољни рад у Немачку
- да се откривају и показују лица која раде против интереса Рајха, пре свега комунисти и њихови симпатизери, као и активни чланови »УРСОВИХ« синдиката.²⁾

Да би »омасовили« ову организацију, »Културбундовци« су у своје чланство примали припаднике свих националности, изузевши једино Србе.³⁾

Повластице у храни и снабдевању нису биле једине повластице, које су уживали ови сарадници окупатора.

Народ је »Културбундовце« назвао »мањинцима«.⁴⁾

У »Културбунду« су 1941. године били учлањени:

У Равној Реци:

Апро Јована Јован, из Старе Кањиже — Бачка,
Брезник Башкијана Андреја, из Вел. Хрибника — Словенија,
Боровиншек Михајла Михајло, из Брежнице — Словенија,
Божих Јозефа Карло, из Брежнице — Словенија,
Брезник Мартина Едуард, из Шмартна — Словенија,
Брезник Андреје Виктор, из Камника — Словенија,
Гомираг Јосипа Рудолф из Трбовља — Словенија,
Глоговшек Јозефа Јохан, из Артиче — Словенија,
Глоговшек Јохана Јохан, из Брежнице — Словенија,
Глоговшек Јохана Рудолф, из Гринбаха — Аустрија,
Глоговшек Јохана Јосип, из С. Рудника — Србија,
Глишић Илије Славко, из Бугојна — Босна,
Грум Павле,
Дроњак Ђуре Мирко, из Креке — Босна,
Жохер Флоријана Јурај, из Св. Ловренца — Словенија,
Јазбец Мартина Јосип, из Руперта — Словенија,
Јазбец Јосипа Карло, из Лашког — Словенија,
Јазбец Јосипа Антон, из Цеља — Словенија,
Јанош Антона Антон, из Мађарске,
Ковче Ане Рудолф, из Вел. Кањиже — Словенија,
Козина Илије Иван, из Коњица — Херцеговина,
Кнез Михајла Јанез, из Лашког — Словенија,
Колар Јосипа Михајло, из Цења — Словенија,

²⁾ Хроника »На обронцима Бељанјике« стр. 119, 120

³⁾ ИАС — К—10—56/1076, стр. 44

⁴⁾ Напомена аутора

Кастелац Јосипа Едуард, из ЈТитија — Словенија,
Киперт Валентина Паја. из Беочина — Срем,
Киперт Паје Валентин, из Врдника — Срем,
Киперт Паје Јосип, из Врдника — Срем,
Латин Петра Јанко, из Гргуревца — Хрватска,
Марцен Франца Михајло, из Преваља — Словенија — са сином,
Оберстер Гашпара Милош, из Цсља — Словенија,
Оберстер Милоша Милош, из Словеноградеца — Словенија,
Реберник Мартина Георг, из Подградеца — Словенија,
Реберник Георга Стево, из Врдника — Срем,
Реберник Георга Карло, из Врдника — Срем,
Скок Алојза Алојз, из Локе — Словенија,
Шлегл Јосипа Албин, из Зиче — Словенија,
Шпрагер Павла Јанез, из Раскавеца — Словенија.⁵⁾

У Сењском Руднику:

Ковач Франц,
Кочник Франц,
Хајнк Карло,
Хованец Антон,

Ерих (презиме непознато) и др.⁶⁾

Они постају све смелији, окрутнији, дрскији и суровији
Одмах по доласку окупатора сачињавају спискове оних које
треба уклонити из Равне Реке, Сењског Рудника и осталих ру-
дарских насеља. У списковима се налазе имена свих напредних
рудара, учесника радничког покрета и чланова и руководиоца
УРСОВИХ синдиката- На овом списку било је по причању
Шпрагер Јанеза, око 75 папредних људи.

Почињу прва хапшења. Међу првима ухашпени су Ми
хајло Цветковић, Илија Узелац и други.

Описујући ове догађаје, првоборац Лука Телић < ажс -га јг
Шпрагер Јанез, који је у мањинце отишао због женс, дошао
код њега и код Петра Жалца и саветовао их да приликом из
ласка из јаме не излазе на главна врата, већ на споредни из-
лаз, што су ови учинили и избегли хапшење. Том приликом
Немци су ухапсили већи број осумњичених рудара који су иза-
шли на главни излаз.⁷⁾

¹⁾ ИАС — К—10—56/1076, стр. 44, ф—3/52

²⁾ *100 година Сењског Рудника» стр. 243

⁷⁾ После ослобођења Лука Телић је пронашао Шпрагера у Новом Саду,
где је овај био запослен. Таца је Јанез Луки Јелићу предао спискове
38 припадника "Културбунда» у Равној Реци, са адресама становања,
тако да су сви похватани и од њих је седморица стрељано. а остали
су осуђени на дуже временске казне (од 10 до 15 година).

ПРВИ ЗНАЦИ ОТПОРА

У рудницима стање постаје све несносније.
Влада општа несигурност.
Атмосфера револта и негодовања увлачи се у људе и све
јаче их обузима.

Међу рударима кружи парола: »Што мање угља мапоље«.
Све више се размишља о припремама за организовано
ггружање отпора окупатору.

Долази до првих саботажа, кварова на машинама, дрвној
жичари Троглан Баре — Сењски Рудник, до застоја у извозу
угља. Све у циљу да се што мање угља извуче из богате утро-
бе земље овог рударског краја и стави на расположење окупа-
тору.

Немци су све огорченији, али узалуд.

У овом тешком времену једини искрени пријатељ народа
била је КПЈ, која се ставила на чело народног покрета у бор-
би против туђинске власти. Припреме за оружану борбу про-
тиву окупатора теку у највећој тајности. Утицај КПЈ се све ви-
ше одражава на опште стање у рудницима у првим месецима
окупације.

ХРОНИЧАРИ СУ ЗАБЕЛЕЖИЛИ

У очи напада Немачке на Југославију национални састав
радника у Сењско-ресавским рудницима био је веома шаролик.
Већину радника у Ресави сачињавали су Хомољци и сељаци из
окоLINE, нарочито из срезова Деспотовачког и Ресавског, за-
тим приличан број Далматинаца. Личана и нешто Босанаца.

У Сењском Руднику већина је била из непосредне околи-
не, затим из околине Ужица, Враћа, нешто из Лике и Хрват-
ског Загорја.

У Равној Реци, међутим, радника је било готово из свих
крајева Југославије. Било је ту Срба, Хрвата, Словенаца, Шип-
тара, Македонаца, Немаца, Мађара, и других народности. Ова-
кав састав, нарочито у систему какав је владао у бившој Југо-
славији, представљао је погодно тло за распиривање шовинис-
тичке мржње између појединих националности. У Равној Ре-
ци такво стање је у великој мери потпомагала католичка црква
на челу са попом Рупејом и инжењером Фикијем. Њихова ак-
тивност била је усмерена на политичку припрему припадника
немачке националне мањине за предстојеће догађаје. Они су
организовали такозвану пету колону, која ће у датом тренутку
преузети власт и загоснодарити Равном Реком. Петоколонаца

је било и у Сењском Руднику и Сисевцу, али у мањем обиму. Они су све више дизали главу и радовали се Хитлеровим победама, очекујући дан пораза југословенске војске, па да загосподаре рудницима. Тих дана осећало се све јаче трвење између појединих група, што је наносило огромне штете јединству радника и слабило снагу радничког покрета.

У таквој ситуацији КПЈ развија веома живу активност код радника указујући им на опасност која долази од фашизма.

Крајем маја 1941. године, у Сисевац је дошао шпански борац Бранко Крсмановић из Горње Мутнице и одржао састанак са групом рудара међу којима су били:

Голуб Иван, Никола Бурмас, Милија Вемић, Иван Кожуљ, Михаил Иванович-Калеџин, Мирко Крстић и Милен Крстић.⁸⁾

Рудари прихватају задатак да прикупљају оружје, муницију и санитетски материјал.

Према хроници »На обронцима Бељанице«, Петар Стамболић, инструктор ПК КПЈ за Србију, одржава у ноћи између 21. и 22. јуна 1941. године, састанак са комунистима — рударима из Равне Реке на Пасуљанским Ливадама. Овом састанку су присуствовали између осталих чланови КПЈ Петар Жалац, Ђуро Стојић, Никола Ераковић, Лука Јелић. Албин Гроблер, Франц Каменшек и још неки.

На овом састанку, друг Стамболић је пренео директиве ЦК КПЈ и ПК КПЈ за Србију, о прикупљању оружја и муниције и припрема за дизање устанка. Одлука ПК КПЈ за Србију била је да сваки Окружни комитет партије буде покривен са једним чланом ПК или инструктором. Исто тако, Стамболић је говорио о могућности напада Немачке на Совјетски Савез. Рудари, комунисти, су га информисали о ситуацији у рудницама и опасности која прети рударима и њиховим породицама од немачке мањине.

Састанак је завршен у зору, па се Стамболић упутио према Ћуприји, док су се остали разишли у разним правцима. Ова предострожност је била потребна. јер су мањинци будно пратили кретање радника.⁹⁾

Јула месеца, одржан је састанак на једној кривини изнад Равне Реке. Овом састанку присуствовали су:

Јоца Милосављевић, члан ОК КПЈ за Јагодину, Живка Дамњановић, из Ћуприје и Данило Димитријевић, из Мијатовца код Ћуприје.

⁸⁾Из сећања Ивана Голуба

⁹⁾ИАС — К—7—76/1111, стр. 5

Поред чланова КПЈ, из Равне Реке је овом састанку присуствовао и Ђура Ковачевић, командир индустријске страже.

На састанку је донета одлука да Ђура преда оружје својих стражара комунистима који су у то време били у стражи, као и да се разоружају мањинци. После тога, требало је оформити Рударску партизанску чету.

Колико се у тим судбоносним данима водило рачуна о људима говори одлука са тог састанка, да се обезбеде породице оних рудара који одлазе у партизане. Чак је обезбеђен и смештај ових породица у селу Липовици.

На овом састанку извршено је још једно конкретно задужење, наиме, да Лука Јелић са комунистима Стевом Милекићем, шефом машинске радионице у Равној Реци, Чедом Богдановићем и Милетом Поповићем, припреми кључеве и остали алат неопходан за демонтирање пруге.

Међутим, мањинци су на неки начин сазнали за ове акције и оне нису успеле. Како су већ имали готове спискове скоро свих напредних радника, почињу хапшења која проузрокују групна бекства у шуму. Избегли радници се састају у шуми на Бигру изнад Равне Реке, где формирају привремени логор. Није познат тачан број људи који су тада отишли у шуму, али је сигурно да су се међу њима налазили:

Лука Јелић, Петар Жалац, Сава Алексић, Ђура Ковачевић, Драган Ковачевић, Чедомир Богдановић, Виталије Полетика, Александар Мачевски, Лука Тарла, Душан Иђац, Стеван Шушњар, Албин Гроблер, Миле Поповић, Ђуро Стојић, Ђуро Загорац, Стева Милекић, Саво Глигорић, Стево Глигорић, Драга Станковић, Стојан Стојановић Миле Косовац, Тодор Чоловић, ливац и други.

Овој групи прикључује се и Илија Узелац, потпоручник бивше југословенске војске, са групом својих присталица. Одмах је дошло до несугласице око избора командира чете. Комунисти су за командира предлагали Петра Жалца, док је Илија Узелац сматрао да место командира припада њему, као официру. Али и поред ових неспоразума, у почетку устанка акције су извођене заједнички.¹⁰⁾

Такође је забележен, долазак у Сењски Рудник Боре Петровића, командира Параћинско ћупријске партизанске чете. Он је на збору, на коме је присуствовао већи број радника и грађана, говорио окупљеним рударима о циљевима борбе, о патриотској дужности свих поштених људи, да се боре против окупатора и за ново друштво, у коме неће бити штрајкова, немаштине и беде.

6. ЛУКА ЈЕЛИЋ, из Равне
Реке, преживели борац
Рударске парт. чете, данас
пензионисани официр ЈНА

7. ЂУРА КОВАЧЕВИЋ, из Р.
Реке, борац Рударске парт.
чете од јула 1941. г.

8. ДРАГАН КОВАЧЕВИЋ, из
Р. Реке, борац Рударске парт.
чете од јула 1941. г.

9. ЧЕДОМИР БОГДАНОВИЋ, из
Р. Реке, борац Рударске парт.
чете од јула 1941. г.

10. АЛЕКСАНДАР МАЧЕВСКИ,
из Р. Реке, борац Рударске парт,
чете од јула 1941. г.

11. ДУШАН ИЊАЦ, из Р. Реке,
борац Рударске парт. чеге од
јула 1941. г.

12. АЛБИН ГРОБЛЕР, секретар
СКОЈ-а у Р. Реци, борац
Рударске парт. чете од јула
1941. Г.

13. МИОДРАГ-МИЛЕ ПОПШИЋ,
из Р. Реке, борац Рударске парт.
чете од јула 1941. г.

14. СТЕВАН МИЛЕКИЋ, из Р.
Реке, борац Рударске парт. чете
од јула 1941. о.

По одржаном збору у чету одлазе из Сењског Рудника
нови рудари, међу којима:

Воја Војиновић, (касније постављен за десетара рударске
десетине), Димче Димовић, Душан Петровић, Жика Петровић,
Влајко Шаторић, Жика Суботић, Љубица Суботић, Миле Стан-
ковић, Милош Спасојевић, Димигрије Зоркић, Милија Вемић.

15. ВЛАДИМИР-ВЛАЈКО
ШАГОРИЋ, из С. Рудника,
борац Рударске парт. чете од
јула 1941. г.

16. МИЛОШ СПАСОЈЕВИЋ, ИЗ
С. Рудника, борац Рударске
парт. чете од јула 1941. г.

17. ДИМИТРИЈЕ ЗОРКИЋ, из
С. Рудника, борац Рударске парт.
чете од јула 1941. г.

Нешто касније, односно до половине септембра 1941. године, прикључују се устаницима:

Радисав Додић, Мирко Димитријевић, Милоје Ђорђијанов, Селаковић (име непознато), Стојадин Стојковић, Ранђел Радовановић, Милан Радосављевић, Добривоје Станишић, Влада Аћимовић, Анта Пешић, Стојадин Ђолић, Душан Младеновић, Видан Петровић, Драго »Мишавац«, Вељко Добријевић, Раде Трикић, Слободан Глигоријевић, Васа Милкановић, Миле Стаменић и други.")

Такође је записано, да су после једне акције, коју су 3. септембра 1941. године извели устаници на рудник Баре, устаницима пришли:

Недељко Гундељ, Тодор Чоловић, Божо Миљковић, Мирко Гундељ, Душко Тагомир, Бошко Татомир, Илија Јо^анотћ и Милан Јовановић.

")»100 година Сењског Рудника«, стр. 244, 245

18. ВАСА МИЛКАНОВИЋ, из Р. Реке, борац Рударске парт. чете од јула 1941. г.

19. МИЛЕ СГАМЕНИЋ, из С. Рудиика, борац Рударске парт. чете од јула 1941. г.

У исто доба прилазе устаницима из Равне Реке: Јово Кецман-Чеда, Никола Пилипов и Власта Стојановић.¹²⁾

Познато је да су по разбијању Параћинско ћупријске-рударске чете Тодор Чоловић и Никола Пилипов са још неколико бораца пршли код Др. Ивка у Бољевачки и Зајчарски одред, док се зна да је Мирко Гундељ касније погинуо у четницима.

Но, треба напоменути, да је број рудара-радника из Сењско-ресавских рудника који су од првих дана учествовали у устанку, према оценама оних који су описивали догађаје из тог времена, као и сећањима преживелих, био знатно већи, с обзиром на револуционарну прошлост радничке класе ових рудника. Све те борце из првих дана наше Револуције помињемо и овог пута, иако су им имена остала непозната, или омашком нису забележена.

ПАРТИЈА У РУДНИЦИМА УОЧИ ОКУПАЦИЈЕ

За велики одзив рудара и народа овог краја позиву Партије на устанак, узроке треба тражити у снажној партијској организацији рудара, чије је језгро било у Равној Реци.

¹²⁾Изјава Мирка Грубача

Према постојећим документима, 1941. године, пре напада Немачке на Југославију, у Равној Реци су постојале и активно деловале 4 партијске ћелије, чије су чланство сачињавали:

Прва ћелија

Петар Жалац, рудар (секретар), Лука Јелић рудар, Албин Гроблер, рудар.

Друга ћелија

Чеда Богдановић, ковач (секретар), Франц Каменшек, рудар и Иван Јуриц, рудар.

Трћа ћелија

Ђуро Стојић, рудар (секретар), Павле Грум рудар, (касније погинуо на Стаљинграду противу Црвене армије), Света Милетић, браварски радник, Јанез Шпрагер, бравар и Андрија Лугарић, рудар.

Четврта ћелија

Сава Глигорић-Босанац, радник (секретар), Стева Глигорић-Босанац, радник, Душан Зобеница рудар и Никола Бранковић.

У Барама је био члан КПЈ од 1941. године Станоје Матић.

У Сењском Руднику члан КПЈ од 1941. године био је Миленко Шаторић, рударски надзорник.

У Сисевцу члан КПЈ био је Михаил Иванович-Калењин.

Треба такође подвући, да је Партија имала веома јак утицај на живот и схватање омладине, у чијем усмеравању су јој најчвршћи ослонац чинили чланови Савеза комунистичке омладине Југославије.

У 1941. години чланови СКОЈ-а у Равној Реци били су:

Албин Гроблер, рудар (секретар), Сава Алексић, бравар, Олга Ковачевић, домаћица, Миле Поповић, електричар, Душан Ињац, рудар, Лука Тарле, рудар, Ђуро Загорац и Пепа Глогошек, електричар.)

Ово је био краћи приказ стања и догађаја у рудницима, у првим данима окупације и устанка у овом крају, и то на основу забележених и описаних чињеница у већ објављеним и постојећим документима. Приказ је дат као увод у описивању акција Рударске и Параћинско-ћупријске чете, чији су борбени путеви били релативно кратки, али веома бурни и садржајни.

ДАНИ БОРБЕ

Иако ја овај период трајао око два месеца, борбене акције су извођене скоро свакодневно.

Пре него што се пређе на подробније описивање догађаја, ево како су их хронолошки приказали хроничари Ћуприје и Параћина.

- 28. јули — Формирана Параћинско-Ћупријска чета
- 29. јули — Састанак са Ћупричанима, пуцано на немачки пропагандни ауто
- 30. јули — Чета прошла кроз Батинац
- 31. јули — Чета стигла пред Сењски Рудник
- 2/3. август — Први напад на Сењски Рудник, чета попуњена новим борцима
- 3. август — Напад на Вирине
- 3. август — Сукоб са жандармима код Бигренице
- 3. август — Напад на Кованицу
- 5. август — Напад на Бигреницу — Старо Село, спаљене књиге
- 5. август — Борба са жандармима код Добре Воде изнад Равне Реке
- 5. август — 40 партизана опет у Вирину, запаљене књиге врше
- С. август — Разрушене жичаре у Троглан Барама
- 7. август — Напад на комесара полиције у Сењском Руднику
- 7. август — Припреме за напад на Сисевац. У одред стигли Пера Стамболић и Фића Кљајић са Живком и још 5 Параћинаца
- 8. август — Напад на Равну Реку и железничку станицу Пасуљанске Ливаде
- 8. август — »Код Ћуприје су комунисти задржали један воз, извукли из њега фолксдојчере и стрељали их« (немачки извештај)
- 9. август — Други напад на Сењски Рудник, учествовало 40 партизана, дигнут у ваздух железнички пропуст
- 10. август — Напад на Сисевац
- 11. август — Група од 4 партизана у Забреги и Сгубици
- 12. август — Група од 8 партизана у Батинцу
- 13. август — Око 60 партизана дошло у Буљане
- 13. август — Око 70 партизана дошло у Забрегу
- 15. август — Око 50 партизана дошло у Горњу Мутницу
- 16. август — Партизани дошли у Извор

- 17, 18 август — Партизани стигли у Шалудовац
- 21. август — Напад на Поповац и Фабрику цемента
- 22. август — Мања група партизана појавила се у Лебини
- 22. август — 10 партизана напало Иванковац
- 22. август — Група партизана у Бусиловцу
- 23. август — 5 партизана поново у Бигреници
- 24. август — Неколико група партизана у Бусиловцу, Плани и Мириловцу
- 24. август — 30 партизана упало у Лешје
- 25. август — 10 партизана у Сисевцу
- 25. август — Партизани поново у Вирину
- 25, 26. август — Немци врше стрељања у Равној Реци
- 26. август — Срушен мост у Главици, а у Доњој Мутници стрељан немачки шпијун
- 26. август — Нападнута железничка станица у Давидовцу
- 27, 29. август — Преко 100 партизана у Бошњану, извршена смена општинске власти
- 30. август — Напад на општину у Главици
- 30. август — Убијен пљачкаш Гергенашевић
- 30. август — Мања група партизана у Доњем Видову
- 30, 31. август — Трећи напад на Сењски Рудник и Равну Реку. Учествовало 70 партизана. Разорена железничка пруга код Извора
- 1. септембар — Убијен четнички војвода Жика Горки-Вук V Доњој Мутници
- 1. септембар — Напад на железнички воз код Доње Мутнице
- 2. септембар — Немци напали партизански логор у Извору
- 3. септембар — Партизани напали Баре
- 5. септембар — Већи одред Недићеваца као појачање и помоћ Немцима дошао је из Београда у Сењски Рудник и Равну Реку
- 9. септембар — Поново минирање моста V Главици
- 9. септембар — Партизани се појављују у мањим групама V селима Батинцу и Иванковцу
- 10. септембар — Мања група партизана у Стубици
- 11. септембар — По трећи пут минирање моста у Главици
- 13. септембар — Четврти напад на Сењски Рудник и Равну Реку, трајао три дана узастопно
- 12. септембар — Мања група партизана у Чепуру
- 13. септембар — 20 партизана напало Крушар
- 14. септембар — У Стубицу дошло најпре 6, а затим још 20 партизана

- 16. септембар — Напад на пругу и мост Ћуприја-Равна Река
- 15, 16. септембар — Саветовање у Дуланима — из чете био само Бора Петровић
- 17. септембар — Посечене телефонске линије у Влашкој код Ћуприје
- 20. септембар — Иапад на општину у Мириловцу
- 21. септембар — Група од 30 партизана опет у Крушару
- 21. септембар — Бора Петровић, командир Параћинско-ћупријске партизанске чете врши општу мобилизацију параћинског среза
- 21, 22. септембар — И четник Узелац мобилише у Стубици и омета партизане
- 22. септембар — Други напад Немаца на Шалудовац
- 22, 23. септембар — Издајство мобилисаних сељака и разбијање чете
- 25. септембар — Спровођење заробљених партизана у Ћуприју
- 26. септембар — Стрељање заробљених партизана у Ћуприји
- 30. септембар — Преживели партизани нападају Шавац
- ²5, 30. септембар — Ппебацивање преживелих паптизана на Јухор.⁴⁾

САДРЖАЈ И ОПИСИ АКЦИЈА

Ослањајући се претежно на податке из хронике »На обронцима Бељанице«, дају се ближи описи ових акција, вођењих на подручју Сењско-ресавских рудника.

Ноћу између 2. и 3. августа, партизани нападају и разоружавају жандарме у Сењском Руднику. Ујутру демолирају пошту, чиме се прекида веза са Ћупријом. После ове акције, у партизана одлази група око 10 рудара.

Партизани из Равне Реке сачекују 5. августа, у заседи, на рампи Добра Вода, жандармеријску патролу и одузимају јој оружје. Иста ова група је 6. августа минирала и дигла у ваздух жичару на утоварној рампи у Троглан Барама. Такође је 6. августа од стране бораца Параћинско-ћупријске чете разоружана индустријска стража у Сењском Руднику. И овом приликом, у партизане одлази још једна група рудара.

Из Сењског Рудника партизани одлазе 7. августа у Сисевац, и тамо воде борбу против жандарма и петоколонаша. У овој борби погинуо је један жандарм и један петоколонаш, дво-

³) »Црвене воде Црнице«, стр. 197, 198.
⁴) На Морави Ћуприја«, стр. 249, 250, 251

јица су заробљена, а остали су побегли. Партизани су тада запленили неколико пушака и револвера, један пушкомитраљез и неколико пари војничких цокула.

Осмог августа, партизани из Равне Реке нападају железничку станицу у Равној Реци, уништавају телеграфске и телефонске уређаје, а шефу станице и чувару пруге одузимају пушке и муницију.

Истога дана у 11,30 часова, нападају и железничку станицу на Пасуљанским Ливадама, затим нападају путнички воз из кога изводе 4 лица, од којих је једно рањено у руку.

Борци Параћинско-ћупријске чете на дан 9. августа, поново нападају Сењски Рудник. Убијена су 4 жандарма, а један је тешко рањен. Заробљен је комесар рудника.

Истога дана, дигнута је у ваздух пруга код железничке станице и срушен је железнички мост код излазне скретнице.

Десетог августа, поново се врши напад на Сисевац. У овој акцији партизани разоружавају петоколонаше, онеспособљавају електричну централу и уништавају ПТТ уређаје. Рањено је 8 петоколонаша, док су двојица заробљена.

Једанаестог августа, борци Параћинско-ћупријске чете воде борбу против жандарма у Брезовици, разоружавају и заробљавају неколико жандарма.

Устаници из Равне Реке нападају 12. августа Равну Реку, и том приликом заробљавају и стрељају петоколонаше команданта инжењера Фикија и његовог заменика попа Рупеја.

Истога дана, устаници нападају и Сењски Рудник и стрељају 7 Словенаца за које су сумњали да су петоколонаши. Међутим, касније је утврђено да неки од њих нису били и да је учињена неисправљива грешка. Међу њима налазио се и Франц Кокаљ, лимар, рођен 1901. године у Идрији, која је пре рата била под Италијом. За време фашистичке владавине Мусолинија, Франц Кокаљ је са целом породицом прогањан, хапшен и терорисан због својих напредних антифашистичких убеђења, као и рада у синдикалном покрету. На крају је са породицом пребегao из Идрије у Југославију, почетком 1932. године долази у Сењски Рудник, где је 1941. године грешком убијен. Његови синови Силвестер и Бранко, добили су 1950. године Споменицу Президијума Народне скупштине Србије, којом је потврђено да је Франц Кокаљ био невинa жртва у овом догађају. У његовој Идрији, на спомен плочи постављеној на згради гимназије, чији је у младости био ученик, уклесано је и његово име уз познате стихове песника Кајука: »За оно што сам умро, хтео бих још једном умрети«.

20. ФРАНЦ КОКАЉ, симпатизер
НОП-а, грешком стрељан 1941.
г. у С. Руднику

Ови ониси акција бораца Параћинско-ћупријске и Рударске партизанске чете, који се често у изјавама називају устаници или шумци, свде се на акције извршене углавном на подручју Сењско-ресавских рудника.

Међутим, Немци почињу са одмаздом, као одговором на акције устаника. Већ 13. августа долазе у Равну Реку са избеглим петоклонашима, на чело са злогласним Карлом Ферлогером, немачким тумачем из Ћуприје, који је лично и непосредно одговоран за многа стрељања и мучења родољуба у Ћуприји. Заједно са Немцима у Равну Реку је ушао и одред Недићеве Српске државне страже из Сењског Рудника, којим је командовао већ поменути командант Михајло Чачић, касније злогласни командант Раваничке четничке бригаде, чије се име везује за све злочине које су четници извршили у овом делу наше земље, а посебно за злочине извршене код Мијајлове јаме, на подручју Сењско-ресавских рудника, Поморавља и Горње Ресаве.

Истога дана, извршна је блокада Равне Рске. Похапшени су сви мушкарци и сврстани у редове испред задруге. Петоколониши су ишли са Немцима, а кад би на некога пружи-ли прст, Немци су га издвајали из редова. На лицу места утврђивано је да ли је био у чети, да ли је комуниста или симпатизер. На тај начин издвојено је 19 лица, од којих су пред окупљеним народом стрељани: Папле Миладиновић, Јован Бранкан, Илија Милошевић, Велимир Стојановић, Бора Марковић, Добривоје Јеврмовић, Станоје Недељковић и Боривоје Петронијевић.

Боривоје је покушао да побегне из строја за стрељање, али у томе није успео. На самом углу продавнице у Равној Реци погођен је дум-дум метком у главу, тако да му је мозак испрскао зид продавнице.

Преосталих 10 издвојених одведено је у затвор у Ћуприји. Од њих су три отерана у логор на Бањици, а седморица су пуштени кућама после недељу дана. Приликом ове одмазде Немци су спалили неколико кућа рудара, који су се налазили у шуми.¹⁵⁾

Убрзо после овога, или тачније 26. августа Немци поново блокирају Равну Реку. Све похватане, односно оне који су се нашли у становима, постројили су испред задружне зграде и кроз шпалир носили рањеног партизана Васу Милкановића, тражећи од њега да покаже све оне који сарађују са партизанима. Милкановић није показао ни на кога. Али, оно што није урадио Милкановић, учинили су петоколониши. По њиховом предлогу Немци су издвојили из шпалира 8 другова, повезали их и отерали на Пасуљанске Ливаде, где су петорицу стрељали. Осталу тројицу (Душана Гајића. Ћорђа Стојановића и Драгољуба Шарановића) спровели су у Ћуприју, надајући се да ће с обзиром на њихову младост од њих сазнати све оно што их интересује о партизанима и њиховим сарадницима, што нису успели. Са овом тројицом Немци су у Ћуприју отерали још једну групу радника из Равне Реке, од којих су неке спровели у логор на Бањици.

Параћинско-ћупријска чета, са устаницима из Равне Рске напада Равну Реку и Сењски Рудник 30. августа и не наилази ни на какав отпор, јер су Немци са петоколонишима побегли. Том приликом, заплењено је доста експлозива, ћебади и другог материјала. Све је то натоварено у два вагона. Воз из Равне Реке са заплењеним пленом и партизанима стигао је у Сењски

¹⁵⁾»Поморавље у НОБ-у, стр. 209, 210

Рудник. Ту је одржан велики збор на коме су говорили Петар Стамболић и Филип Кљајић. У Сењском Руднику је заплењен један камион, као и једна запрежна кола, са којима су партизани целокупни плен превезли у логор на Грзи.

Тек после ове акције, устаници улазе у састав Параћинско-ћупријске чете. Том приликом чети није пришао Илија Узелац, већ се издвојио са једном групом својих присталица, који нису желели да се уклопе у општу линију Народно-ослободилачке борбе.”)

Осамнаестог септембра исте године, било је договорено да се заједнички нападне Недићев одред СДС, којим је командовао капетан Михајло Чачић. Одред је тих дана дошао у Сењски Рудник. Било је одлучено да се одред разоружа и да се оружје и остала опрема заплени. У том смислу вођени су преговори са Недићевцима, да се повуку. Али, Узелац је хтео да сам дође до оружја, те је отпочео напад пре времена и без учешћа партизана. Недићевци су пружили јак отпор. Чачић је у међувремену обавестио Немце о преговорима, а ови су послали неколико авиона који су митраљирали Узелчеве положаје и на њих бацили око 30 бомби. Из ове борбе Узелац се повукао без плена, са неколико мртвих и рањених. Партизани су сазнали за овај напад тек када су чули детонације бомби које су бацали немачки авиони.

РАЗБИЈАЊЕ ПАРАЋИНСКО-ЋУПРИЈСКЕ ЧЕТЕ

У овкм данима када су редови устаника све више јачали, стигла је и кобна јесен 1941. године, а са њом и издаја Драже Михајловића. Услед завере четнички настројених елемената и издајства мобилисаних сељака, дошло је до разбијања иово формираног Параћинско ћупријског одреда. Већина пар^тпана била је тог дана ангажована у акцијама по селима параћинског среза, а у логорима на Црном Врху и Грзи налазио се само мали број и то оних који су користили кратак одмор између акција.

Две мобилисане чете (Изворска и Горњомутничка) нападе су партизанае у логору. У борби која је вођена на месту званом Козји Рог, погинули су између осталих: Воја Војиновић, заменик командира чете из Сењског Рудника, Пера Милеуснић и још неки другови, док је Петар Жалац, итедант и члан Штаба одреда, са партизаном Иваном Словенцем одведен у Горњу Мутницу, где су у једном подруму батинани и мучени до

¹⁶⁾»На обронцима Бељанице«, стр. 132

смрти, да би затим били бачени у један бунар, из кога су после ослобођења извучени њихови остаци и пристојно сахрањени. Приликом ископавања њихових остатака, утврђено је да ни једна пронађена кост није била цела, што потврђује страховите муке којима су били изложени пре своје смрти.

Иначе Петар Жалац био је врло озбиљан и поштен човек, стари комуниста са скоро 60 година живота. Његова појава уливала је поверење сељацима, иначе по природи опрезним и неповерљивим, те се чета већ била почела да афирмише.

Између осталих, том приликом заробљени су: Станоје Божиновић и Михаил Иванович-Калињин из Сисевца, затим рудари Драган Марић из Бошњана, Стаја Пешић из Буљана, Градимир Марић из Бошњана, Влајко Шаторић из Сењског Рудника и Ђуро Чаур из Сењског Рудника, који су са осталим партизанима из других крајева наше околине стрељани па обешени у Ћуприји, од стране Немаца 29. септембра 1941. године. У Ћуприји је стрељано 35 партизана, од којих је издвојено 7 и обешено на мосту код касарне.

Интересантан податак наводе очевици: када су немци постројили заробљене партизане испред зида Основне школе у

21. Група партазана Параћинско-Ћупријске чете заробљена на Грзи и стрељана од Немаца у Ћуприји **29. IV. 1941. ГОД**
(крајњи слева Михаил Иванович-Калењин рудар из Сисевца, а крајњи десно Михајло Илић-Кулба стаклар из Параћина.)

Ћуприји међу којима је био и Влајко Шаторић и спремили се да их стрелају, Влајко је искористио иако везан да удари ногом и плуне на познатог крволока и петоколонуша КЧрла Ферлогера...

Чедомир Богдановић из Сењског Рудника, који је у току борбе успео да се пробије из обруча, касније је ухваћен приликом обиласка своје породице и убијен. Имена свих стрељаниху Ћуприји као и места њиховог рођења и пребивалишта нису могли бити тачно утврђени. Међутим, тачно је, што потврђује и немачко званично саопштење да је заробљених партизана било 35 и да су сви стрелани.¹⁶⁾

Тих дана 1941. године, у рудницама Сењско-ресавског басена мењале су се оружане снаге окупатора и домаћих издајника. Четнике Косте Пећанца и Бугаре замењују Немци, Недићевци и Белогардејци.

Да би натерали рударе да раде, спуштали су у окна уз сваку смену по неколико војника, којима је био задатак да гоне рударе на рад убрзаним темпом. Често се дешавало да прву смену задрже у јами и по 12 часова, само да би се извршио постављени задатак. Међутим, ни са овом мером није ништа поотигнуто. Једно време није било довољно угља чак ни за потребе локомотива на железничкој прузи Равна Река — Ћуприја. Притисак на рударе био је све јачи, а угља је из јаме излазило све мање. Једно време било је дошло и до обуставе рада на многим радилиштима у јами Сењског Рудника.")

Слично се дешавало и у јами Равне Реке као и у јамама осталих рудника у Басену. Ова појава била је изразита баш у првим месецима окупације, док се од половине 1942. године притисак на рударе стално повећавао, да бгт достигао своју кулминацију почетком 1943. године, која представља годину терора четника Драже Михајловића ")

У Поморављу је у велико, а нарочито код сиромашних и средњих сељака, растао отпор и мржња према четницима. Реквизиције су из страха сељаци подносили, јер ако би се супростављали, онда СУ били батинани, убијани, »што саботирају националну борбу«.¹⁷⁾

Несташица хране нарочито се осећала код сеоске и градске сиротиње, која се мучила око обезбеђивања најосновније ис-

¹⁶⁾Вошо историјски институт Бгд. К—44—ЕЦ—1 дос. 13/2748

¹⁷⁾»100 година Сењског Рудника«, стр. 250

")»На обронцима Бељанице« стр. 149

»)ИАС — К—10—56/1076, стр. 357, 359

хране. То је погоршало здравствено стање народа, а број туберкулозних оболења се повећавао.²¹⁾

Сиромашним и средњим сељацима било је нарочито тешко давање«данка у крви», јер су богати сељаци избегавали дасе одазову честим четничким мобилизацијама. Богати сељаци су иоред изговора да се наводно због болести не могу да одазову — налазили сиромашне људе којима су плаћали да иду у место њих у борбу противу партизана. Ово је све више вршило поларизацију између богатих и сиромашних сељака на штету дражиноваца, јер је народ и у овом потчињавању сагледавао њп хове тежње да га физички истребе. На зборовима, кад су позивали народ у борбу против партизана, оии су се љутили на своје помагаче и пребацивали: »Хоћете да ваше хектаре бране они сиромашни... ?«²²⁾

Већ крајем 1943. четници су изгубили свако упориште код парода и одржавали су се само терором.

Читава привреда, а нарочито трговина и индустрија у ово време биле су у озбиљном опадању. У целини, производне снаге у округу биле су у озбиљном опадању. уггркос притиска окупатора и његових трабаната.²³⁾

Из овог краја од 1943. Немци су скупљали радну снагу за Борски рудник. У овоме су им пружали свесрдну помоћ четници Драже Михајловића и домаћи изроди.

Због општсг незадовољства народних маса прсма четничкој политици и све јачег отпора, четници заводе терор кога не памти наша историја.

Почињу прва клања невиних људи и симпатизера Народно-ослободилачког покрета.

Подивљале четничке банде под командом звер капетана Чачића, ни према коме немају обзира. Убија се редом. Тих крвавих дана било је довољно да неко од четничких дошаптача каже за некога било шта што четницима не одговара, па да се овај већ сутрадан не нађе међу живима. У овом послу четницима су помагали Дражини „равногорски одбори“, преко којих су четници долазили до потребних обавештења, вршили пљачкања, злостављања и убијања људи, жена и деце. Овим „одборима“ приписује се „заслуга“ што су многи изгубили животе, што је број жртава у односу на број становника овог краја неизмерно велики и што је Чачић успео да чврсто стегне све у своје руке.

Четнички терор у овом крају достиже свој врхунац пред

^{1.)}ИАС — Ф—19/176

[^]ИАС — Ф—14/54, 29/498

^{а.)}ИАС — Ф—19/176

крај 1943. године. У то време, према причању многих рудара и оних који су преживели ове тешке дане, Чачићева банда је извршила највећи број злочина и убистава невиних људи. Многи су нашли смрт у шумама изнад Сењског Рудника и Равне Реке, а још више је прогутала Мијајлова јама, која и данас стоји као вечити споменик, подсећајући нас на највеће злочине домаћих издајника у нашој историји и упозоравајући нова покољења да не дозволе да се они икада понове.

МИЈАЈЛОВА ЈАМА

Мијајлова јама дубока вртача у кречњаку, у шуми изнад Бигра, налази се на живописним падинама Јужног Кучаја, у пределима Равне Реке, Сењског Рудника и Сисевца. Удаљена је од Деспотовца око 30 км., а од Равне Реке (најближег насеља) око 5 км. Од Деспотовца до Ресавице води асвалтни пут у дужини од 18 км., који се наставља коцком и макадамом од Равне Реке у дужини од 5 км. одакле до Јаме води шумски пут.

У Мијајловој јами нашло је смрт, бачено је живих, закљаних или убијених преко хиљаду невиних људи.²⁴⁾

До скоро су се у околини Мијајлове јаме могле наћи људске лобање и кости људских скелета, разасутих по камењару и шуми.

У овој Јами поред радника, рудара и других становника ових крајева, нашли су смрт многи родољуби из ближе и даље околине (Ћуприје, Параћина, Светозарева и других места).

За многе које је прогутала Мијајлова јама нико не зна ко су нити одакле су.

У њу је поред наших људи, бачен већи број савезничких војника Енглеза и Американаца (палих пилота), затим Руса, Пољака, Грка, Чеха и Италијана, који су побегли са присилног рада тражећи партизане у место којих наишли су на Чачићеве кољаше.

РАВАНИЧКА ЧЕТНИЧКА БРИГАДА

За време прве непријатељске офанзиве, по наређењу Главног штаба за Србију, Поморавски одред повлачио се у правцу Ужица. У Поморављу су остале само Ресавска партизанска чета и делови Параћинско-ћупријске чете, које су упућене из Дулена на своје подручје.

Немци су то искористили, па су помоћу квислинга Недића, Косте Пећанца и Љотићеваца чврсто запосели Поморавље, где су још увек пружали снажан отпор делови ослободилачких партизанских јединица.

²⁴⁾»Поморавље у НОБ-у«, стр. 328

Крајем 1942. године, сву власт на овом подручју преузимају четници Драже Михајловића. У почетку четници су држали планинске пределе, а од 1943. године јавно су се кретали и у Деспотовцу, на очиглед СДС.

Одлазак партизанских јединица у правцу Ужица, народ Поморавља и Ресаве изгубио је свог заштитника и био изложен нечувеном терору окупатора и домаћих издајника. Савременици указују да су четници Драже Михајловића били гори од Немаца. Они постају апсолутни господари у овом крају. Под своју власт стављају среског начелника и СДС. Тако је бивши Недићев официр Михајло Чачић, капетан друге класе, формирао злогласну Раваничку бригаду.

Ево како је изгледао руководећи кадар и каква је била организација Чачићеве бригаде. Командант бригаде био је Михајло Чачић, капетан друге класе.

Заменик команданта... Жикић.

Бригада се није делила на батаљоне, већ на чете.

Командант прве чете био је Бојић Нова«, резервни поручник. Командир друге чете био је Пауновић Милош, резервни потпоручник, командир треће чете Тешевић Чедомир, такође резервни потпоручник.

Међутим, док су ови били сви резервни официри, дотле су за чете тзв. Јуришног батаљона постављени војници по струци **И ТО:**

Командир прве чете био је Павловић Милорад, наредник, командир друге чете био је такође наредник Станојевић Настас (после њега Милановић Раде, резервни поручник), док је командир треће чете био Ђорђевић Миодраг, поднаредник.

Ађутант бригаде био је Ђура Ђукић, санитарски поручник.

Командант Јуришног батаљона био је најпре Илић Божидар-Узун, артиљеријски капетан прве класе, кога су четници заклали, јер се није слагао са Чачићем, а и нису имали поверења у њега. После Илића, командант Јуришног батаљона био је учитељ Ђока Атанацковић, резервни капетан, а најзад Божиновић Вјекослав, такође резервни капетан.

Војно-судски иследник и један од главних организатора четничког покрета у овом крају, био је Петровић Чедомир-Либаде, који је истовремено, био и председник преког суда. Други иследник у бригади и члан преког суда био је Гавриловић Димитрије-Мита, адвокат из Београда, а обавештајни официр бригаде био је Димитријевић Драгољуб-Змај. Командант техничке радионице био је четнички капетан Миленко Милоше-

вић, док је стручну организацију у радионици водио Милија Несторовић. Шеф пропаганде и један од сарадника четничког листа »Поморавље«, био је Јовановић Чедомир-Чеда пропаганда, учитељ. Инжењер Никола Нешић био је Чачићев заменик и онуномоћеник за подручје Сењско-ресавских рудника.

22. Инг. НИКОЛА НЕШИЋ,
Чачићев заменик и онуномоћеник

Чете су се даље делиле на водове. Вод се дели на тројке. Тројка је била »основна група«. Те тројке су у народу биле познате као »црне тројке«, уствари, то су биле тројке које су вршиле клања и остале злочине.

Поред преких војних судова при самим јединицама четника, ДМ, постојали су и грађански »илегални судови«, које су сачињавали присталице и обавештајци четника, већином из редова правника. Ови судови изрицали су пресуде и достављали четничким командама, да би их извршиле »црне тројке«.²⁵⁾)

О првом команданту Јуришног батаљона Раваничке бригаде аргилеријском капетану Илић Божићу-Узуну, очевидац, тадашњи кувар бригаде, који је присилно одведен у четнике, изјавио је следеће:

²⁵⁾»Материјал СУП-а Светозарево, стр. 173-369 (ИАС)
"»На обронцима Бељаице«, стр. 154

Негде почетком априла 1943. године, четници су на челу са Чачићем и свим официрима, са заставом II планинског пука бив. југ. војске, коју је Чачић после априлског слома донео из Љубљане, отишли на Пасуљанске Ливаде на састанак са Немцима, у циљу преговора о међусобној сарадњи о ненападању. У штабу је остао само капетан Илић, као дежурни официр. Кад су они отишли, он је ушао у кухуњу и казао кувару:

»Да ли знаш шта све ово значи?« Кувар је слегао раменима и одговорио:

»Господине капетане, ако ви не знате како ћу ја знати«.

На то је Илић рекао кувару да се не боји и изашао из кухиње. Четници су се вратили око 4 часа по подне, са заставом и уз пеему. Илић је онда упитао наредника Грујицу где су то ишли са заставом. Овај му је одговорио да су били на Пасуљанским Ливадама, на састанак са Немцима и да су они (Немци) срдечно по свим болничким прописима поздравили југословенску заставу. Онда се капетан Илић нервирао, скочио и повикао:

»Шта има Немци да поздрављају нашу заставу, када су они окупатори, који су бацили цео југословенски народ на колена«. Затим се оштрим гласом обратио Чачићу:

Чачићу тако се не ради. Издајеш Српски народ и лижеш се са Немцима«.

Чачић је ћутао, а наредник Грујица је саветовао Илића да се смири и да ће све бити у реду. Пре него што је кувар поделио вечеру, код капетана Илића који се налазио у кухињи, дошао је наредник Грујица и рекао му:

»Господине капетане, ви сте тражили премештај и командант вас обавештава да сте га добили. Треба одмах да се припремиш за пут«. Кад је капетан Илић донео своје ствари, дошао је наредник Грујица, са четницима Миланом Гаћешом, Душком Милетићем и још једним кољашем из Доње Видова. Они су узели капетанове ствари и кренули са њим. После пола сата вратили су се са стварима и рекли кувару да је капетан Илић отишао у Мијајлову бригаду, то је значило да је заклан и бачен у Мијајлову јаму.

Поред капетана Илића, кувар се сећа и потпоручника Бизетића из Ћуприје, који је својим понашањем одударао од окрутног четничког старешине.

У Чачићевом штабу налазио се неки наредник Дудић, који је нешто касније био премештен у Велико-моравски корпус са још неколико официра и подофицира. После два дана, вратио се у бригаду, доводећи са собом везаног Кртенић Ђорђа,

који је по свој прилици дошао у Раваничку бригаду да би се склонио од прогона и да би сачувао живот, али осетивши опасност од Чачића, касније побегао у Велико-моравски корпус где га је Дудић пронашао. Кад га је угледао, Чачић му је упутио свој зверски поглед и издрао се на њега:

»Битанго једна, хтео си мени да подвалиш, али ја ћу тебе да научим памети да и ти и сви остали запамтите ко је Чачић«.

Кртенић је сео у кухињу на исту столицу на којој је пред своју смрт седео и капетан Илић. Чачић се обратио неколицини присутних четника и рекао: »Смеј му се чика Мијајло«. То је значило да је осуђен на смрт и да ће бити бачен у Мијајлову јаму. Одмах су затим три четника одвела Кртенића, заклали га и бацили у Мијајлову јаму. Тада се Бизетић, оставши сам са куваром, заплакао и рекао: »Штета за овако младе људе да губе главу. Дудићу, Дудићу, ти ћеш се за ово кајати, али ће бити касно«. у том је наишао Дудић, а Бизетић га је одмах напао: »Шта си Дудићу добио од тога, што си уништио један млад живот«. Дудић је одговорио Бизетићу: »Срамота је од вас господине потпоручниче, да као велики богаташ тако говоршл. о једном ништаку. Он ми је сео заврат кад год га одредим на стражу, он одбије наређење«.²⁷⁾

Ово су једина два лика тадашњих четника, за које се зна да су међу четничким зверима били другојачији и да се нису слагали са Чачићевим међуљудским односима према народу.

Поред официра и подофицира Чачићу су главни ослонац у бригади били вође »црних тројки«, од којих се очевици сећају Славка Судића, затим неког Душка Врањанца, Колета Гркића из Сења, Брене из Буљана, Милана Гаћеше из Босне, Живка Радића из Сикирице, Грујице Босанца, неког Џонија, али међу њима се највише истицао Васа Антић из Крушара, како иојавом тако и патолошком жељом за убијањем. Био је висок и имао је плаву косу. Само у једном покољу он је лично заклао и бацио у Јаму 12 Ћупричана и Ћупричанки. Поред наредника Дудића, већ је поменут и четник кољаш из Доњег Видова, који је довео код Чачића свог рођеног кума Ивка из Доњег Видова, сам га заклао и бацио у Јаму. Такође је познати неки Драги Јовановић, звани Шарко, за кога се незна одакле је, а који је био познат по томе што није само клао, него је и живе људе бацао у Јаму. За самог Чачића кажу да је лично убио више од 40 људи.

²⁷⁾Изјава Светомира Стевановића

Када се ради о Чачићевом преком суду, већ је поменут Гавриловић Димитрије, звани Мита, адвокат из Београда, кога је Чачић поставио за судију одмах по његовом доласку у бригаду. Тај Мита — прича кувар — био је велика пијаница. Сва »суђења« нису била чак ни формална. Људи су пред суд довођени везани, неки у групама а неки појединачно. Сваком приликом, кад год би била доведена нека група, Чачић би изашао пред зграду у којој се налазио штаб, и викнуо: »Мито све да осудиш на смрт«. Мита би само слегнуо раменима и рекао осуђенима: »Шта вам ја могу, наређење извршење«. После тих речи, обавезно би бежао са флашом ракије и опијао се, док би колаши жедни крви извршавали »пресуду«. Нешто касније, Мита бежи од Чачића у Ресавску бригаду, где му се губи траг, а на његово место долази Чеда Либаде.²⁸⁾

О самом Михајлу Чачићу зна се да је био родом из Пљевалја, да је био стар око 35 година, да је био по народности Црногорац и да је поред убистава које је лично извршио, интелектуални извршилац свих злочина које су учинили припадници његове бригаде.²⁸⁾

Чачић је био човек средњег раста, није био нека корпулентна личност, имао је мало дужи нос, а на његовом лицу најизразитији је био пакостан, циничан и зверски поглед његових зелених очију, који је свима натеривао страх у кости. Није носио бркове нити браду, а о својој спољашности бринуо се скоро болесно педантно. Чизме су му увек сијале, униформа му је била испеглана и чиста, а бријао се сваког дана. Овако Чачића описују Радован Коловић и Момчило Ивановић, обојица из Сењског Рудника, који су имали прилике да га чешће виђају.

ЗЛОЧИНИ

Појачана четничка активност у Сењско-ресавским рудницама постала је права опасност за комунисте, чланове илегалних актива, симпатизера НОП-а и све грађане.

Руководилац актива у Барама, Василије Гардашевић, био је обавештен преко партијске везе да одмах напусти Баре, па се он склонио најпре у рудник Трепчу, затим у Вршку Чуку, одакле преко везе отишао у партизане. Ускоро после тога, рудник Баре напуштају Воја Матић, Милорад Михајловић, Пајо

²⁸⁾Из изјава: Светомира Стевановића, Јована Кочобановића и Радована Коловића

¹⁾Акт Среског повереништва за утврђивање ратних злочина окупатора и његових помагача Ћуприја И бр. 443/45 од 4. VIII 1945. год.

Башћановић, Никола Екмежић и други. По њиховом одласку, илегалним активом руководе Јова Нешић и Јова Грубач.

Четнички терор постаје све јачи. Батињања и убијања људи без икаквог оправдања постају свакидашњица. Нико више није сигуран кад увече легне, да ће сутра осванути жив. Код радника влада опште неспокојство и страх, а посебно код радника католика и муслимана. У свом шовинистичком слепилу, четници одлучују да преведу у православну вероисповест све ове раднике и наређују им да уколико не желе да изгубе главу, нађу кумове међу Србима. У овој веома деликатној ситуацији, многи Срби, симпатизери НОП-а, пријављују се добровољно за кумове. Покрпгвање је обављено у школи у Барама, у присуству свештеника и већег броја четника.³⁰⁾

Али, било је још тежих злочина везаних за овај крај, Мијајлову јаму и њену ближу и даљу околину.

Познато је да је Дража Михајловић још 1942. године наредио својим командантима да организују тајне тројке које су биле одговорне за ликвидацију оних лица која су стављена под слово »3« — заклати. О овом четничком поступку сачувана су два документа, која гласе:

Седмог маја 1942. године, Дража је својом радио депешом број 14 јавно отпочео са применом слова »3« где каже:

»Председнику Југословенске владе. Молим објавите више пута преко радиа из Лондона »СРПСКОМ ДВА« (на српском језику два пута). Шеф тројки у Југославији издао је наредбу да се почне са радом против издајника. Знак слово»3«. Поновите слово »3«. Генерал Михајловић.

У документу који је расписао четнички командант Петар Баћевић, а који је дошао у руку једног британског обавештајног официра, датирано 6. августа 1943. године стоји:

»Команданти бригада ће по примитку ове заповести одмах изабрати потребан број тројки за извршење специјалног задатка. Тројке не смеју знати једна за другу и свака мора мислити да је она једина... У сврху да чланови тројка не буду сумљиви, они ће бити одређени на редовне дужности са осталим четницима и када се од њих буде тражило извршење каквог задатка, то се не сме забележити. С вером у бога, за краља и отаџбину. Петар Баћевић«.

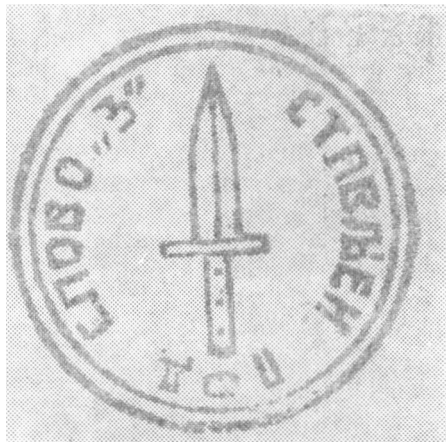
Преко радио Лондона Дража је послао већи број порука »заклати«, без обзира што Идн и Черчил нису били томе наклоњени. Навешћемо само неколико примера:

"»)На обронцима Бељанице«, стр. 152, 153

»Председнику Југословенске владе. Шеф тројки у Југославији поручује тројкама да сувише куражно спреда а обратно треба с леђа стоп. Објавити стоп. Генерал Михајловић«.

Тако Дража поручује црним тројкама да нападају људе с леђа и да их тако кољу.

Једна од Дражиних депеша четничким командантима гласи: »Тројке за примену слова »3« носе са собом знак распознавања: детелина са чегири листа израђена од сивог картона. Јавите суседима. Чича«.)

23. Слово »3«—заплашити
заклати

Све чешће се преко радио Лондона чује обавештење: — Тај и тај ставља се под слово »3«. И заиста, слово »3« постаје све више устаљени метод обрачунавања четника са голоруким народом, а преко Сењско ресавских рудника, села и градова Ресаве и Поморавља у циљу засграшивања кружи четничка парола: »Ко није с нама, судиће му наша кама«.

Зверстава четника било је толико, да их чак ни сва настојања Комисије за утврђивање злочина окупатора и домаћих издајника није била у стању да региструје.

Под паролом »националне борбе«, пљачкало се и убијало из многих разлога, а врло често безразложно, без икаквих мотива, из пuke обести. Људи су убијани само зато што нису били Срби, зато што је неко неког оптужио, из личне мржње, љубоморс, освете, само зато што неко није хтео да носи српску шајкачу, или зато што носи црвени џемпер или шал. Убијало се и клало по »наруџбш«, да би се неко осветио за украде-

³¹⁾Саслушање Драже Михајловића пред иследницима ОЗН-е

ни нарамак сена, убрани грозд или прегршт воћа. Четници су клали из чистог задовољства, садистичких побуда, као и болесном жељом за убијањем.

Злочин је постао основни четнички закон, подигнут код њих на трон хероизма. Ево једног примера, који о томе најбоље говори:

Један сеоски сиромашак, са својих 16 година, служио је као чобанин код неког богатог сељака. Једног дана био је од стране газде осумљичен да је украо комад сланине. И ако је био невин, плашећи се од батина, напустио је газду и побегао у планину. Ту је у шуми наишао на Чачићеве четнике. Они су га повели у логор где је извесно време цепао дрва и радио друге физичке послове, а зато је добијао храну. После краћег времена, четници су га повели у »акцију«. Са злогласним Васом Антићем из Крушара и још једним четником, такође окорелим кољашем, дошли су у село Батинац код Ћуприје. Тамо су били постројени сељаци којима је било наређено да присуствују одмазди над непријатељем, а »непријатељ« је уствари био Иван Самац, текстилни радник из Вучја код Лесковца, кога Су на превару довели у Параћин, а затим у Ћуприју, одакле је доведен у Батинац. Везаног Ивана оборили су на земљу, а Васа је пружио дечаку каму и рекао: »Ево ти, па га закољи...« Дечак се одупирао, молио и одбијао, наводећи да он то никада није радио, да није заклао ни пиле и да не може то да учини.. Онда му је Васа рекао: »Е, онда лези ти, да прво тебе закољем...« Дечак се колебао, а затим уплашен за сопствени живот, заклао је Ивана. После клања, Васа му је узео крваву каму и наредио: »Зини и олижи«! Дечак је и то урадио. По повратку у бригаду, рапортирали су Чачићу, по чијем наређењу је клање и извршено.

Чачић је примио рапорт у ставу мирно и наредио да се построји цела бригада. У међувремену, Чачић је отишао усвоју канцеларију и написао заповест — наредбу, којом је пред постројеном бригадом похвалио »херојско дело« и »у име краља и отаџбине« пришао дечаку, честитао му, пољубио га и саопштио му да је унапређен у чин поднаредника, као и да је предложен за одликовање. Дечак је био збуњен, па је почео чак и сам да верује да је заиста учинио јуначко дело, а био је приглупо, неписмено сељаче, одрасло у планини код оваца, без икаквог знања и животног искуства.

Унапређење у чин поднаредника, предлог за одликовање, Чачићев пољубац пред стројем бригаде и целокупни овакав завршетак злочина, коме је прилепљена етикета војничке храброс-

ти и јунаштва, створили су још једног злочинца, који је после овога извршио још неколико зверских убистава.

Таквих злочина било је у 1943. и 1944. години много. Изнећемо само најкарактеристичније.

У марту 1943. године, нађен је заклан од стране четника партизански курир, који је са брошурама и партизанском поштом ишао из Равне Реке за везу. Скоро у исто време заклан је и Јован Рељић, који се по разбијању одреда вратио у Равну Реку и привремено се запослио као шеф кухиње.

У истом периоду, четници одводе неколико радника из Сењског Рудника, који се више никада нису појавили међу својим друговима. Многе, који су у ово време и касније одведени од стране четника и којима се изгубио сваки траг, нико није познавао, те су њихова пмена остала непозната.

Петог априла 1943. године, четници су заклали Десанку Гајић из Стубице, због тога што јој је муж, као припадник НОП-а био отеран у концентрациони логор.

Истога дана, заклана је и Милица Милић, такође из Стубице. Разлог: »И поред опомене немачке полиције, носила је црвен цемпер«.

На дан 19. априла исте године, заклан је Петар Конопка, рођен у Пољској, сиромашан и са много деце. Заклан је само због тога, што није био Србин, већ Пољак, према четничкој идеологији »несрпски елеменат«.³²⁾

У мају, четници капетана Чачића, чине један од најстрашнијих и најјезивијих злочина у свом кољачком послу. :

Тако је у мају, на свиреп начин побијена породица Гојка Живковића из Равне Реке. Четници су наредили овој породици да се за неколико часова исели из Равне Реке. На Пасуљанским ливадама ова породица је сачекана од четника. Крста је са браћом Јованом и Николом почео да бежи према Сењском Руднику, али су их четници стигли и код болнице Крсту заклали, Јована убили па исекли на комаде, а Николу ухватилт и одвели у Сење, а потом у Бигреницу и тамо га заклали. Иванка Живковић са ћерком Јелом и сином Драгутином вратила се у Равну Реку, где су је четници ухватили и угуишли на очиглед сина Драгутина, који је једини, од шест чланова породице успео да се спаси.

Разлог за ово истребљење породице Живковић састоји се једино у томе, што су Живковићи имали једног рођака у партизанима.

¹²⁾»На обронцима Бељашице«, стр. 156

Исте ноћи заклане су и раскомадане Стана Ристић са својом дванаестогодишњом ћерчицом.

После ових злочина, главе Крсте Живковића и Стане Ристић набијене су на коље и стављене испред зграде дирекције у Сењском Руднику. Овај покољ је остављао стравичан утисак. На путу су лежали раскомадани делови људских тела. Одсечене главе једног човека, једне жене и једне девојчице, развлачили су пси. Трупове невиних жртава су пресекли уздуж на двоје, док су утробу пси развукли и појели.³³⁾

Маја исте године, изводе Димитровић Ђорђа из Бигренице, рудара у Сењском Руднику, изнад села, пуцају на њега и сматрајући да је мртав одлазе. Димитровић, тешко рањен, пада али успева да се довуче до куће Јована Кеџмановића и да се склони. Међутим, четници су за то сазнали, поново дошли по њега, извели га из куће и заклали. Ђорђе је био осумњичен да одржава везе са партизанима.³⁴⁾

Јуна исте године, долази до новог таласа убијања. Четничка кама одузела је животе многим радницима и грађанима, како из Равне Реке и Сењског Рудника, тако и из остала два рудника Бара и Сисевца, затим Ћуприје и ближе и даље околине. У овом таласу из Равне Реке заклани су: Михајло Павићевић, Салко Сулић, Марија Сулић, Бразануловић (име?), Салко Чавалић, Ђуро Мајцен, Јорданка Мајцен, Јосип Кулић, Франц Кнок, Иван Вепрек, Шпира Гушевац, Теодор Фрабац, Јосип Хајнц, Ана Хајнц, Михајло Журнић, Марица Салих, Анка Чобановић, Илија Ковач и Феодор Воробијев.³⁵⁾

Скоро у исто време из Сењског Рудника заклани су: Пера Димић, Авдо Табаковић, Милица Радосављевић, Ђока Мијић, Марица Мијић, Ибрахим Ђого, Ибрахимова жена (име?) и Ибрахимово дете (име).³⁶⁾

У јулу 1943. године, четници су извели из радионице у Сењском Руднику Милана Вукосављевића, електротехничара, па су га одвели са собом у ЈТетовиште. Ускоро је његова жена Стојана добила писмо од мужа у коме овај моли да спреми и донесе 250.000 динара, како би спасио главу. Сирота жена је све покушавала, али није могла да прикупи потребну суму. Са прикупљених 100.000 динара, отишла је у њихов логор, молила их да је сачекају још неколико дана, док не донесе остатак од

³³⁾»На обронцима Бељанице«, стр. 156

³⁴⁾»На Морави Ћуприја«, стр. 344

³⁵⁾ШО година Сењског Рудника«, стр. 250

³⁶⁾»100 година Сењског Рудника«, стр. 230

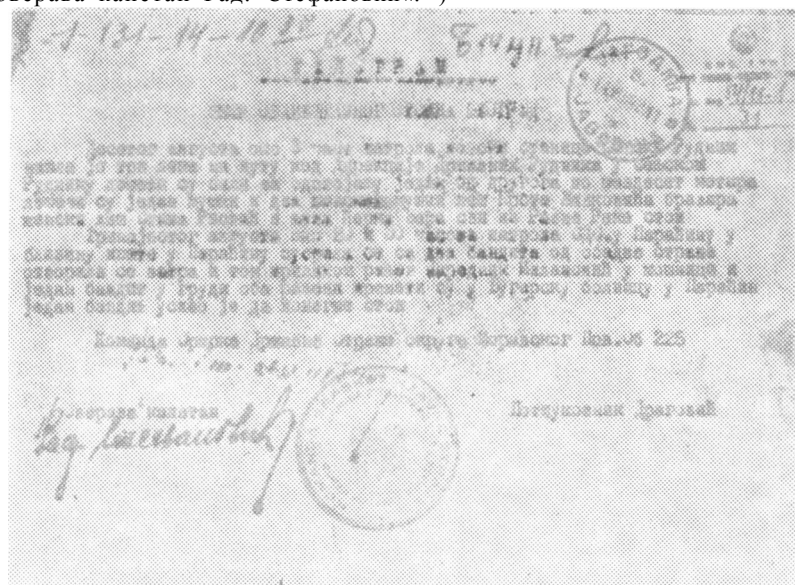
»На обронцима Бељанице«, стр. 156, 158

150.000 динара. Четници су узели новац, обећаваши јој да ће је сачекати, али одмах по њеном одласку, Милана су заклали и бацили у Јаму.

У лето 1943. године, доведена је једна већа група омладинаца и омладинки из Ћуприје и спроведена у логор на Летовишту. После саслушања, сви су поклани и бачени у Јаму.³⁷⁾

Из телеграма Српске државне страже Моравског округа Пов. Об. **225**, упућеног шефу обавештајног одсека СДС у Београду, наводи се између осталог следеће:

»Тринаестог августа око 20,30 часова патрола СДС у Параћину у близини поште у Параћину сусрела се са два бандита. Од оба две стране отворила се ватра и том приликом рањен је наредник Милановић у мошнице и један бандит у груди. Оба рањени (ка) пренета су у Бугарску болницу у Параћину. Један бандит успео је да побегне стоп. Потпуковник Драговић, оверава капетан Рад. Стефановић».³⁸⁾

24. Телеграм СДС из Параћина
поводом једне акције партизана

³.)»На Морави Ћуприја«, стр. 344

»На обронцима Бељанице«, стр. 159

⁵⁸) Факсимил у прилогу

Седамнаестог августа, четници су извршили још један од грозних злочина у овом крају. У сред бела дана, заклали су у Сисевцу бравара Стојана Иванића, његову жену Магдалену-Модику, ћерку Цецилију од 12 година и ћерку Драгицу од 4 године. Малу Цецилију извукли су испод кревета где се била сакрила и заклали је. Испред лешева натерали су становнике насеља да продефилију и виде како ће проћи сви Хрвати и »не-српски елементи«.³⁹⁾

Међу грађанима Сисевца наступило је гнушење, што је разбеснело четнике, па су истог дана заклали: Стевицу Јелића, Ивана Кожуља, Живка Мицића, Ану Мицић, Мирјану Јаковљевић, Милојка Милутиновића, Веру Милутиновић, Миленка Ђурића и Милана Ђурића, два брата из Мутнице. Они су изгубили животе само због тога што су рекли да су Иванић и његова породица људи иако нису исте вере.

Августа месеца 1943. године, извели су из Добричева Аристов Андрију, Руса — белог емигранта, и заклали га због тога што није послушао савет да иде у Руски окупациони корпус или немачку војску, већ је говорио да ће ускоро доћи његова браћа Руси и да ће онда отићи у Црвену армију. Приликом одласка покушао је да пољуби децу, али га је четничка црна тројка грубо одгурнула од деце и одвела на клање.⁴⁰⁾

Такође у августу 1943. године, из једног оштећеног америчког авиона искочило је 13 америчких војника, од којих су 12 пали на терену око Буљине Баре, а последњи који је искочио (пилот) пао је у околини Пасуљанских Ливада. Пилота су ухватили Бугари и предали Немцима у Јагодину, док су остале похватили Чачићеви четници, спровели их у Летовиште, поклали и бацили у Мијајлову јаму.

Хронике бележе неколико случајева принудног спуштања америчких и енглеских авиона на подручје бивших срезова Деспотовца, Ђуприје и Параћина. За већину америчких и енглеских пилота, као и чланова посаде, са сигурношћу се може утврдити да су побијени или да им је изгубљен сваки траг.⁴¹⁾

Истог месеца, четници су заклали у Сењском Руднику Јованку Мијић, само због тога што је по народности била Хрватица.⁴²⁾

У овој години — четничког терора, крајем августа, четни

³⁹⁾»На Морави Ђуприја«, стр. 344

»На обронцима Белањанице«, стр. 158

»)»На Морави Ђуприја«, стр. 344

»)ИАС — К—46/1061, стр. 51

⁴²⁾»На обронцима Белањанице«, стр. 158

ници су направили списак на коме је било стављено 30 имена људи које треба заклати у срезу Деспотовац и околним селима. Међутим, ову намеру четници нису успели да изврше, углавном што је у Среском начелству радио полицијски писар Бранко Богдановић, који је био симпатизер НОП-а и који је обавестио лица која су стављена на списак на време и дао им је лажне легитимације да могу да напусте Деспотовац. Један већи број успео је да побегне из Деспотовца и сачува главу, док је други део постао жртва четничког терора. Тако например, да би избегли сигурну смрт, Мара Недић, болничарка из Панчева, симпатизер НОП-а и Драган Петровић-Бели, радник Војно-техничког завода из Крагујевца, члан КПЈ, који су се привремено скривали у Деспотовцу, покушали су да избегну. Обоје су добили лажне легитимације из Среског начелства и као обични радници на једном камиону који је возио угаљ за болницу у Ћуприји пошли из Деспотовца. Међутим, четници су зауставили овај камион код рудника »Срећа« и поскидали све раднике. Одмах су издвојили Мару и Белога и ту их на зверски начин поклали.

25. МАРА НЕДИЋ, болничарка из Панчева, заклана од четника 1943. г. у близини Деспотовца

26. ДРАГАН ПЕТРОВИЋ-БЕЛИ, из Крагујевца, заклан од четника 1943. г. у близини Деспотовца

У својим свирепостима четници су чинили и оно што нормална људска свест никада не може схватити. Убијали су и бремените жене, које су требале да се кроз два до три месеца породе.

Тако су почетком септембра, изболи камама и дотукли револверским мецима Наду Бошковић из Ћуприје, док их је она молила и преклињала да је оставе у животу бар док се не породи, јер се налазила у шестом месецу трудноће. Међутим, и то није помогло да омекша окорела срца крвника.

Предпоставља се, да је Нада убијена због тога, што је била удата за Словенца Винка, рудара, који је у то време био у партизанима негде у Словенији.

У ноћи између 8. и 9. септембра, заклано је од стране Чачићевих четника, 28 Цигана из Ћуприје. Клали су на Морави децу на очиглед родитеља, а родитеље пред очима деце. Једини преживели сведок овог масакра, Степан Павловић изгубио је у овом покољу жену и двоје деце.³⁾

Једанаестог септембра 1943. године, четници су дошли у село Балајнац и убили Радосава Милића, по нечијој оптужби, да је симпатизер НОП-а.

Двадесет и седмог септембра, у самом Деспотовцу четници су убили попа Дамњана Дамњановића, који је као избеглица дошао у Плажане.

Двадесет и осмог септембра, четници: Богдан Ћопић, Пера Попче (Ковачић), Ђорђе Грчић и »Тиско« из Глоговца, дошли су у Деспотовац и убили Стају Драгутиновића, опанчарског радника испред његове радње. Стаја се налазио на списку код четника као симпатизер НОП а. После тога су се удаљили. Иако су четници јавно дошли у Деспотовац, Српска државна стража није интервенисала.

Почетком октобра 1943. године, четници су извршили гнусан злочин над дванаесторицом Италијана, који су као немачки заробљеници побегли из организације ТОТ, која је оправљала пут Ћуприја — Јагодина. Италијани сунапустили рад и побегли, у намери да нађу партизанае и да им се придруже. Немци су обавестили четнике о њиховом бегству, те су се четници дали у потеру за њима. У рејону села Жидиља и Стењевца, Италијани су наишли на четнике који су их спровели у Баре. На саслушању, Италијани су изјавили да су антифашисти и да желе да се боре против Немаца и да хоће да ступе у партизане. Четници су им »обећали« да ће их »спровести« до парти-

³⁾ »На Морави Ћуприја«, стр. 345

зана. Сутрадан, Италијани су одведени на једну ливаду ниже Бучара и стрељани. Стрељање је извршила четничка »црна тројка« — Гркић, Прља и Лала. После овог злочина, четници су дошли у Баре, пијанчили и причали како су Италијани кукавице и молили да им поштеде живот. Овај четнички злочин радници су примили са гнушањем и презиrom. Било је случајева да су неки четнички симпатизери овај злочин осуђивали јавно, због чега су од четника добили по 25 батина. Радници Гаја Вујичић, Иван Цоларић, Јосип Шундра и други батинани су од четника зато што су у припитом стању псовали четнике што се не боре с Немцима, већ се смуцају по руднику.⁴⁴⁾

Четници се нису обрачунавали само са пунолетним и зрелим људима. Њима су и деца од неколико година била »непријатељи« и комунистички елементи. На то указује следеће:

У зиму 1943. године, четници су на свиреп начин убгчи непознатог дванаестогодишњег дечака, изнад села Сладајс. Дечак је доведен у старом, поцепаном оделу и теран босоног по снегу. На месту зв. »Јавор« група четника га је убила. У атару села Сладаје код места зв. »Поникве« бачен је у провалију »Џодина рупа«. Као и за Мијајлову јаму, тако и за »Џодину рупу«, нико не може утврдити тачан број жртава бачених у њих. Али заједничко је, да су обе језиви споменици крвавог четничког терора у овом крају.

За »Џодину рупу« везује се име војводе Петра Цоде, из Првог српског устанка, родом из Сгењевца, који је на подмукао начин убио великог Карађорђевог пријатеља Бугарина Панзоглу из Сгуденобучја у Бугарској. Његову главу послао је Карађорђу, који када је видео почео да плаче и да га жали као свог прворођеног сина. Затим је Петар Цода пребегао у Аустрију, из које се вратио у Србију 1815. године, одметнуо у хајдуке где је и погинуо.⁴⁵⁾

Чудна подударност, да је ова провалија добила име по једном злочинцу и издајнику, и да су после скоро 140 година четници, нови издајници, такође вршили злочине баш на том месту.

Четници су извели из куће Милоша Обрадовића, хромог хармоникаша из Ћуприје и одвели у Летовиште да им свира на прослави Светог Саве 27. јануара 1944. године. Иако није имао своју хармонику, Милош је морао да да капару од 500 динара за туђу хармонику са којом је свирао четницима све док

"»)»На обронцима Бељанице«, стр. 152, 153, 154

"»)»Живот и дела Карађорђа и његовијех војвода и јунака, књига II, стр. 734, 735

се нису изопијали. Када им је досадила музика, они су Милоша заклали и бацили у Мијајлову јаму.⁴⁶⁾

О ЧЕТНИЧКММ ЗЛОЧИНИМА ГОВОРЕ ПРЕЖИВЕЛИ ОЧЕВИДЦИ И СВЕДОЦИ

СТАНИЈА КОЧОБАНОВИЋ ИЗ БИГРЕНИЦЕ: »Била је те 1943. године зима. Четнички штаб и његов преки суд били су смештени у кући Саве Талгшчића у Бигреници. Једном су четници дотерали групу људи (око 40) у »гарнизон« како су звали њихов штаб. Неке су дотеривали увече, неке ујутру. Страховито су их мучили. Терали су их да играју голи и боси по снегу, тукли их, чупали косе и псовали. Боли су их иглама у бутине. Мушкарцима су везивали цигле за мошнице. Мучења су била ужасна, да човек није могао да гледа. Ујутру су их одвели за Мијајлову јаму. Поред овога, знам да су у више маха доводили мање или веће групе људи, који су доживели исту судбину. Врло добро се сећам једне девојке коју су такође страховито мучили, а затим је силовали«.

ЈОВАН КОЧОБАНОВИЋ ИЗ БИГРЕНИЦЕ: »У то време сам радио као помоћни поштар и носио пошту из Бигренице за Ћуприју, Деспотовац и Сењски Рудник. Сећам се да су једном приликом дотерали једну групу од око 30 до 40 људи и жена из Ћуприје. Из причања четника, односно из њиховог међусобног разговора, чуо сам да су требали да дотерају 60 и били су љути што нису све похватили. Мучили су их на начин који је већ описала моја жена и из Савине куће водили код колибе на Летовишту где је такође постојао њихов »гарнизон«. Касније сам из причања четника сазнао, да су сви побијени и бачени у Мијајлову јаму. Чуо сам да је убијене и живе у Јаму бацао неки Драги Јовановић, звани »Шарко«, за кога не знам одакле је. Са овом групом довели су и неког Недељка-воденичара, који је живео у Ћуприји, а имао две воденице на Црници. Тада је он убијен.

Једном сам ишао у Деспотовац за гас. На изласку из села, срео сам једну групу четника и официра који су терали већу групу људи и то према Летовишту. Касније сам од четника чуо да је Чачић лично убио 40 људи. Што се тиче суђења, четнички преки суд је доносио само смртне пресуде«.

РУЖА АНТИЋ ИЗ СЕЊА: »Знам да је Мирослав Антић, син мога девера, Ђорђа Антића, доведен из Ћуприје од стра-

⁴⁶⁾ ИАС — К—10—56/1076. стр. 192

не четника са већом групом омладинаца сакупљених по разним местима. У Сењу су затворени у кафану код железничке станице, а после тога утоварени у два теретна вагона којима су одвезени према Пасуљанским Ливадама. У вагонима је било око 120 људи, жена, омладинаца и омладинки. Од Пасуљанских Ливада спроведени су до Мијајлове јаме, где су поклани и бачени у Јаму. Мој покојни муж Љуба Антић, интервенисао је код капетана Чачића да се пусти његов синовац. Чачић му је одговорио да је касно, јер су сви побијени и бачени у Јаму. Мој девер Ђорђе био је возовођа воза, који је превезао ову групу до Пасуљанских Ливада. Кад се вратио кући, наишао је на своју уплакану жену и кад је запитао шта јој је, зашто кука, она му је одговорила да им је син отеран од стране четника. Он се одмах сетио два теретна вагона у којима је био и његов син. Одмах је отишао у Сењски Рудник да потражи Чачића и моли га да му пусти сина. Када је нашао Чачића, овај му је рекао да је касно стигао, да су сви поубијани и бачени у Мијајлову јаму».

СТАНОЈЕ АНТИЋ ИЗ СЕЊА: »Познато ми је, да је 1943. године Мирослав, син Ђоке Антића, као и већа група од око 120 људи пешице дотерана ноћу из Ћуприје у Сење. У Сењу су потоварени у два теретна вагона, прикачени за теретни воз који их је одвезао до Пасуљанских Ливада. На Ливадама су истоварени и пешице спроведени у Летовиште где се налазио четнички штаб.

Возовођа који је возио овај воз био је Ђорђе Антић, а међу спроведенима налазио се и његов син, за кога он није знао. По завршеној служби, Ђорђе се вратио у Сење, где је затекао своју жену да плаче. Када је сазнао да му је син био у возу, врати се код Чачића да га моли да му пусти сина на слободу. Чачић му је одговорио да је већ касно».

ПАСУЉАНОВИЋ АЛЕКСАНДАР ИЗ БИГРЕНИЦЕ: »Крајем 1942. године, односно почетком 1943., четници су одузели од мене колибу и преуредили је за њихов затвор. До ослобођења кроз тај затвор прошло је толико људи, да им се ни броја незна. Од свих њих ретко је ко преживео. Сви су били поклани и бачени у Мијајлову јаму.

Једнога дана, од прилике у јануару 1943. године, враћао сам се од колибе одакле сам возио сено. Баш код Мијајлове јаме, срео сам четнике где воде једну жену и једног мушкарца. Лично сам видео када су их дотерали код Јаме, да је један од четника узео да чита неку књигу, вероватно је Јеванђеље, док

је други четник узео секиру са којом их побио. Оваквих случајева било је много, само се не могу сетити свих.

Приликом повратка америчких авиона из Румуније где су бомбардовали војне циљеве, дошло је до принудног спуштања на овом терену. Четници су Американце хватали и доводили у Летовиште, одузимајући им све ствари које су се налазиле код њих и у авиону. Ове Американце су неко време држали у шгабу, а после им се губио сваки траг. Једног дана у Летовишту се налазило 16 Американаца. Био сам присутан када су четници довели једног калуђера из Раванице, натерали Американце да клекну, калуђер им је чигао, а они су се молили богу. После је Чачић одредио неколико четника којима сам ја био водич и ми смо их спровели до колибе Милосава Иљанкана, где су их преузели други четници. Питао сам четнике куда их воде, и они су ми рекли да их спроведемо у Равну Гору. Ја сам се тада вратио и не знам шта су са њима урадили, али највероватније је да су их побили и бацили у Јаму, пошто су нама наредили да ништа не смемо да причамо о њима.

Сећам се такође, да је у лето 1943. године, дотерана једна група од око 60 људи, који су доживели исту судбину као и остале жртве«.

МИЛОВАН ИЛИЋ ИЗ РАВНЕ РЕКЕ: »Јула или августа 1943. године, око 4 сата изашао сам из шахте. На излазу ми је пришао Стојан Радосављевић, звани »Јереза«, рекао ми је да пођем са њим и одвео ме четничком команданту места, нареднику Сими Лабусу. Пошто му је Сима Лабус дао неки акт, Стојан »Јереза« ме је одвео до Добре воде, где ме је предао Александру Момчиловићу, који ме је пак пријавио Чачићевом заменику инжењеру Николи Нешићу.. Одавде сам спроведен у Летовиште код команданта Чачића. После краћег саслушања, изашао сам напоље, а након пола сата позвао ме Чачић, показао ми је једно место четири до пет корака од штаба и рекао да ту стојим и да чекам. На том месту чекао сам два дана и три ноћи. Трећег дана око подне, једна група од 6 четника довела је 12 лица у грађанском оделу, од којих две жене. Кад су стигли пред штаб, Чачић је лично командовао да доведени поседају. Од прилике око једног сата по подне, Чачић је наредио да један по један од доведених иду да приме војничка одела. Сви су се скинули па и две од доведене жене. После овога, пришли су четници и повезали двоје по двоје конопцима за лактове. Затим су постројени по паровима пошли. Са Чачићем је ишло неколико четника и једна жена коју сам ја видео у штабу, када су ме саслушавали, а за коју сам касније чуо да

је била Чачићева љубавница и да се звала Лела. Ова Лела тражила је од Чачића да поведу мене, те је он то и наредио. После пешачења од неколико минута, дошли смо до Мијајло-ве јаме. Кад смо стигли, Чачић је узвикнуо »целат« или Цела-товић, сад не могу да се сетим. На тај позив, изашао је из шуме са две кике низ леђа и косом која му је падала преко очију један четник и примио од Чачића наређење, да »почне посао«. Једним трзајем главе уназад, овај је ослободио лице од косе коју јз причврстио чешљем да не пада. Затим је из-вадио каму, па пошто је забо прво у плећку или раме првој жртви, нашта је ова јаукнула, заврнуо је рукаве и запалио ци-гарету. После неколико тренутака, ухватио је левом руком првог од присутних за чело, а десном руком клао и одмах гу-рао у Јаму. Када је на овај начин поклао 4 или 5 њих, један од следећих је закукао: »Шта ће да уради моја мајка са двоје деце и два брата«! На ово је Чачић скинуо машинку, коју је имао око врата и убио овог човека. Потом је кољаш наставио свој »посао« док их није све поклао и побацао у Јаму. Након из-вршеног покоља, Лела је показујући на мене упитала Чачића: »Шта ћемо са овим«? На ово ме је Чачић упитао да ли сам чуо, или видео, нашто сам ја одговорио да нисам. Онда ме је Чачић отпустио, повикавши да бежим и да се јавим Стојану »Јерези« у Равној Реци.«

ЂУРЂЕВИЋ САВА ИЗ БИГРЕНИЦЕ: »Од половине 1942. године, у мојој колиби налазио се штаб и преки суд капетана Ча-чића. За све време док се штаб налазио у мојој колиби, четни-ци су извршили безброј злочина. Сећам се само неких.

Почетком 1943. године, дотеране су у штаб жена и ћер-ка Ђорђа касапина и кафеџије из Равне Реке и то у време ка-да је он био на лечењу у бањи. Некако истовремено, ухвати-ли су 10 Грка који су били на принудном раду и са кога су побегли. Ђорђеву жену су рано ујутру повели и убили је неда-леко од штаба. Затим су наредили овим Грцима да јој иско-пају раку. Међутим, када су Грци видели мртву жену, они су се разбежали, али су похватани и поклани.

Из села Сења дотеран је на саслушање код Чачића чувар пруге на релацији Сење-Равна Река, по имену Сава, чијег се презимена не сећам. Чачић га је одмах питао: »Добро Саво, а с ким ти спава мајка«? Сава је одговорио да спава сама у једној соби. Сава је вероватно био улошим односима са мајком, па га је ова пријавила Чачићу, због чега га је Чачић истерао са марш напоље, кад те је мајка проклела, онда смрт.

Скоро у исто време дотерана су још двојица из Троглан Бара, њих нисам познавао, али су и они исто поубијани.

Из Бигренице су по пресуди Чачића убијени: Милан Бабић, Милан Адамовић, Ђорђе Филиповић и још неки чијих се имена не сећам.

Сећам се такође, да су четници између многобројних жртава убили и своја два четника и то Манић Павла и сина Радисава Бугарина из Поповњака, који су проглашени издајницима. Такође се сећам, да су једног дана дотерали неког Јанка из Влашке, али пошто Чачић није био у месту, спровели су га преко Сења у Стубицу, где је заклан и пронађен у неком потоку.

Много је било оваквих жртава и мислим да нико не може да им утврди тачан број, али је тачно, да их је било веома много.

БАЛАБАНОВИЋ ЈОВАН ИЗ КРЕПОЉИНА: »Јуна месеца 1944. године, био сам одређен од Стојана »Јерезе« у Равној Реци, да однесем 2 кг. динамита и 200 ком. каписла у Троглан Баре и да предам заменику Чачића инжењеру Николи Нешићу, што сам учинио. Када сам се враћао, самном је пошао четник Маргарановић Паун из Бигренице. У путу смо разговарали и ја сам га између осталог упитао, одакле је њему италијанска војничка кошуља. Он ми је одговорио да је једна група Италијана побегла из Борског рудника са присилног рада и да су их они похватили, поклали и бацили у Мијајлову јаму. Казао ми је да је било 16 Италијана. Такође ми је испричао да је на његовом терену ухваћено 6 америчких пилота, који су се принудно спустили после повратка из Румуније. Један од пилота питао је капетана Чачића чију војску он представља. Он му је одговорио да је то краљева војска под командом Драже Михајловића. Пилот је на то рекао: »Дража никс гут, јерсенебори против Немаца.« Затим је пилот питао Чачића: »Има ли овде Титове војске«, Чачић му је одговорио: »Има је. Сад ћемо да вас спроведемо код њих«. Затим је позвао свог ађутанта наредника Грујицу и наредио му да свих 6 пилота спроведе у партизански одред »Ј«, Мијајлову јаму. Грујица је позвао пилоте напоље и једном четнику наредио да изврши наређење Чачића и да пилоте спроведе до »партизанског команданта Мијајла«, што значи да их покоље и баци у Јаму.

СТЕВАНОВИЋ СВЕТОМИР ИЗ ТРСТЕНИКА: »Мене су четници ухватили 27. маја 1943. године. Везао ме је неки Васа Пухач, који ме је одвео у кућу Милета Марјановића, где ме је саслушавао бивши полицијски писар из Ћуприје Чеда Либаде.

Приликом саслушања, претрпео сам велика мучења. По саслушању, изведен сам у двориште где ме је чувао стражар. У кући се решавало о мојој глави. Чачић је упорно тражио да ме ликвидира, а потпуковник Љуба Михајловић, командант Велико-моравске групе корпуса убедио га је да ме остави у животу. Седео сам на једном пању у дворишту и слушао све шта се о мени говорило. Мало ми је лакнуло, али ипак нисам био сигуран за свој живот. После неколико дана, док је вршена провера мог случаја, обишао ме је потпуковник Љуба, дао ми је паклицу цигарета и рекао да ми је спасио живот, али да морам да останем код њих док се рат не заврши, па после да ме дају војном суду за издају краља и заставе. Натерао ме је да потпишем обавезу да нећу да побегнем у партизанае, јер уколико одем, они ће ми поклати жену и петоро деце. Ја сам пристао и обавезу потписао. Одатлс смо отишли у Забрегу, а потом у Бигреницу. Четнички штаб је био код неког бившег народног посланика и тамо од четничких злодела нисам ништа видео. Када је штаб премештен у кућу Саве Талпичића, постао сам кувар. Оно што сам ту видео, било је горе од правог пакла. Како је Чачићев штаб био у самој кући, а моја кухиња поред штаба, то сам могао да видим многе злочине и да јасно чујем Чачићеве наредбе. Сећам се многих зверстава и потребно је много времена и хартије да се сви опишу. Ево неких од њих:

— Једнога дана доведоше 28 људи и једно дете. Знам да је дете било из Равне Реке и да је било брат неког Крсте, кога су четници са још две особе исекли у Сењском Руднику. Сви 28 су увече заклани, али дете није хтео нико да убије. Тада Антић из Крушара ухвати дечака за врат и рече му: »Хајде мали да те водим кући«. Дете је плакало и пошло са њим. После пола сата, Антић се вратио, ушао у кухињу, где се налазио Чачић и пробао вечеру. Антић му је рекао да је извршио његово наређење, нашта се овај обрецнуо, рекавши му: »Шта то мени причаш, то је твој задатак«.

Тако је то било сваког дана. Довођени су у Савину кућу многи и често без саслушања ликвидирани. Негде у септембру, кухиња је пребачена у Савину колибу, недалеко од Савине куће. Очевидац сам многих мучења људи. Немогу да опишем све страхоте, али најтеже ми је било када једног јутра, крајем септембра, доведоше неког Рељића из Равне Реке, са којим сам ја раније сарађивао. Ништа нисам могао да му помогнем, он ми је само намигнуо и ништа није проговорио. Приликом му-

чења, стално је понављао: »Мене људи мрзе, ја нисам ништа крив«. Одвео га је и заклао кољаш Славко Судић.

Тврдим да је испод Савине колибе више људи закопано, него што је бачено у Мијајлову јаму. Ту се није знало ни ко суди ни ко коље. Само се доведе група људи и одмах уништи. Све се то тако догађало до половине децембра 1943. године, када Чачић премешта свој штаб на Летовиште. Кухиња је била у непосредној близини штаба бригаде, тако да сам и овде много видео и чуо. На бадњи дан 1944. године, дошли су курири из свих села и донели поклоне за Божић. Тада им је Чачић одржао говор, из кога сам запамтио, да воде рачуна шта ко ради и говори и да о свакоме за кога посумљају да је симпатизер партизана обавесте њега лично. у једном моменту, скочио је и ударио песницом у сто, повикавши да је за сваког ко не извршава његова наређења казна кама, а да ће жене и децу бацати живе у ватру.

Не бих могао да кажем колико је људи бачено у Мијајлову јаму, нити би то могао било ко, јер се убијало без суда, записника и било какве евиденције. Сигурно је међутим, да је жртава било много. Када су наступили први топли дани, осетио се у логору јак смрад. Видео сам када су четници отишли са лопатама и све лешеве побацали у главну Јаму. Када је дотерана и ликвидирана група из Ђуприје, причао ми је Антић из Крушара како су их клали као овце. Видео сам њихова крвава одела која су схинули са њих. Била су врло лепа, па се по томе може закључити да су то били пристојни људи.

Антић ми је испричао још један случај, који не могу да заборавим. Са још једним четником из Доњег Видова, Антић је отишао у Доње Видово у кућу кума овог четника. Када смо дошли у кућу — причао је Антић — мој колега је рекао куму, да хитно пође са нама на састанак, који је заказао др. Ивко, командант Бољевачког партизанског одреда, нашто му је кум одговорио: »Куме, ја немам никакве везе ни са каквим партизанским одредом, а за тог Ивка сад први пут чујем«. На то му је колега рекао: »Куме у име закона полази, да после не би било касно«. Настао је плач, деца су трчала код кума, а он их је хладно помиловао. Поред свих молби, кум је био неумољив. Чим смо изашли из дворишта, везали смо кума. Ако нећеш милом, ти ћеш код др. Ивка силом, дрекнуо је кум куму.

Нешто касније, упитао сам Антића ко је заклао човека из Доњег Видова. Он ми је одговорио да је то извршио кум Брена из Доњег Видова.

Напоменуо сам, да су Енглези и Американци имали одвојена јела. Све најбоље из кухиње. Само је Чачић с времена на време пробао јело, а мени је лично забранио да било коме од тога јела дам. Дошло је наређење да сви пилоти Енглези и Американци иду за Равну Гору. Сви су били радосни и сви су ми давали цигарете. Још су ме неки сликали, кад им делим ручак и вечеру. Уз пратњу од 6 четника и Чеде Јовановића, бившег учитеља из Сењског Рудника, једно по подне су се свих 28 авијатичара самном срдечно поздравили и отишли. После извесног времена, гтратиоци су се вратили, а Чеда ми је рекао да су дошла два авиона, потоварила авијатичаре и одвезла их у непознатом правцу. Жалио се Чеда, да су се око њих много мучили, а авиони им нису донели ни један метак, ни чоколаду, ни цигарете, нити су се са њима поздравили. Требали смо да им посечемо главе, мирне душе — рекао је Чеда.

Негде у јуну, срушио се један авион изнад Сењског Рудника. Четници су одмах ухватили 7, а Бугари 6 авијатичара. Довели су их код мене у кухињу. Дао сам им ручак. Слабо су јели. Били су невесели. Разговарали су сами међу собом. Чачић је прошао поред њих, они су га гледали, али нико није устао да га поздрави. Отишли су на спавање у просторије где су раније њихови другови спавали. Изјутра, питао сам наредника Грујицу, шта да им однесем за доручак. Грујица ми је одговорио, да су они ноћас отпутовали, ја их нисам више видео. По причању Чеде »пропаганде«, убеђен сам да су им посечене главе и да су бачени у Мијајлову јаму.

Могу да кажем и то, да сам чуо од курира ЈТалета из Сења. капа је дотерана једна већа група људи уЛетовиште, да се Чачић љутио и викао на њих, због чега их шаљу у Летовиште, кпд они V Сењу имају сва овлашћења. Из разговора сам чуо, да је V Сењу био »главни« Драга Мијајловић »Чупа« и злогласни Станоје. Колико су људи они у Сењу ликвидирали, остаће вечита тајна. Кад сам рекао у Сењу, то се односи и на Стубицу, Забрегу, Бул>ане, Шалудовац, Горњу Мутницу, Крушар и друга села«.

МОМЧИЛО ИВАНОВИЋ ИЗ ДЕСПОТОВЦА: »За време окупације живео сам у свом селу Стубици. У фабрици цемекта у Поповну радио сам од 1.941. до 1943. године. Крајем јуна или почетком јула 1943. године, мобилисан сам од стране чстника и упућен у њихов логор на Летовишту. После 15 дана, сви мобилисани сељаци, који су били војнички боље обучени,

упућени су са делом бригаде на Буковик, док сам ја са оним који су били слабији враћен кући.

Као каплар у бившој југословенској војсци, код четника сам радио на изградњи барака, које су служиле за смештај мобилисаних људи. Бараке су изграђиване у близини зграде, где се налазио Чачићев штаб. Из читавог тога комплекса малих сеоских зграда, била је издвојена једна посебна колиба са 4 одељења, у којој су доношене пресуде које су значиле губитак живота. У ту колибу није имао приступа нико од четника, изузев подофицира и официра, који су Чачићу подносили извештаје и рапорте. Био сам очевидац, да су сваког од 15 дана које сам провео у четницима, довођени људи и жене у групама од 2 до 3 лица, које су одмах упућиване у поменућу колибу. Шта је даље било са њима није ми познато, али верујем да су побијени и бачени у Мијајлову јаму.

У сећању ми је остао Чачић. Био је средњег раста, углавном мршав, зелених очију, са мало дужим носом. Уливао је својим погледом срах у кости. Био је болесно педантан. Бријао се свакодневно, а неки пут и по два пута дневно. Врло мало је причао. Носио је официрске еполете, са 4 звезде.

Био је груб, сиров и суров. Његова наређења за покоље никада не могу да заборавим. Много је било наређења.

МИЛИВОЈЕ ЈОВАНОВИЋ ИЗ СЕЊА: »Добро се сећам, јер сам живео у Сењу, 1943. године дошла је у Сење група од 8 Италијана из Ћуприје, где су били на присилном раду. Тражили су од мене хлеб и питали где могу да нађу партизана. Ја сам их упутио према Руднику, да тамо од рудара сазнају где су партизани и да се са њима повежу. Касније сам од четничког команданта села Богдановић Драге чуо, да је цела група поклана и бачена у Мијајлову јаму.

Преко тадашњег управника поште Михајловић Драгутина из Сења, сазнао сам за групу Енглеза-авијатичара, којима је руководио један енглески капетан, да су они поклани од четника и бачени у Јаму, због тога што су тражили партизана, односно Титову војску.

Знам још и то, да је једна група људи, жена и омладинаца, због сарадње са комунистима, једне ноћи у два вагона отерана из Сења у Летовиште, где су сви били поклани и бачени у Јаму.

ОБРАДОВИЋ МИЛОЈКО ИЗ РАВНЕ РЕКЕ: »Радио сам као ковач у руднику Равна Река. Не сећам се месеца и датума, али знам да је било 1943. године. Чуо сам локомотиву на Доброј Води. То је било ноћу око 2 часа. Истрчали смо из радио-

нице, плашећи се да Немци нису блокирали Равну Реку. Следећег дана чули смо, да је једна већа група људи, жена и омладинаца дотерана и истоварена код железничке станице, одакле је спроведена у Летовиште. После смо сазнали да су сви побијени и бачени у Мијајлову јаму. О овоме се дуго причало у насељу.

Од више курира четника који су били из Равне Реке, чули смо да су четници ликвидирали више група Американаца, Пољака и Италијана и бацили их у Јаму«.

АКОЛЗИН ИВАН ИЗ РАВНЕ РЕКЕ: »Знам да су се у Равној Реци налазили између осталих и неки Руси, који су били мобилисани у немачку војску и упућени у Равну Реку ради одржавања реда. Знам да су били из Бесарабије. Једног дана, двојица од њих дошла су код мене на Добру Воду, где сам становао, и питали су ме да ли могу да их упутим у »шумце«. Мислили су на партизане. Ја сам им одговорио, да их има и овде и да се могу пријавити. Уствари, мислио сам на четнике, јер нисам знао шта они уствари хоће. Они су ми на то одговорили, да они беже од четника, јер они кољу невинне људе и бацају их у Мијајлову јаму. Рекли су ми, да су код четника провели око 15 дана, а да су дошли код мене да траже партизане. Никоме од њих, неznam ни име ни презиме, само знам да се један од њих звао као и ја Иван. Отишли су према Црном Врху. После тога их нисам видео, али сам чуо касније да су похватани и од четника бачени у Мијајлову јаму«.

КЕЦАНОВИЋ ИЛИЈА ИЗ БИГРЕНИЦЕ: »Око Светог Јована 1943. године, четници су довели око 30 омладинаца и омладинки код колибе Војина Талпичића. Како су кога саслушали, давали су му цедуљу и упућивали га да иле преко Сењског Рудника за Ћуприју. Међутим, једна група четника чекала је ове омладинце код болнице у Сењском Руднику, хватала их и спроводила за Мијајлову јаму. Само двојица од свих дотераних нису добила цедуљу и они су препуштени за Ћуприју, јер је то био знак да су ослобођени смртне казне. Знам такође, да су четници по Бигреници убијали многе грађане, о чему може и данас да се сазна у самој Бигреници«.

МАРИЋ МИРОСЛАВ ИЗ СЕЊА: »Време од 1939. до 1942. године, провео сам на раду у Равној Реци. Ту сам провео и целокупно време окупације, тако да су ми злочини четника претежно познати.

У самој Равној Реци и Сењском Руднику, поклано је од четника око 32 лица. У овај број не улазе лица стрељана од

стране Немаца. Овај четнички масакр трајао је од 1942. па до ослобођења. Седмог августа 1943. године, одведен сам од четника у штаб као симпатизер НОП-а. Био сам на списку стављених под слово »З«. Како смо се ја и жена извукли и данас ми није јасно. Ово наше привођење у Чачићев штаб омогућило ми је да се више упознам са злоделима четника. Небројано пута видео сам тројке задужене за ликвидацију жртава, како се враћају са »акције«, носећи са собом кржаве каме, конопце, ланце, ашове и мотике и обавезно кржаве руке и одела, попрскана крвљу жртава. Када су ми други причали, нисам веровао да је то могуће, али мени се десило да сам за једну ноћ оседео. У почетку 1942. године, заклане жртве су затрпавали на лицу места, тј. у околини Мијајлове јаме, да би до некле прикрили своја недела. Касније су убијали и по улицама насеља и остављали лешеве на самом месту злочина. Од 1943. године, па до ослобођења, жртве су одводили код Мијајлове јаме, тамо их клали и бацали у Јаму. Четнички тчаб се у то време налазио у непосредној близини Мијајлове јаме. Тај реон је био увек блокиран и није било дозвољено никоме да се приближи Јами. Али, и поред те њихове забране, многима је било познато шта се све ту радило.

Колико је мени познато, гротло Мијајлове јаме је прогутало много невиних оба пола, претежно младих људи. Знам да је једном приликом одведено из Ћуприје 18 лица и сви су поклани и бачени у Јаму. Колико су њихове црне тројке појединачно доводиле и поклале, остало је непознато. Једини сведоци тога су многобројне кости, тела и лобање, који се налазе у околини Јаме«.

ПЕШИЋ ПАВЛЕ И ДОНЧИЋ ДРАГУТИН ИЗ СИСЕВЦА: »Дана 24. августа 1943. године, око 5,30 часова, спремао сам се за одлазак на рад. Тада је наишао Илија Ристић, стражар управе рудника и наредио ми да узмем пијук и ашов. Упитао сам га шта ће ми алат, јер сам пошао на рад у јаму. а он ми је одговорио, да узмем алат и да пођем одмах да покопам неке псе. Ја нисам имао тај алат и нисам могао да га нађем. Тада ми је он наредио да идем и да га чекам код великог стуба. *И* кад сам пошао, дошао је код мене мој другрудар Драгутин Дончић, који ми рече, да је и њему Илија наредио да самном иде код великог стуба. Чекали смо до 8 часова, кад је дошао Илија у друштву са бившим радником жичаре Мило-савом Сретеновићем, родом из села Буљана, а са собом су носили један крампа^ V* лопату. Нас су одвели у поток звани

»Бивољски«, где су нам показали гомилу закланих људи, које смо морали покопати у једну раку.

Приликом покопавања, препознали смо да су то лешеве Ивана Кожуља, бившег рударског надзорника, Живка Мијића, ковача, његове жене Ане Мијић и Мирјане, жене Стојадина Јаковљевића. Сви лешеве су били страшно измрцварени, боси и полу обучени. Пошто смо обавили овај посао, Илија и Милосав су нам наредили да о овоме никоме ништа не причамо. Затим нас је Илија околним путем вратио у Сисевац, а Милосав је отишао у правцу села Буљана. О овом исказу сагласан је у потпуности и Дончић Драгутин«.

СТОЈАНОВИЋ МИЛАН ИЗ ЋУПРИЈЕ: »У периоду четничког терора, налазио сам се у Ћуприји. Првог фебруара 1944. године, четници су уз помоћ Недићеве српске државне страже похватили у Ћуприји већу групу грађана. Хватање је извршено пред сам полицијски час навече. Четници су разбијени у тројке долазили појединачно за сваког, па су их затим спроводили на сабирно место на гробљу у Ћуприји. После овога, спровели су их пешице до Сења, а одавде су их натоварили у затворене железничке вагоне и одвезли у правцу Пасуљанских Ливада. Воз је заустављен на отвореној прузи између Рудника и Пасуљанских Ливада, где су их истоварили и одвели у штаб, који се налазио код Мијајлове јаме. Другог фебруара 1944. године, цела група је побијена и бачена у Јаму. Знам да је у групи било око 20 другова и другарица. Из ове групе вратили су се кући само Арапђеловић Миле, звани Миле »Шнајца« и омладинка Ивановић Милојка, сада адвокат са станом у Београду. У овој групи заклан је и мој најбољи друг Мирослав Антић, кројачки радник из Ћуприје, који је тог дана био у мојој кући са осталим друговима, јер сам славио рођендан.

Познато ми је, да су четници на Буковику били разбијени, али су собом повели неколико заробљених партизана које су убили и бацили у Јаму«.

АНТИЋ МИХАЈЛО ИЗ СЕЊА: »За време одласка на службу из Сења за Пасуљанске Ливаде, у возу је спроведена група од 18 другова из Ћуприје, међу којима сам познавао Антић Мирослава, који је заклан са осталима и бачен у Јаму.

Познато ми је, да је одведен из куће Антић Сава са својом женом, као и Антић Радмила из Сења, који су поклани и бачени у Јаму«.

РАДИВОЈЕВИЋ ДРАГОСЛАВ ИЗ РАВНЕ РЕКЕ: »У 1942. години, изучавао сам столарски занат у Равној ^еци У радио-

ници у којој сам радио, радила су и два немачка војника под оружјем. Један је био обичан војник, а други подофицир. Августа месеца 1943. године, приликом повратка америчких авиона из Румуније, Немци су гађали њихове авионе из Борског Рудника. Када је један авион дошао над Равну Реку, немачки подофицир је изашао из радионице и позвао нас је напоље, рекавши: »Камарат напоље, машина капут« и показао је на пилота који је падао падобраном. После тога јавио је бугарским војницима и руским белогардејцима да се упуте према Пасуљанским Ливадама. У овом је било 13 америчких војника, од којих је 12 пало према Буљиној Бари, а тринаести пилот пао на Пасуљанске Ливаде, где су га ухватили Бугари. Пилот је предат фелджандармерији у Равној Реци, одакле је после подне око 17 часова спроведен у Јагодину у Краје команду. Касније смо од Немаца сазнали, да је пилот у Јагодини стрељан од Немаца. Остали 12 Американаца су похватани од четника и спроведени у штаб код Чачића. Од четника сазнао сам да су тражили Титову војску и да их је Чачић због тога поклао и бацио у Јаму. Једног дана сам као ученик у привреди погпао на Бигар за сир и млеко. Том приликом видео сам једну групу од 8 Италијана, које су четници спроводили према Летовишту. Ови Италијани су случајно наишли на четнике, а тражили су партизане. Касније сам чуо, да су они поклани и бачени у Јаму«.

ПАВЛОВИЋ ЈАНКО ИЗ ЖИДИЉА: »Од стране четничког курира Мгглутина Вучковића из Ресавице, сазнао сам да су четнициг ухватили једну групу од 13 Италијана, који су бежали са присилног рада из Борског Рудника. Италијани су похватани на месту званом Троглан Баре, одакле их је преузео четнички штаб у Летовишту. После 3 — 4 дана, ови Италијани су побијени и бачени у Јаму. Такође сам чуо од Милутина Вучковића, да су похватили 15 — 20 Американаца и да је један питао од њих где има Титова војска. И за њих се зна да су побијенг и бачени у Мијајлову јаму«.

РАБАЦИЈЕВИЋ МИЛОШ ИЗ ЋУПРИЈЕ: »Моју жену Јабланку Рабацијевић, одвели су ноћу око 1 сат. 1. септембра 1943. године три наоружана четника. Од њих је један стајао на прагу, а двојица са стране. Познавао сам једног по имену Бора, поткивач из Сења. То је било за време док је Јабланка спава-ла. Затим су ушли у кућу и повели је. Када сам их упитао зашто је воде и молио да то не чине, они су ми одговорили, да то није гишта, јер она иде само на саслушање. Те исте ноћи Јабланка је заклана«.

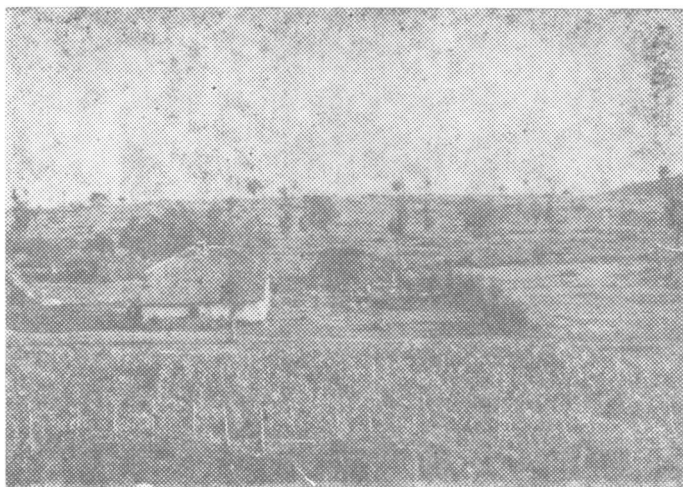
АРАНЂЕЛОВИЋ МИЛОРАД ИЗ ЋУПРИЈЕ: »Познато ми је да је 1. фебруара 1944. године, одведена једна група грађана из Ћуприје од стране четника у штаб на Летовишту. У тој групи био сам и ја. Пошто су ме четници саслушали, ударили су ми 10 батина и пустили кући. Самном у тој групи налазио се и Станоје Томић, који ми је још у вагону којим смо се возили према Пасуљанским Ливадама рекао: »Миле, невоља. Ти ћеш се можда вратити, али мени нема спаса. Реци мом оцу да ме је у ложионици задржао Милутин звани »Кукуљче«, да му правим неку славину. Око пола седам силом ме је одвео на пиво у кантину фабрике шећера и ту у присуству Мила Кенизберга предао ме тројки«. Није ми познато шта је било са Станојем Томићем, али се он није више вратио«.

РАДОСАВЉЕВИЋ МИХАЈЛО ИЗ ЋУПРИЈЕ: »Једног дана, месеца априла 1944. године, мој комшија Ивачић Гашпар одведен је од четника у штаб Раваничке бригаде у Летовиште. Сутрадан сам питао његову жену Ану, шта је с њим, она ми је одговорила, да су два непозната лица дошла рано ујутру и одвели га, под изговором да га хитно зове шеф ложионице. Од тада му се губи сваки траг и чуо сам да је убијен«.

ШАРИЋ др. МИЛОШ ИЗ ЋУПРИЈЕ: »Сећам се, 30јула 1944. године, доведено је код мене 8 или 9 Американаца, авијатичара, који су искочили из оштећеног авиона да их прегледам и укажем помоћ. Са њима је дошао као тумач и један Београђанин, који је знао енглески језик. После тога су их одвели, по причању враћени су за Жагубицу по наређењу капетана Жикића, по другима, њих су четници побили и бацили у Јаму«.

ЖИВКОВИЋ ДРАГУТИН ИЗ ЋУПРИЈЕ: »На Видовдан 1944. године, Чачић је постројио сву војску на ледини испред логора у намери да одржи говор. Драгутин Спасић, један од затвореника, искористио је прилику и успео да побегне. То је разбеснело Чачића и он је наредио да се остали затвореници изведу и казне. Неке је осудио на батинање, а Љубомира Драгосављевића на смрт стрељањем. Љубомир је молио да му поклоне живот, но Чачић је одбио молбу и наредио дежурном официру да одреди три четника који ће да изврше наређење. Док су се четници припремали, Љубомир је онако везан почео да бежи. Цео четнички логор на челу са Чачићем потрчао је у потеру за њим. После око километар бежања, Љубомир је пао изрешетан мецима. По наређењу Чачића, ја и још тројица сахранили смо га«.

СТАМЕНКОВИЋ СТАНОЈЕ ИЗ ЋУПРИЈЕ, звани »Шојка«:
»У штаб четничке бригаде на Летовиште отеран сам 27. апри-
ла 1944. године. Тамо сам био стражар и обезбеђивао штаб. Од
прилике у јуну месецу, видео сам како једна тројка дотерала
Драгутина Спасића из Ћуприје, кога сам лично познавао. Био
је у затвору везан конопцима. Једне ноћи чуо сам са стражар-
ског места његов глас, који је на глас плакао и жалио свога
сина. Тада су га четници извели на клање. Сутрадан, кад је
свануло, наишао је један влах коме не знам име, који ми је ка-
зао да је убијен Драги »Качарић« — како смо ми иначе звали
Спасића. Тада смо ја и Миодраг Ђурић отишли до Мијајлове
јаме, где смо на једном великом плоснатом камену видели
велику локву крви. Четници су тај камен звали »операциони
сто«, јер су на њему касапили своје жртве. Тај камен и сада
постоји код Мијајлове јаме«.

27. Зграда на месту званом
»Летовиште« код Бигра где се
налазио штаб четничке
Раваничке бригаде

МИТРОВИЋ МИЛОЈЕ ИЗ СЕЊСКОГ РУДНИКА: »У
рано пролеће 1944. године, недалеко од железничке станице у
Сењском Руднику, видео сам Николу Гркића, који је са лопа-
том на рамену ишао према потоку испод болнице. После јед-

ног сата, он се вратио у друштву са још двојицом четника од којих је један био Гаћеша, а други родом из Стубице, именама се не сећам. После недељу дана, заинтересовао сам се и отишао у тај поток, терајући овце, наишао сам на једну ципелу, једну чарапу и једну црну мараму којом се забрађују жене и све то поставио на једно дрво у близини. у мају исте године, код мене је дошао Велисав Ценић из Ћуприје и ја сам му све испричао. После тога, дошла је и једна његова ћерка и ја сам јој показао место на коме сам оставио оне ствари, но ту је остала само једна чарапа коју је она узела да покаже сестри. Тада ми је рекла: »То је чарапа моје мајке«. Из овога се види, да је Велисављева жена Лепосава убијена у потоку испод болнице у Сењском Руднику«.

ВИДАНОВИЋ МАТА ИЗ ЋУПРИЈЕ: »Био сам позван од Чачића на одговорност што сам интервенисао за Антонија Гајића, који је приликом прве борбе пребегао партизанима. На путу за штаб срео сам Олгу Шимунић, која је дошла да добије обавештење о судбини свога оца. У мом писуству, Чачић је рекао, да је њен отац Паја Шимунић ликвидиран као непоуздан грађанин. После овога и ја сам питао Чачића за Пају, а он ми је љути-то одговорио: »Па чуо си шта сам јој рекао, а из њеног држања видим да га много не жали«.

ЈОВАНОВИЋ СТАНА ИЗ ЋУПРИЈЕ: »На дан 1. децембра 1943. године, мене су извели и отерали на ћупријско гробље четници Витомир Ђурић из Ћуприје и Гаша Марковић из Паљана. Скупило се много Ћупричана, међу којима сам познала Добривоја Маринковића, поштанског чиновника из Ћуприје. Ова група је отерана на Летовиште и тамо побијена, а ја и Миле Аранђеловић пуштени смо кући«.

ВУЧКОВИЋ САВА ИЗ ЋУПРИЈЕ: »У току јула 1944. године, одведен сам од два четника у штаб Раваничке бригаде у Летовишту на саслушање. После саслушања пуштен сам кући. Успут сам срео Ђорђа Атанасковића, коме сам рекао да сам био на неком саслушању. Он ме је позвао да ми покаже Мијајлову јаму. Дошли смо до Јаме. Тада ми је он рекао: »Хајде да видиш дали можеш да познаш једну особу из Ћуприје«. »Када смо дошли до леша, одмах сам препознао Јелисавету Милошевић из Ћуприје, а поред ње је био још један леш жене старе око 30 година, који нисам могао да препознам. Ја сам упитао Атанасковића, шта је Јелисавета згрешила, а он ми је одговорио да ћутим, јер могу поново да дођем »горе«.

ПЕТРОВ МИХАЈЛО ИЗ КИШИЊЕВА-РУСИЈА: »Окупација нас је затекла у Ћуприји, али по наређењу председника општине Живојина Остојића, сви руски цигани били су исељени по разним местима. Моја породица била је насељена у селу Влашка. После неколико дана, наишли су четници једне ноћи и извршили покољ међу Циганима поред саме реке Мораве. Ја сам тада био у логору у Нишу. Кад сам се вратио у Ћуприју, сазнао сам да су ми поклали целу породицу. Сазнао сам да се један од четника који су извршили овај покољ звао »Џони«.

У злочину који је извршен септембра 1943. године, изгубио сам:

— жену, Олга Петрова, рођена у Кишњеву-Русија, стара 33 године, домаћица, вере православне, мајка петоро деце:

— ћерку, Ружа Петрова, рођена у Нишу, стара 13 година;
— ћерку, Милица Петрова, рођена у Далмацији, стара 8 година;

— сина, Иван Петров, рођен у Ћуприји, стар 2 године;
— сина, Бато Петров, рођен у Јагодини, стар 3 месеца;
— сестру, Марија Петрова, рођена у Кишњеву, стара 29 година«.

КОНОВАЛОВ ВАСИЛИЈА ИЗ КИШИЊЕВА-РУСИЈА: »Једног дана, у септембру 1944. године, дошли су четници у Крушар и покупили све Цигане, међу којима и моју породицу и одвели на Мораву где су их поклали. Из породице изгубио сам:

— Коновалов Катарину, жену, рођену у Београду стару 18 година,-

— Коновалов Раде, син, рођен у Јагодини, стар 2 године;
— Денисов Буша, стриц, рођен у Саратову, стар 45 година,-
— Денисов Татјана, стрина, рођена у Саратову, стара 40 година;

— Денисов Јани, братанац, рођен у Саратову, стар 22 године;

— Денисов Рајна, снаја, рођена у Саратову, стара 24 године;

— Денисов Милан, унук, рођен у Ћуприји, стар 4 године«.

ПАВЛОВИЋ СТЕПАН ИЗ САРАТОВА-РУСИЈА: »Једини сам успео да избегнем покољ у коме су ми заклани:

— Павловић Марија, жена, рођена у Саратову, стара 47 година;

— Павловић Анушка, ћерка, рођена у Ћуприји стара 17 година;

— Павловић Љуба, ћерка, рођена у Ћуприји, стара 15 година,-

— Павловић Милан, син, рођен у Ћуприји, стар 4 године;

— Павловић Фани, снаја, рођена у Саратову, стара 50 година;

— Павловић ЈТидија, братаница, рођена у Ћуприји, стара 17 година;

— Павловић Кото, братанац, рођен у Ћуприји, стар 10 година«.

ДРАГОСАВЉЕВИЋ МИКА ИЗ ЋУПРИЈЕ: »Четници су из Сењског Рудника повели Николу Дуликравића и мога сина Љубомира Драгосављевића, који је био бравар. Никола је успео да побегне, а мој син је убијен приликом покушаја бекства. Ово се догодило на Видовдан 1944. године«.

ЈІАЗИЋ МАРИЈА ИЗ ЋУПРИЈЕ: »На дан 17. фебруара 1944. године, око 11 часова ноћу, дошла су у наш стан 4 четника и то: Јова »Талијан«, Лала Крстић, Дуле »Виринац« и Жика Николић,, звани »Буца« и одвели мог сина Благоја Лазића, земљорадника из Ћуприје. Недељу дана касније, сазнала сам да је заклан и бачен у Мијајлову јаму«.

ИВАЧИЋ ГАШПАРА АНА ИЗ ВИНИЦЕ-ВАРАЖДИН: »На дан 1. априла 1944. године, око 5 часова ујутру, у моју кућу ушла су два четника, од којих је један имао браду. Тада СУ рекли моме мужу: »Хајде мајсторе, зове те власт«. Мој мужје упитао, која је то власт, а они су одговорили да је то власт из ложионице. После краћег објашњавања, мој муж је морао да пође и није се више вратио. Касније сам сазнала да је одведен у четнички штаб на Летовишту, где је заклан само зато што је био Хрват католичке вере, а оставио је шесторо деце«.

БОГДАНОВИЋ ДАНИЦА ИЗ ЋУПРИЈЕ: »Четници су мобилисали мога мужа Богдановић Константина, инжењера, који је био резервни капетан прве класе. Како се он није слагао са одлукама у Чачићевом штабу, успео је да побегне и сакрије се. Негде, 29. шш 30. јуна 1944. године, ухваћен је од Видићевих четника из Беличке бригаде и предат Чачићу који га је осудио на смрт, заклао и бацио у Мијајлову јаму«.

ЂОРЂЕВИЋ МИЛАН ИЗ ЋУПРИЈЕ: »Познато ми је да је Добривоје Лазић, лојач у радионици из Ћуприје, стар 62 године, отишао 16. марта 1944. године у четнички штаб на Лето-винггу, да се распита за сина кога су четници одвели 17. фебруара 1944. године. У четничком штабу Добривоју су рекли даму

је син осуђен на смрт, заклан и бачен у Јаму. Старац је хтео да види ту Јаму где му је син бачен и иошао, али су га четници стигли и заклали, због тога што их није послушао».

МИЛОШЕВИЋ СТАНИЈА ИЗ ЋУПРИЈЕ: »На дан 5. јула 1944. године, група четника, међу којима сам познала Бату Вељковића, одвела је у Летовиште моју ћерку Јелисавету на са слушање. Сутрадан сам сазнала од Јовице Матовића, да је заклана и бачена у Мијајлову јаму».

АРАНЂЕЛОВИЋ МИЛОРАД-»ШНАЈЦА« ИЗ ЋУПРИЈЕ: »Ја сам 1. фебруара 1944. године, одведен у четнички штаб на Летовишту са једном групом грађана из Ћуприје. У групи сам видео Александра Стојановића, »Мулајбаша«, коме су четници већ¹ ударили 10 батина. Био је везан за један стуб. Чачић је викнуо; »Хоћеш ли већ једном да проговориш«? Он је одговорио: »Дајте ми пушку, па ћете видети да сам невин и да цабе страдам«. На то му је Чачић иронично рекао: »Да ти дам пушку па да нас убијеш, сачекај мало, даћемо ми теби пушку«. Послетио га, четници су поклали целу групу, осим мене и једне жене, и бацили их у Јаму».

БУЉАНЧЕВИЋ ЈОВАН ИЗ СЕЊА: »Једне ноћи августа месеца 1943. године, спавао сам код колибе, кад се зачуо лавез паса. Устао сам и видео два наоружана човека, која су ме позвала да пођем с њима до реке. Тамо су ми наредили да са Димитријем и Добривојем Буљанчевићем ископам два гроба. Када смо то урадили, наишла су још два четника, који су водили везане човека и једну жену. Ја сам препознао одмах, то је био Андреја, Рус из Добричева и Јабланка, жена Милоша Рабацијевића из Ћуприје. Четник Душан Живковић из Сења узео је од нас трнокоп и са истим ударио Андреју, а овај је пао. Видевши то Јабланка је почела да запомаже, али је четник и њу ућуткао трнокопом. По наређењу четника, ставио сам их у раку, а онај четник што их је побио трнокопом, сишао је у раку и преклао их, а ми смо потом закопали. После ослобођења, обавестио сам њихове породице».

ИЛИЋ МИЛА ИЗ ЋУПРИЈЕ: »Јануара 1944. године, мој муж Божидар Илић, капетан прве класе из Ћуприје, био је пензионисан од стране Милана Недића. Једне вечери, четници су дошли и рекли му да је мобилисан од стране капетана Чачића и да мора да иде са њима. Он је отишао и никад се више није вратио. Касније сам чула да су га четници заклали и бацили у Мијајлову јаму, јер се није слагао са Чачићем».

АНТИЋ МИЛАН ИЗ ЋУПРИЈЕ: » У разговору са Ратком Јевремовићем, кафеџијом из Параћина, сазнао сам да је он извео из куће Маринковић Добривоја, који је од стране четника заклан и бачен у Јаму«.

Покушали смо овде да цитирамо делимично изјаве очевидаца, или учесника четничких злочина, ради веродостојности догађаја које износимо. Оваквих изјава има много, но и ово гато смо изнели, довољан је доказ о крвавим злочинима. које су четници чинили, најчешће са невиним народом.

ФЕБРУАРСКИ ПОКОЉ 1944. ГОДИНЕ

Ускеси народноослободилачке војске обезглавили су чешнике, па су појачали терор над недужним народом.

Осамнаестог јануара 1944. године, Чачић је сазвао збор у Сењу. На овом збору били су присутни из Ћуприје скоро сви његови сарадници, као и сарадници Немаца, који су учествовали у разним одлукама које су доношене по питањима акција уперених противу НОП-а. Тако су на овај збор, за који се предпоставља да је највероватније заказан у циљу организовања припрема за познати фебруарски покољ, дошле познате четничке личности и то: Михајло Миленковић, звани »Паризлија«, Милош Цукавац, Ђорђе Исајловић, Иван Марковић (сва тројица адвокати), Александар Илић, свештеник, Благоје Стојковић, млинар, Никодије Пешић и Никола Пешић, трговци, Милош Грњански, рентијер, Трифун Стошић, трговац, Милан Стојановић, звани »Галама« и други. Из Сења су на овом збору били присутни: Миливоје Јовановић, звани »Чупа«, Драгомир Богдановић, Радомир Стојковић, бивши народни посланик, Драгутин Михашовић, Божидар Нешић и Благоје Стоптић. После завршеног збора, у кафани у Сењу са њима је седео и Михајло Чачић.

Овај збор бележи се због тога, што је после десетак дана по његовом одржавању, извршено клање припадника и симпатизера НОП-а на подручју Поморавља и Ресаве.

Из тог бележимо следеће:

Почетком 1944. године, четници су заклали Станковић Душана и Михајловић Станимира из Горњег Видова. Мотив за извршење овог злочина био је чиста уцена

Првог фебруара 1944. године, четници су извели из куће Шимунић Павла, железничара из Ћуприје и предали га Чачићу у Летовишту, који је наредио да се Павле одмах убије. Када се касније његова ћерка интересовала код Чачића, шта је са њеним оцем, он је одговорио: »Нисам погрешно што сам га ликвидирао, јер је заиста крив, што се може видети и по теби, с обзиром да га не жалиш много.⁴⁷⁾

Првог фебруара 1944. године, четници су убили Хацић Љубомира, кафеџију из Ћуприје, ради тога што је у својој кафани говорио како ће Руси да победе и како ће он да пројаше кроз Ћуприју на белом коњу. Хацића су ухапсили припадници СДС из Ћуприје и предали га четницима.

Првог фебруара 1944. године, четници Милутин Целатовић, звани »Кукуљче«, Гркић Никола из Сења и Милан Гаћеша, одвели су Томић Станоја, радника ложионице из Ћуприје, везали га и одвезли железницом до Сења, а затим до Пасуљанских Ливада, где су га предали Чачићу, који га је одмах убио и бацио у Јаму.

Седамнаестог фебруара 1944. године, четници: Јова »Талијан«, Лала Крстић Дуле »Виринац« и Жика Николић звани »Буца«, извели су из стана и предали Чачићу Лазић Благоја, земљорадника из Ћуприје, који је после неколико дана заклан, јер је проглашен »сумљивим«.

Четрнаестог марта 1944. године, четници су извели Лазић Добривоја, ложача из Ћуприје, одвели га у Летовиште, где је заклан и бачен у Јаму⁴⁸⁾

Двадесетосмог јуна 1944. године, четници су убили у Летовишту Драгосављевић Љубомира, браварског радника из Ћуприје, ради тога што је из његовог одреда побегао Никола Дуликравић, припадник НОП-а, а који је становао у стану Драгосављевића као самац. Тога дана Чачић је у Летовишту постоојио бригаду ради изрицања пресуде доведеним људима. Драгосављевића је том приликом осудио на смрт стрељањем, па је одредио три четника да изврше пресуду. Када му је саопштена смртна казна, Драгосављевић је почео да бежи. За њим у потеру појурили су скоро сви четници и почели на њега да пуцају. Међутим, овај је успео да побегне око 1 км., али је најзад изрешетан мецима.

⁴⁷⁾ИАС—К—10—56/1076, стр. 194

⁴⁸⁾ИАС—К—10—56/1076, стр. 196

Јула 1944. године, четници су одвели од куће и убили Филиповић Ђорђа из Бигренице."⁹⁾

Деветнаестог августа 1944. године, једна четничка црна тројка у којој су били неки Воја, Васа и још један, дошла је у стан Младеновић Војислава, кафеџије из Ћуприје и позвала га да пође с њима. Он је то одбио, рекавши да ће сам да рде у Јагодину код капетана Милојевића, јер су четници били у униформама припадника СДС. Четници су прихватили овај одговор. Међутим, иотога дана, поново је код Младеновић дошао један жандар и рекао му да се одмах јави команди СДС. Он је на овај позив пошао, али су га сачекали четници који су га предходно звали да пође са њима, отели му револвер који је имао код себе и ударили га по усгима да му је испала вилица, а затим су га отерали у команду СДС где су га предали жандармима. После тога ставили су га у један камион и одвезли у Крушар, где је од велике туче издахнуо.⁵⁰⁾

У лето 1944. године, четници: Обрад Тирнанић, Сима Лабус и један припадник СДС, заклали су у Равној Реци Цувелић Салка, рудара, родом из Тузле, који је био муслиман. Салко се налазио у кафани Ђуре Поповића, где су рудари прослављали рударски празник. Четник Обрад је пришао Салку и упитао га да ли је он муслимаи. Салко му је одговорио да јесте. Када је ово чуо, Обрад је наредио присутним четницима да га закољу, што су ови и учинили. Извели су га из кафане и заклали, а затим су Обраду рапортирали да су задатак извршили. Обрад је запретио свим присутнима да овај случај не препричавају, јер ће у противном и њих да снађе иста судбина.

Тринаестог јула 1944. године, четници су извели из куће Милутиновић Милојка, обућара из Сисевца и његову жену Веру и поклали их поред реке Црнице. Са њима су повели и њихово двоје деце, али су децу оставили и она се сама вратила кући. На телу закланог Милојка, четници су оставили натпис: »Овако пролазе комуниоги који раде против нас«, а на Верином лешу стајао је натпис: »Овако пролазе оне које живе са окупатором«.

Септембра 1944. године, четници су у селу Крушару поред Мораве, заклали 11 лица по народности Чеха и Пољака и бацили их у Мораву. Међу покланима налазиле су се и две жене и једно дете. Ова се лица налазила у организацији ТОТ на

⁹⁾ИАС — К—10—56/1076, стр. 197

⁵⁰⁾ИАС — К—10—56/1076, стр. 198

оправци путева, па су отуда побегли. Све њихове ствари четници су узели. У место да им пружи заштиту, јер су побегли са рада од Немаца, четници су им наредили да се скину потпуно голи и легну потрбушке на песак. На зверски начин су их поубијали ударајући им секирама заврат, а зетим их бацили у Мораву.⁵¹⁾

Септембра 1944. године, у Сисевцу су почели да се преносе гласови да ће убрзо доћи једна партизанска јединица, која се приближавала овом крају. Поводом ових вести једна група напредних људи састала се у Сисевцу са циљем да се договоре о дочеку Народноослободилачке војске. У томе се нарочито истицао Шћепанек Фердо, чиновник управе рудника. За ове припреме сазнао је Чачић, па је дошао у Сисевац и одржао збор на коме је претио онима који мисле да оду у партизане. Фердо је пре Чачићевог доласка отишао у партизане. Касније је заробљен од четника и заклан.⁵²⁾

Седмог октобра 1944. године, четници су убили Јована Чобановића из Бигренице. Њега је убио четник Драги »Муцавац«. Јован је предходно био мобилисан од четника и учествовао у борби против партизана на Буковику. По повратку хвалио је Народноослободилачку војску, ради чега је и убијен.⁵³⁾

Октобра 1944. године, четници су из Бигренице довели у Сењски Рудник Павла Контроманца и стрељали га пред Соколским домом, јер је по селу хвалио Народноослободилачку војску.⁵⁴⁾

ЧЕТНИЧКА ПРОПАГАНДА

У борби противу НОП-а четници су организовали врло јаку пропаганду. У том циљу издавали су лист »Поморављ^«, који је штампан у Свилајнцу у 1.500 примерака. Уредник овог листа био је С. Дамњановић, професор универзитета из Београда. У Ћуприји растурано је око 200 примерака овог листа. Шеф пропаганде Раваничке бригаде био је Јовановић Чедомир, звани Чеда »Пропаганда«.

Поред издавања листа »Поморавље«, четници су често штампали летке и плакате, које су ноћу лепили по јавним зградама. Увек су настојали да нешто измисле и обману масе,

"ШАС — К—10—56/1076, стр. 200

⁵¹⁾ИАС — К—10—56/1076, стр. 200

⁵²⁾ИАС — К—10—56/1076, стр. 199

⁵³⁾ИАС — К—10—56/1076, стр. 198

28. Једна од четничких
»црних тројки«

29. Четници полазе у »акцију«

30. Активни четници и њихови помагачи били су једно исто

31. На оваквим гозбама решавала су се питања живота и смрти многих невиних људи

32. Чачићева »црна тројха«
на делу

а нарочито су били упорни да докажу да су западни савезници уз њих, да их помажу и да при својим штабовима имају представнике енглеске и америчке војске. Између осталог, четничка проиаганда је стално покушавала да принудно спуштање савезничких авијатичара прикаже као пружање помоћи од стране савезника. Народ је ове неистине прозreo и у њих није веровао. Долазило је и до комичних сцена и ситуација, од којих је једна посебно интересантна.

— Догодило се да је један енглески бомбардер био оштећен, а да се посада спасила искакањем падобранима. Када су

четници били обавештени, послали су своје патроле, које су енглеске авијатичаре довеле у штаб корпуса, одакле им се губи сваки траг. На основу признања неких четника, ухваћених по ослобођењу, утврђено је да су сви поклани и бачени у Мијајлову јаму. Међутим, да би обманули народ, четници су тврдили да им савезници помажу достављањем оружја, хране, одеће и мунџије. Да би ово изгледало што уверљивије, они су једног мобилисаног сељака — Радосава Јанићијевића, званог »Селасије«, из Бошњана обукли у енглеску униформу, ставили му у уста лулу и водили га по селима, приказујући га као енглеског мајора — делегата при штабу корпуса. Радосав је био крупан, и дебео, а уз то и плав, буљавих очију и дебелих усана, па је као такав заиста личио на просечног Енглеца, како су у то време сељаци обично замишљали Енглеце. Радосаву је наређено да приликом одржавања четничких зборова мумла нешто неразумљиво себи у браду, а научили га и неколико енглеских речи и израза: »Јес«, »Ол рајт«, »О кеј«, »Мистер« и др. Али, у једном селу неко је препознао Радосава и викнуо: »Где бре брате, па то је Селасије из Бошњана«... Настала је гужва, смех и пометња, четници су то побијали, па се и Селасију омакло: »Јок н'к-сам то ја«!

После овога, престало је товљење и водање »енглеског мајора«, а Радосав је морао да ради све што су и остали мобилисани сељаци радили.")

Још један интересантан случај четничке пропаганде у циљу обмањивања маса јесте уиућивање морнара на Равну Гору. Наиме, четници су мобилисали неке људе који су свој рок у бившој југословенској војсци одслужили у морнарици и наводно их послали за Равну Гору. На својим зборовима које су организовали по селима народу су објашњавали да су бивши морнари послати на Равну Гору, због тога што су то захтевали савезници ради попуне кадрова на својим ратним бродовима.

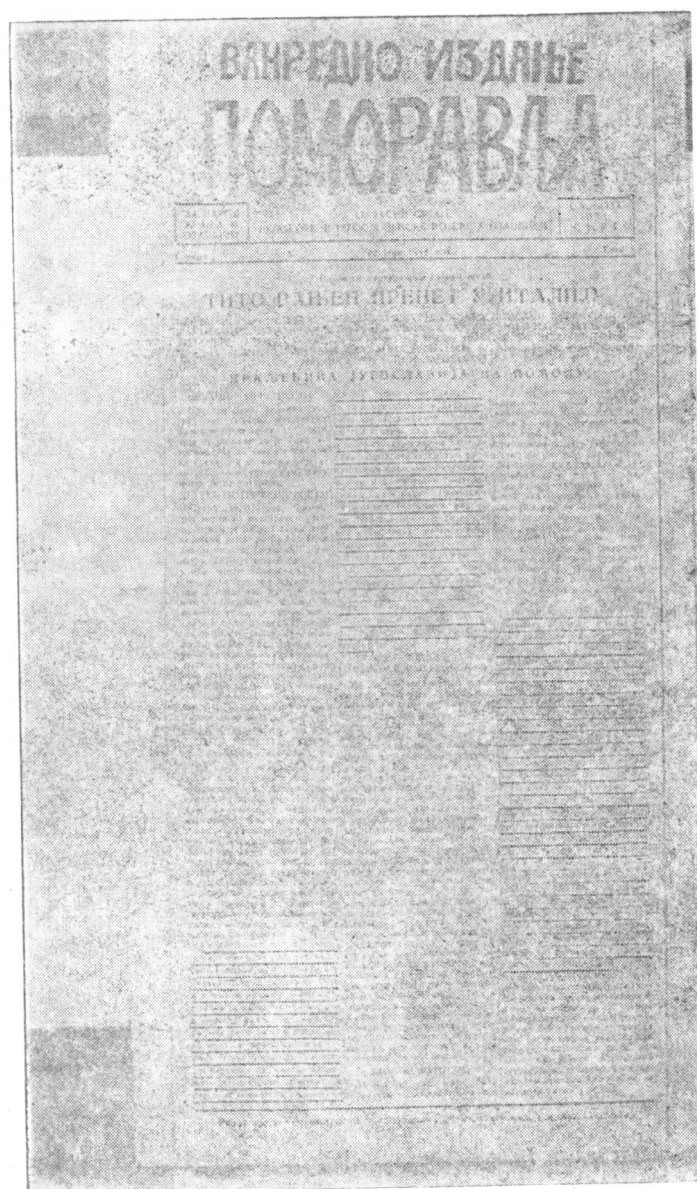
Међутим, после недељу дана, морнари су се вратили не видевши савезнике.⁵⁶⁾

Четничка пропаганда обмањује масе, тврдећи да је Црвена армија уз њих, а не уз партизане. У Чачићевој наредби број 960, каже се дословно следеће:

»Руси су наши савезници, а комунистичке и Титове банде су наши непријатељи, јер раде против интереса нашег наро-

⁵⁵⁾»Црвене воде Црнице«, стр. 342

"»)»На Морави Ћуприја«, стр. 356

33. Ванредно издање четничког
листа »Поморавље« 20.6.1944. г.

да, наше државе и краља, те у том погледу немају никакву подршку од Руса».

У лето 1944. године, када су четници већ осећали свој крах, када је код њих већ почело расуло, почели су да преносе невероватне паролe кроз народ. Ево неких од њих:

»Идемо на море где ће нас дочекати савезници и пребаци у Италију, ради спајања са армијом Петра Живковића.«

»Савезници су стигли на Цетиње и Билеће, заузели су Мостар и приближавају се Сарајеву«.

»Енглеска никад неће дозволити да Балкан буде интересна свера Русије«.

»Петар Живковић иде заједно са савезницима«.

»Павле Ђуришић је ухватио везу са савезницима«.

»Савезници не припремају појединце, већ читаве јединице«.

»Русија се уплашила Енглеске и зато ће од Мораве кренути ка Београду, а неће у западну Србију«.

»Црна Гора је потпуно чиста од партизана«.

Павле Ђуришић је спремио хране за сву војску за 6 месеци и има 30 бродова да нас пребаци све у Италију«.

»Савезници прешли грчку границу и стигли до Скопља«.

»Тито је убијен«.

»Рат Енглеска — Русија је неизбежан«.

»На Тита је извршен атентат«.

»Савезници не дају више помоћи партизанима«.

»Мобилисани партизани се предају нама, а са осталима ћемо лако«.)

Баш због своје провидности и безсмислености, четничка пропаганда није могла да остави дубље трагове на народне масе, што представља још један доказ, да је Чачић са својим четницима могао да се одржи у овом крају искључиво захваљујући терору и покољима, док је четничка пропаганда давала супротне ефекте.

ПОСЛЕДЊИ ТРЗАЈИ

Пролеће и лето 1944. године протиче у знаку нове мобилизације сељака за борбу против партизана на Јастребци и Буковику. Приближавао се почетак четничког краја.

Првог маја 1944. године, једна партизанска јединица напала је Троглан — Баре. Ова акција је забележена и од стра-

⁵⁷)»На Мсдзави ^У приј^ стр. 360

не Недићеве СДС у Параћину, што се види из телеграма упућеног Београду под пов. бр. 124:

»Првог маја око 4 часа 40 ненонатих наоружаних бандита деаолирали су стругару у Троглан — Бараа, 26 км. источно од Ћуприје и Параћина. Бандити су покидали све каишеве, а потом се удаљили у непознатом правцу«.58)

У Сисевцу круже гласови да није далеко ослобођење и да су партизански одреди у близини. У Сисевцу се састала једна група напредних људи ради организације дочека Народноослободилачке војске.

У оваквој ситуацији, четници се одлучују на поосуај да прикрију сарадњу са Немцима. Користећи повлачење Немаца из Сењско-ресавских рудника, Чачић врши два напада на њих.

Један напад извршен је крајем јула 1944. године на Немце у Равној Реци. Испалеа је само један метак и Немци су се »предали«. Четници су »заробљене« Немце одвели у Летовиште. На то Немци у Сењском Руднику хапсе око 60 радника као таоце. Онда долази најпре до »преговора« између четника и Немаца, а потом и до размене.

Други напад на Немце, Чачић је извео приликом самог повлачења Немаца из Рудника и то 12. августа 1944. године, када је специјална железничка композиција са око 100 немачких војника са свим наоружањем и стварима кренула за Ћуприју. Четници су их чекали између Вавила и Раванице код пропуста »Две сестре«, где су расхрафили шине и поставили заседу. Када је воз наишао на деаонтирану пругу, машиновођа је искочио и воз се сурвао у провалију. Четници су отворили унакрсну ватру. У почетку Немци су пружиоли отпор, но, када је погинуо командант, они су се предали. Заробљене Немце четници су разоружали и опљачкали. Скинули су им униформе и цокуле, а дали им стару сељачку одеау, иа су их тако водили по селима, да би показали народу да се боре противу окупатора. Једна група ових Немаца доведена је и преноћила у основној школи у селу Језеру, а сутрадан спроведена до Деспотовца, одакле их је срески начелник превезао камионом до Добричева. Немци су у Ћуприју дошли пешице. Непосредно после ове акције, у Сењском Руднику долази немачка казнена експедиција из Ћуприје и пали неколико кућа у којима срећом није било никога. За то време четници су мировали по селима размећући се задобијеним пленом.39)

")»Црвене воде Црнице«, стр. 346

")»На обронцима Бељанице«, стр. 163

По одласку казнене експедиције, Чачић се са својом злогласном Раваничком бригадом настањује у Сењском Руднику. За народ овог краја настају још црњи дани. Чачићев терор се наставља све до ослобођења.

Већ у другој половини августа 1944. године, у Барама се одржава састанак илегалца. На састанку, између осталих, присуствују: Мирко Грубач, Перо Јањош, Љубиша Микић, Јова Грубач, Глишо Лукавац, Стева Татомир, Стојан Тубин, Драган Билбија и Јован М. Нешић. Одлучено је да се разоружају жандарми и да илегалци са већом групом рудара крену у партизане. Како је терор четника достигао врхунац, то је постојала могућност да група илегалца буде откривена, Због тога је одлучено да пре напада на жандармеријску станицу, Јован М. Нешић, Љубиша Микић и Перо Јањош, крену као предходница у партизанску јединицу, која се тада налазила негде између Кривог Вира, Бољевца и Ртња. После неколико дана лутања по планини у пределима око Сокобање, успоставили су везу са 20. бригадом 45. дивизијом НОВ-е.

У ноћи 8. септембра 1944. године, жандарми у Барама су разоружани без жртава. Са одузетим оружјем из Бара је кренула у партизане група око 30 радника, међу којима: Стојан Тубин, Мирко Грубач, Јово Грубач, Драган Билбија, Никола Грубач, Ранко Малешевић, Петар Ченић, Бранко Теофиловић, Андрија Рано, Чедо Малипић, Бошко Стојић, Павле Ченић, Урош Малинић, Павле Малетин, Благоје Јекић, Милан Тсофиловић, Влатко Шпанић, Срета Алексић, Периша Марјановић, Бранко Попадић, Перица Милошевић, Мића Гитарић, Милан Јовановић и Зоран Јоксимовић.

Овој групи придружили су се и радници из Равне Реке, Иван Смиљанић, Лазо Смиљанић, Драган Шарановић, Ђуро Татомир, Буда Момчиловић, Александар Јовановић, Мића Марковић, Божа Ђорђевић и Срета Алексић. Здружена група илтала је од оружја: 3 пушкомитраљска, 5 машинки, 25 пушака, 30 бомби и око 10.000 метака. На путу према Бољевцу у селу Лукову 12. септембра 1944.годин, наишли су на Бољевачку партизанску чету са којом учествују у борби за Бољевац, а 17. септембра се прикључују у селу Трговишту код Сокобање 24. Српској ударној бригади.

Нагли продор Народноослободилачке војске кроз Србију, обезглавио је четнике. Многи насилно мобилисани сељаци напуштају четничке јединице и беже кућама, а многи прелазе у

јединице Н(Же. Почетак октобра представља и крах четника и њихове издајничке политике.")

Четници ни у својим задњим часовима ле одустају одзлочина. У наступању према Параћину, јединице НОВ-е водиле су жестоке борбе за село Мириловац и то против удружених четника, недићевских и немачких јединица. Том приликом, четници су заробили партизана из Бара: Драгана Билбију, Николу, Грубача, Уроша Малинића, Чеду Малинића и Перишу Марјановића. Заробљене партизана четници су мучили на најсвирепији начин, зато што нису хтели да моле за милост. Вадили су им очи, вадили срца, касапили остале делове тела и на крају их заклали.")

ОСЛОБОЂЕЊЕ И СЛОМ ЧЕТНИКА

Надирујући из правца Кучајских планина, јединице Црвене армије ушле су 6. октобра 1944. године у Равну Реку. По доласку, њихов штаб је био смештен у кући тадашњег управника рудника Љубе Павасовића, док су остали официри и војници били смештени по другим кућама. Командант ове јединице Црвене армије био је пуковник Царев. О доласку Црвене армије у Равну Реку, Чачић је био одмах обавештен преко својих доушника. Исте ноћи са пратњом од неколико наоружаних четника, дошао је код пуковника Царева ради преговора. У току разговора он је рекао Цареву да се са својим четницима борио против Немаца и да је све оно што је радио, радио у корист савезника и за добро народа у овом крају. На основу тога, Царев, му је издао овлашћење да са својим четницима одржава ред у Сењско ресавским рудницама.")

Веома је интересно да командни кадар јединица Црвене армије није знао да су четници сарађивали са Немцима, да су радили против Народноослободилачке војске и да су извршили безброј крвавих злочина над голоруким народом. Вероватно се због тога дешавало да је већ код првог пријатељског контакта између јединица НОВ-е и Црвене армије код Кладова и Прахова у совјетским штабовима било и четничких команданата, који су им се вероватно, као и Чачић, представили као борци против фашизма. Па чак и онда када им је штаб 14. корпуса НОВ е открио ове четничке подлости, још увек је један

"»)На обронцима Бељанице«, стр. 164, 161

"»)Ибид стр. 165

^М)ИАС — К—10—56/1076, стр. 202

дсо совјетских старешина био недовољно обавештен о томе, ко се борио против окупатора, а ко је са њима сарађивао")

Чим је Чачић добио овлашћење за одржавање реда у Сењско ресавским рудницама, одмах је одржао збор у Сењском Руднику, на коме је поред осталог рекао: »Варају се они који мисле да су четничке каме зарђале«. Када је народ сазнао за ово овлашћење, настало је велико узбуђење, страх, огорчење па и паника. Ради тога су се многи кренули са Русима према Дес-потовцу, а неки су побегли у Ћуприју, где су неколико да-на били смештени у кафани »Параћин«.

Обзиром на овакву ситуацију, једна група припадника НОП-а из рудника, међу којима Љуба Павасовић и Стеван Решетар, отишла је у Ћуприју и обратила се пуковнику Цареву, упорно захтевајући да се четници на челу са капетаном Чачићем похватају и ликвидирају, уверавајући га да се четници никада нису борили противу окупатора, већ да су то издајници који су извршили безброј злочина над невиним народом у овом крају.⁶⁴⁾

Царев је упутио једну мању јединицу са два официра у Сењски Рудник и Равну Реку, која је са групом грађана похвата-ла око 40 четника, међу којима и Чачића. Четници су притворе-ни у згради основне школе у Равној Реци, а Чачић је одведен у једну кућу у близини школе на саслушање. После краћег саслу-шања, Чачић је био пуштен и одмах је отишао у школу где су били ухапшени четници и рекао им је да је све у реду и да су му Руси поверили да одржава ред у Сењском Руднику, па су сви скупа отишли у Сењски Рудник.⁶⁵⁾

После неколико дана, Павасовић и Решетар моново од-лазе у Ћуприју и код Совјетске команде опет понављајући свој захтев. Овој групи придружили су се већ избегли рудари и Ћуп-ричани, који су сатима седели пред руском командом, сада зграда општине, чекајући пријем. Пошто их је примио, Царев је пристао да пошаље једну јединицу од 100 војника, којом је командовао мајор Љупков. Ова јединица је дошла у Сењски Рудник 18. октобра, опколила четнике и отворила ватру на њих. Четници су се после краће борбе предали. Тала је ухваћен и Чачић. Разоружане четнике, Руси су довели на »Везирово Брдо«, а сутрадан су их спровели у фабрику шећера, где је била нека руска команда.

⁶⁴⁾»Поморављ<? у НОБ-у«, стр. 359

"»)Поморавље у НОБ-у«, стр. 358

®)ИАС — К—10—56/1076, стр. 202

Приликом спровођења Чачића и његових четника кроз Ћуприју, на пијаци се окупила огромна маса грађана. Било је ту страшних сцена: плач мајки и сестара избежумљених од бола. Људи су га пљували, псовали и претили, тако да су их спроводници једва успели да одврате од линчовања.

Чачић је саслушаван у руској команди до 11 часова, а затим је са осталим четницима спроведен у кућу Стојковић Живојина. Ту је такође био саслушаван од стране Руса, а затим са својим четницима отеран у логор у Параћину. Из Параћина је пребачен у Јагодину, где га је стигла заслужена казна. Заједно са својим четницима ликвидиран је и познати крволок Михајло Чачић.⁶⁶⁾

Ликвидацијом четника углавном се завршава Један од најмрачнијих периода прошлости народа овог краја у коме су царовали кама и батина, а знало се само за страх, крв и смрт.

После коначног ослобођења, народ овога краја уз помоћ регуларних јединица НОВ-е за кратко време се обрачунао са остацима домаћих издајника.

Мијајлова јама је остала и даље. Остала је као симбол страха, који је владао за време крвавог четничког терора.

У слободи коју данас имамо, песници певају о Мијајловој јами. У својој збирци »Медаље« Миодраг Милановић-Дража, овако је опевао Мијајлову јаму:

Ј А М А

Пуно је јама на овом свету,
негде около камен,
негде шума,
негде се цветови плету
и пуж се љуља на врху листа
а траве ничу.

Ова јама у мирној падини,
на истоку Србије, у Јужном Кучају,
близу Сења и Сењских рудара
и параћинских штофара и стаклара,
има своју причу.
Причу од хиљаду прича

⁶⁶⁾ИАС — К—10—56/1076, стр. 203
»На Морави Ћуприа«, стр. 364, 365

и више од тога.
Да чујемо ту причу,
да нам се кожа јежи,
да нам се коса кострши,
да нам груди стењу...

Вози Ђорђе сина,
звижди локомотива,
пуна су два вагона.
Зора је.
У рану зору,
сикћу каме,
до гркљана,
кипти крв од крвожедника.

Четник до четника...
Лижу каме,
масте брадуринае вашљиве.
Пишти гора.
Бреза брези шапуће...

У рану зору,
везан човек,
поред њега жена.
Секира кљуца полако,
с леђа.
Зној се лије,
крв шикће, ноге се тресу.
Издајица деље,
а други седи и
чита Јеванђеље.
Полако, па све брже и брже
јури локомотива.
На њој Ђорђе,
црни Ђорђе.
Сазнао је истину,
да је свог сина,
сина Мирослава
са састанка
одвезао на клање.

Минут ћутања.

Лица се затсжу,
коса костреши,
кожа се јежи.
Још која суза
и крвава успомена,
МПЈАЈЛОВА ЈАМА.

КОМИТЕТ НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ

Бр. 8/44
23 октобар 1944 год.
Равна Река

КОМАНДАНТУ 20 БРИГАДЕ 45 ДИВИЗИЈЕ Н.О.В.

ДУПРИЈА

Наши савезници другови из Равне Реке упознали су већ раније ту братску бригаду о стању које је владало и које још увек влада у овим забаченим планинама Т.ј. ресону; Равна Река, Савски Рудник, Сисевац, Варе и т.д., и том приликом легализовао је овдешњи привремени Комитет и уважени сви разлози који су наложени.

У Савском Руднику било је седиште апостасног Дражиног кадетског тана Такића који-нако се позитивно зна-на овој дужи носи неколико отомача живота поправних и честитих припадника Народно Ослободилачке војске и других честитих људи. Да се овај опасни тип уклопи, била је потребна и интервенција братске првене војске, која је на молбу и велико залагање наших другова из Равне Реке код Команданта првене дивизије у Дуприји дана 15 октобра т.г. упутила свога мајора Ђукића са својим војницима у Савски Рудник. Када је разоружао кадетски тана Такић са његова три официра и неких 30 војника који су опроведени у Дуприју. Неколико дана пре тога око 10 његових наоружаних аути разбегло се из Савског Рудника, када су наши другови у Равној Реци успели да их примут да на братску интервенцију са првеном војском, и нада је било Такићу с његове стране запрењено, да се не би успео да постоји по својим ранијим навикама с тим, да ће наступити озбиљна интервенција ако се отпријек било какве његове намере против оних из којих је редова он прогнане аудио. Међу њима има врло опасних типова који су имали жариле и напали на ове крајевине, а врло често био им је мотив за убијање ердишарна влада и разбојство. На пошто ти бандити немају куд, јер су егревали у крв, логично је да ће и остати у крви са оружјем у руци.

Сем тога већи део од оних које је мајор првене војске Ђукић ухватио у Савском Руднику, дана 18 октобра т.г. при опровођењу са већом групом Дражиних бандита из других ресона проз Деспотовца и Свидајца услед нечијег великог неката (што ће безумно требати да се утврди) разбегао се и, вероватно, настоји да се придружи разбјеглим Дражиним наоружаним групама, а чему имамо доказа.

Један од врло опасних Дражиноваца, Блага Прља, који је заклао око 50. њених исто-мишљеника и других честитих људи, убијен је 18 октобра т.г. са стране наших наоружаних другова из Равне Реке у селу Ђидиље иза рудника Варе, удаљено од Равне Реке преко 6 км., и то у часу када је на њ: турио и бацио бомбу. А таквих Прља има још много, који се у непосредној близи прију, јер овај истурени и забачени планински реон Равна Река, Савски Рудник, Сисевац, Варе, Троглан-Варе, Ђидиље и т.д., а ове у непосредној близини Хомена, најбољи им је закон и законно је сабралиште ердишарних жајдука и разбојника чему је на рuku имао још увек иде менталитет растућих планинских маса.

Командир братске Првене војске, како смо навели, врло је добри познато стање, па су о томе извештене и њихове више војне власти. Командајућу братску Првену војску и након разоружања кадетског тана Такића, обавио је усела све ово у обзир и указивала на сваку помоћ тако, да су по који дан остајали и наши одреди Првене војске у Равној Реци, или поједини официри ради осигурања. Али, с њихове стране речено нам је, да сада морамо сами да се осигуравамо и рефлектујемо само на своје снаге, а о свему да извештавамо регуларну војну власт Народно Ослободилачке војске у Дуприји. Опасност од влада, према томе, није пропала, и зато неће проћи, поготову с тога, што су Дражини наоружани ратнички бандити, а били су у чету Такића, већном родом из обичних села.

Међутим, јуче 22 т.м. у Савском Руднику етирао је један одред Народно Ослободилачке војске под вођством Друга поручника Банца, који је саввао збор народа ради избора месног Комитета. У исто време узета је прилична количина оружја и муниције од комитета у Савском Руднику, што је

иша је однесено у Дуприју. Тако Равна Река, која има најмању количину муниције, неће добити од Комитета у Савском Руднику предвиђени део. На овај начин знатно је ослабљена борбена моћ наших другова у Савском Руднику чиме је доведена у опасност безбедност рудника и радничког насеља, а истовремено су услед тога ослабљене позивије око Савског Рудника, а то су Равна Река, Сисевац, Варе и т.д., јер ове ово је повезано и, још Комитет даје другове бар неку помоћ. Врло често у овим планинским крајевима кваре се телефонске везе, па се не можемо осигурити на то да тражимо помоћ из Дуприје у случају какве неће опасности.

Управо група нам се прилипа да наконмо случај од јуче т.ј. од 22 октобра т.г. Комитет у Сисевицу путем Комитета у Савском Руднику тражио је хитно већу помоћ од оружанних наших другова, јер се је појавила једна јака група наоружаних Дражиних бандита у селу Ђеуловицу, удаљеном од Сисевца око највише два сата пешачења. Савски Рудник, ратује се, онак је позвао и Комитет у Равној Реци, да пружи своју помоћ, јер не може упути своје своје оружане другове, и овој реон изложити опасности, поготову, јер је та алкаја почела у доба ноћи. Комитет у Равној Реци, како је на врло истуреној позицији, са кулама и пустињом иза леђа, одвојено је својим десет оружанних другова и са другозема из Савског Рудника упутило их на терен према Сисевицу, одакле се још нису вратили. Ово је најбољи доказ колико је овим крајевима потребно оружје и муниција.

И са овим оружјем које се са муницијом налазило у Савском Руднику и сави се налази у Равној Реци, Варама и Сисевицу није отапе новина, јер по се уопште са овим приликама може да буде уверење да је потребна још већа количина и оружја и муниције. У овоме, односимо бар и једног метка и једне пушке унос се на-опаснојство у радње присталица Н.О.В. којих овде има на хиљаде. Ми смо успели у овим крајевима да организујемо власт и милицију од постојећих ораних људи и узвешамо ауторитет да задивну изисну. Без претензија на коју страну или партизану, Комитет у Равној Реци, (што сви могу да потврде) био је дупа овога овога, јер је у својим редовима имао различите пронагачторе. Да се, како ауторитет, тако и нама оружаном сила у овим крајевима одржи, уверени смо да ћемо бити у стању помоћути од наших братских јединица Народно Ослободилачке војске.

Ми молимо братску Бригаду, да ово прилику и знању, да нао по-могне у свему и да нас што пре намо Равну Реку, тако и остале помекуте Комитета снабде са већом количином оружја и муниције, јер данас у овим крајевима прозивања и провала, ови су атрибути, разуме се поред нашег борбеног духа једини у стању да прибаве респект нашим властима.

Рад у овим рудницама треба хитно да крене напред, а ако се наши другови радници и остали наши сарадници буду осећали неспонојни тимате их та пониза и опутаваати им њихове радне руке. Моментако су без улага и сами рударски радници, а да и не говоримо о народу. А свакако биће нам угај једина мисао да са другове раднице и њихове породице набавимо потребне количине хране, јер ако убрзо падну снегови изложине се потпуној оскудици преко зиме.

Уверени да ће наша молба бити у целости уважена и да ћемо о овоме добити писмено одобрење, примите наше братске и другарске поздраве уз: СМРТ ФАШИЗМУ, СЛОБОДА НАРОДУ.

За Комитет,
Савски Рудник
23.10.1944

34. Факсимил Комитета НОВ-е
бр. 8. ОД 23. 10. 1944. Г.
Равна Река

НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧНИ ОДБОР
Бр. 192
13 новембар 1944 год.
Равна Река.

Команди места,

Деспотовац.

Овоме Одбору достављено је да се у тамошњој отрази налази Драгутин Димитријевић, син Добричија Димитријевића из Гучара код Вара, а родом је из села Стењевца.

Како је овоме одбору достављено он је раније био у одреду четничког војводе Влашка Михајловића у Деспотоцу, па је једном приликом имао дужност да са своје два друга убије алогласног Бранка Карановића, који се одметнуо од војводе Влашка и основа свој одред кољаша бив. организације Д.Н. Није од интереса што је он требао да убије наводно поменутог Карановића, нота и ми тражимо, јер је толики народ поклао, већ је од интереса каквог је карактера био његов рад у одреду војводе Влашка, и шта је радио после онога вештања када су његова два друга Томо Наринковић и неки Томо из Стрмостена убијени од стране Бранка Карановића. Јер по овоме од та војводе Влашка тројке једини је преживео Драгутин Димитријевић.

Сем овога овде је тешко оптужен и отац Драгутин Димитријевића зван Брима, који се налази код нас у аису и води се претња његова сигурна истрага, о чему ће бити извештени.

Секретар,

Претседник,

-3.- факсимил НОО-е бр. 192,
од 13. 11. 1944. г. Равна Река

Равно 26. XI. 1944 год. у канцеларији
Народно Ослободилачког Одбора у Сисевац.

Из позива одмахем Народно Осло-
бодилачког Одбора на јулину Сисевац,
претседник на седишту Н.О.О. одржаног
на дан 25. XI. 1944 год. у 12,30 часова
Драгутин Влашко Попић и Драгутин Доичић,
па упути од претседника одбора да иду
са овоме спису о предметима које су учество-
вали у Сисевац масаца августа 1943 год.

Позови тога друг Влашко Попић
Драгутин Доичић којима је следеће:

Дана 24 августа 1943 год. око 5,30 ч.
спрелио сам се за одлазак на рад, тада је
нашао Илија Доичић старешу Управу јулину
и народно ми да уостану јулину и ажура. Ја сам га
ушаво шта не ми ажура кад се ја спремам за
рад јулину, а он ми је одговорио, да ја опаз
ажа тробам и морам одмах да идем да се
покојно некр. постаја нисам имао тај ажура
и нисам могао да појем, тада ми је он изговорио
да идем и да га чекам код великог стуба. Када
сам хтео да појем на народно место, нисам је
код мене код друг Гучар Драгутин Доичић, који
ми рече да и вину Илија народно боштом да
иде код великог стуба. Драгутин је са собом
пошао једну коњску. Код великог стуба чекал
сам око 8 часова, када је дошао Илија у
друштву са бившим радничком начелом Илијасом
Средослопским родом из села Вушине, који су
са собом носили један прилаз и коњску.
Одговорио су нас обави у истом зградском
део су нам показали коњску, зградом јулину
монора које смо морали поштом у јулину, у
а коју смо ми морали поштом.

Приликом поштомства, проговорио смо да
су то ласки коњски јулину Кошута, Биза,
Јулиноког надзорника, Илија Илија Кошута,
Бегово име Ано Илија и Илија име Ано Илија
дана ажура. Били су носили Сили, страшно
немањарски, били и пољу обучени.

Пошто смо овај посао обавили, Илија и
Илијас су нам наредили, да јулину и илито
јулину о овомо по причамо. Зетим нас је Илија
околни путем пратио у Сисевац, а Илијас је
остигао у правцу села Вушине.

Друг Драгутин Доичић, којима је збо
и друг Влашко Попић.

Преди нам је показао прилаз и у
му га са своје прилазом.

Писмени

Писмени
1/ Илија Илија
2/ Илија Илија
Саслушао их и одговорио.
Бр. 70
26. новембра 1944 год.
Сисевац.
Претседник Н.О.О.
Секретар,
36. Факсимил НОО-е Сисевац
од 26. 11. 1944. г.

39
Сисевац, бр. 39, од 29.11.1944. г.

Команди Места, Параћин

Дана 29 новембра 1944 год., овај одбор саслушао је Злату жену пок. Ивана Кожу, која је изјавила следеће:
— Августа месеца 1943 год., у ноћи дошли пред мој стан непозната лица и звали су мог пок. мужа по имену да им отвори врата. Пошто сам ја прва чула, прозвучило сам га. На то је он устао и питао ме ко га зове, ја сам му одговорила тражите неки људи. Знатим је дошао до врата и поново упитно ко га зове, на то су споља одговорили: војска зар нас не познајеш. Пок. Иво одговорио је: немогу ноћу ником да отворим врата јер не примам госте. Они су на то навалили и насилно ушли у стан. Кад су ушли у стан спазили сам два млађа човека које нисам могла познати пошто су се крили лице од мене. Тада су моме пок. мужу саопштили да пође ради неког саслушања. Одвели су га и више се покојник није вратио. Сутрадан око 7 часова дознала сам да је убијен и измучен. После овога нисам смела да питам за њега нити да идем да га видим. Комшије су ме исто саветовале да о њему не говорим пошто могу проћи исто као он. Потом сам отишла из рудника у село Кидиње где се и сада налазим код своје сестре.

За убиство мог пок. мужа тврдим да зна Улија Ристић-Добросављевић из села Буљана, бив. стражар Управе рудника, који се налази у затвору те команде. Исти је сарађивао са бандом Драже Михаиловића, који су заклали мог пок. мужа и починили сва зла дела на овоме руднику.

Смрт фашизму — Слобода народу

Уредник
Сисевац
Државна
Администрација

Саслушали:
Секретар,
Претседник,

37. Факсимил НОО-е Рудника
Сисевац, бр. 39, од 29.11.1944. г.

НАРОДНО ОСНОВООБРАЗЛАЧНИ ОДБОР
Бр. 197
13 новембар 1944 год.
Равна Река.

Команди Места,
Тупрџа.

Тој команди спроводи се Чоп Михајло, рударски радник из Равне Реке, стар 30 год, рођен у Врлику, ожењен без деце, на даљи поступак.
Чоп је био пурир у одреду напетана Тахића. Ступио је на то место месеца децембра 1943 год., али је до 14 маја 1944 год. остао на свом рударском раду у руднику Равна Река. Од тога дана он је командом повучен у одред, а он чека се је састојала његова служба, он тврди да је немогу поћи за Бео и Вигар, Сираваца се да је у ту организацију ступио због тога што су га изнудили да је Крајак, а да му је као таквом претила опасност, а он изјављује да је Шкозеник, рођен у Врлику.

Овај Чоп одео нам је све што зна о раду одреда напетана Тахића и добар део, и без тога, јер је у многим селима ухватио и кладао се у свом упутију, он нам много говори о ситуацији, на сиво и мр по томе, протрчао, а поступило се и даме. Разумео се, да он зна шта су радили четници из Беога, из Вигарине и т.д., но по њихом сазнању, како све напредује, они су сви протрчао, а неки се налазе у бекству наоружани, па их наше контроле траже на ове стране.

Чоп је иначе врло брбљив човек и, у Равној Реци, због његовог тога он све зна, као што и у сарајеву, она, али на свим саслушањима он одговара да је активно учествовао у ратним подвизима које је водио напетана Тахић са својом дружином.
Једино признаје, да је као пурир по наређењу Драже Стојановића, чекиња из Равне Реке, сина бив. претседника одреда, ратног Милу Навићеву, масовно из Равне Реке да га наводи на трзај Драже Стојановића, знајући да је још у пути, поју је у Равној Реци, због тога тај пост чекати Стојановић. После је тај Мило одведен у пути где је сазнао и заклао.

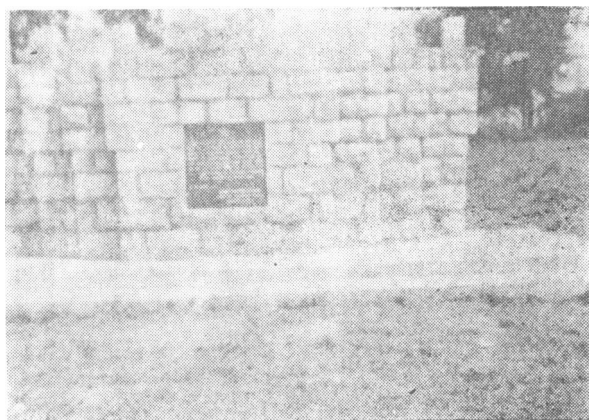
Ево је један случај, када је у Равној Реци убијен ратни радник Јовановић Милан око 28 часа, на један старији или млади, једини тврди да је Чоп видео нешто диве од тога места, где стоји напетана, што Чоп одбија и тврди да није био, а да га овај у то доба није могао препознати. Сазнао је мотина да физички кладао тада није извршио Чоп, али интересантно је да је његов или многим нашим друговима био пред очима јер су га сматрали, да као пурир има поверљиву функцију у Равној Реци.

Разумео се да су његове приче и неукусне поговоре на рачун партизана узнеке неспокојство у редовима наших другова, и он, како тврди да је у почетку наше борбе у 1941 год. био у редовима партизана, није никада радио више, и много су га се бојали и избегавали јер је Равна Река доста страдала од њега.

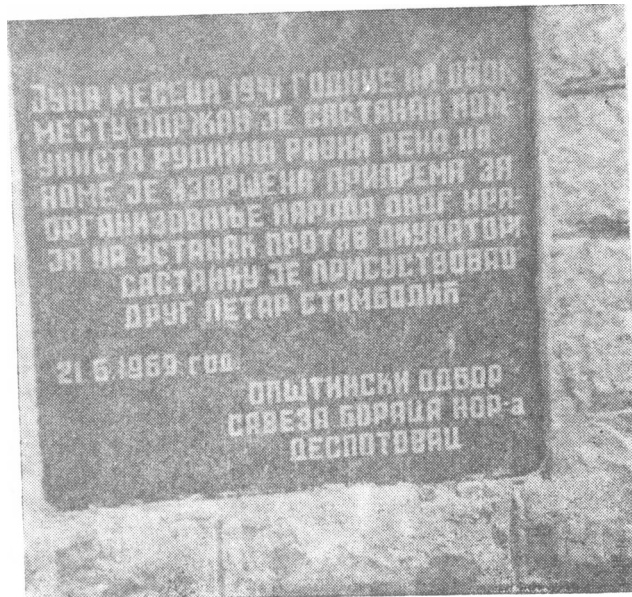
Остао је у одреду напетана Тахића све до разоружавања тог одреда са стране Братске Црвене армије, када је мало иза тога ухаћен у непосредној близини Саженог Рудника и спроведен у Равну Реку.
Због свега овога Чоп се спроводи тој команди са свим извештајем на даљи поступак.

Секретар, СМРТ ФАШИЗМУ
Слобода Народу, Претседник,
Сисевац, бр. 39, од 29.11.1944. г.

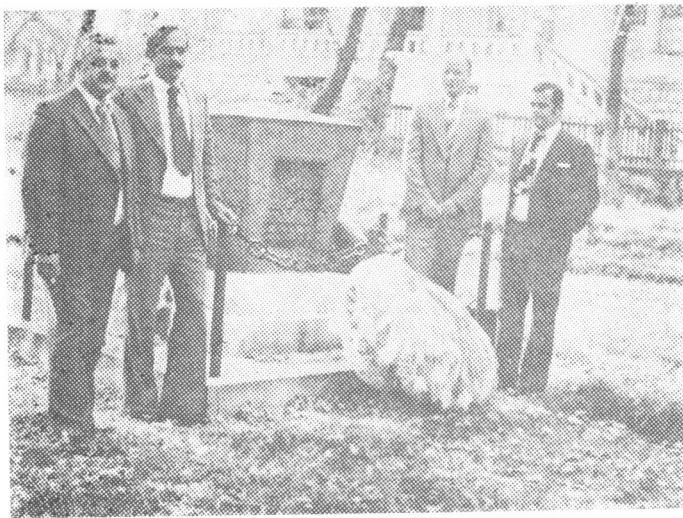
38. Факсимил НОО-е бр. 197,
од 13. 11. 1944. г. Р. Река

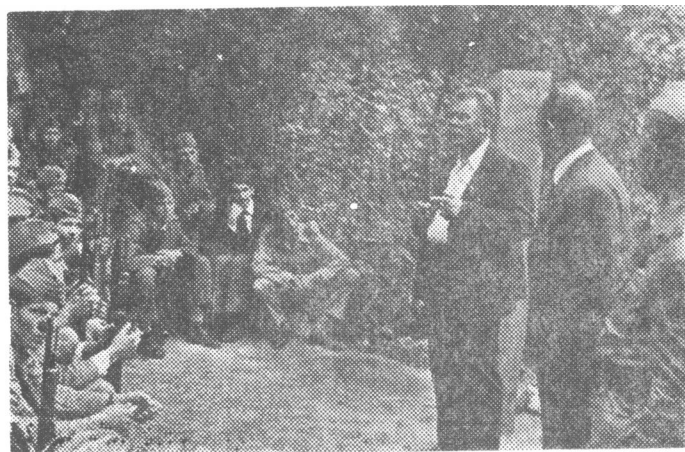
33. Споменик на Пасуљанским
Ливадлма, где је друг Петар
Стамболић одржао састанак
јула 1941. са комунистима
1' Рске

40. Факсимил текста на споменику
на Пасуљанским Ливадама

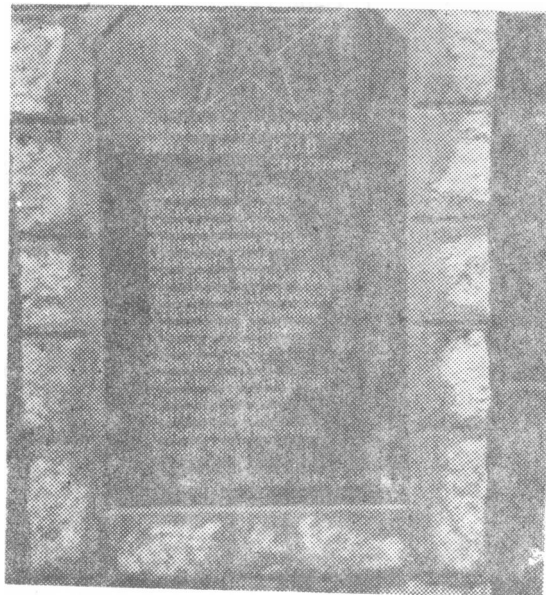
41. Споменик Пегру Жалцуу
Р. Реци. 1979. г.

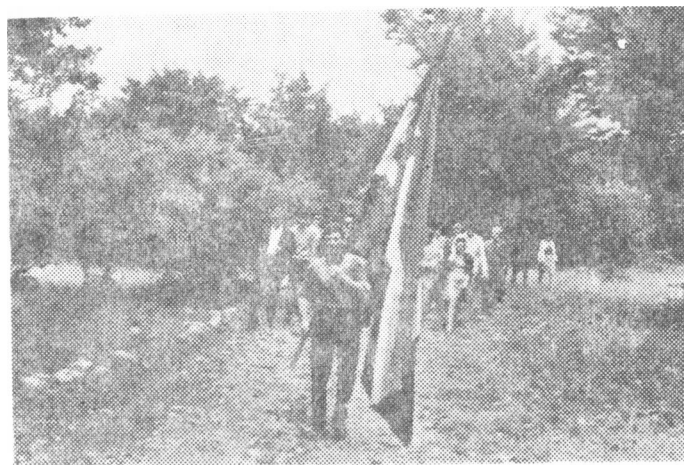
42. Лука Јелић, говори
омладинцима код Мијајловс
јама 4. 7. 1971. г.

43. Делегација СУБНОР-а
општине Деспотовац полаже
венац на споменик палим
борцима на Грзи, 1979. г.

44. Сиоменик палим борцима
ЖФТ у Р. Реци (заједничка
гробница)

45. Народ овог краја са
дужим поштовањем обилази
Мијајлову јаму и сећа се
невиних жртава

46. МИЛОВАН ИЛИЋ, из Р.
Реке, један од преживелих
очевидца четничког покоља
код Мијајлове јаме

РЕГИСТАР ИМЕНА

А

Алексић Саиа, борац Рударске парт. чете, 13, 19
Алексић Срета, борац НОВ-е 76
Антић Ружа, домаћица, 46
Антић Мирослав, омладинац, 46, 57
Антић Ђорђе, возовођа, 46, 47
Аптић Станоје, симпатизер НОП-а, 47
Антпћ Михајло, 57
Антмћ Радмила, симпатизер НОП-а, 57
Антић Сава, симпатизер НОП-а, 57
Антић Милан, 65
Антић Васа. из Крушара, вођа црне тројке са патолошком жељом за убијање, 34, 38
Адамовић Милан, симпатизер НОП-а, 50
Аколзин Иван,, 55
Аранђеловић Милорад, 59, 64
Аристов Аидреја, симпатизер НОП-а, 42
Днтанасковић Ђорђе, 61
Атанацковић Ђока, командант четничког јуришног батаљона, 31
Аћимовић Влада, борац Рударске парт. чете, 17
Апро Јован, члан Културбунда, 9

Билбија Драган, борац НОВ-е, 76, 77
Бабић Милан, симпатизер НОП-а, 50
Балабановић Јован, радник, 50
Башћановић Пајо, симпатизер НОП-а, 35, 36
Баћевић Пстар, четнички командант, 36
Богдановић Даница, 63
Богдановић Константин, инг. 63
Богдановић Бранко, симпатизер НОП-а, 43
Божиновић Вјекослав, командант четничког)Уришног батаљона 31
Бојић Новак, командир I чете Раваничке четнич. брнгаде,31
Божиновић Стано/е, борац Рударске парт. чете, 24
Богдановић Чеда, борац Рударске парт. чете, 13, 19, 28
Бошковић Нада, симпатизер НОП-а, 44
Вожић Карло, члан Културбунда, 9
Боговиншек Михајло, члан Културбунда, 9
Бразануловић (?), симпатизер НОП-а, 40
Брена из Буљана, вођа црне тројке, 34
Бранкан Јован, симпатизер НОП-а, 25
Бранкановић Никола, члан КПЈ, 19
Бпезник Виктор, члан Културбунда, 9
Брезник Едуард, члан Културбунда, 9
Брезник Андре/а, члан Културбунда. 9
Бурмас Никола, радник 12
Пул анчевић Јован, 64

В

Вемић Мнлија, борац рударске парт. чете, 12, 16
Вепрек Иван, симпатизер НОП-а, 40
Војиновић Во/а, десетар рударске партизанске чете, 16,27
Воробијев Феодор, симпатизер НОП-а, 40
Видановић Мата, 61
Враљанац Душко, вођа црне тројке, 34
Вучковић Милутин, четнички курир, 58
Вучковић Сава, 61

Г

Гајић Душан, симпатизер НОП-а, 25
Гајић Десанка, симпатизер НОП-а, 39
Га/ић Антоније, 61
Гавриловић Димитрије-Мита, члан четничког преког суда, 31, 35
Гаћеша Милан, вођа црне тројке, 33, 34
Гардашевић Васио/е, симпатизер НОП-а, 35
Глоговшек Јозефа Јохан, члан Културбунда, 9
Глоговшек Јохана Јохан, члан Културбунда, 9
Глоговшек Јохана Рудолф, члан Културбунда, 9
Глоговшек Јохана Јосип, члан Културбунда, 9
Глигорић Сава, полит. комесар Рудар. парт. чете, 13, 19
Глигорић Стево, борац Рударске парт. чете, 13, 19
Глигоријевић Слободан, борац Рударск парт. чете, 17
Глогошек Пепи, члан СКОЈ-а, 19
Гомираг Рудолф, члан Културбунда, 9
Глишић Славко, члан Културбунда, 9
Голуб Иван, радник, 12
Грум Павле члан Културбунда, 9, 16
Гроблер Албин, борац Рударске парт. чете, 12, 13, 19
Гркић Коле, из Сења, вођа црне тројке, 34, 60
Гру,ица Босанац, вођа црне тројке, 34
Грубач Мирко, борац НОВ-е, 76
Грубач Јова, борац НОВ-е, 36, 76
Грубач Никола, борац НОВ-е, 76, 77
Гундељ Недељко, борац Рударске парт. чете, 20
Гундељ Мирко, борац Рударске парт. чете, 17
Гушевац Шпира, симпатизер НОП-а, 40
Гитарић Мпћа, борац НОВ-е, 76

Д

Дамјановић Живка, политички комесар Параћинско-ћупријскс чете, 12
Дам/ановић Дамјан, симпатизер НОП-а, 44
Денисов Буша, 62
Денисав Татјана, 62
Денисов Јани, 62
Денисав Рајна, 62
Денисов Милан, 62
Димовић Димче, борац Рударске парт. чете, 16
Димитри/евућ Мирко, борац Рударске парт. чете, 17

Димитријевић Драгољуб, обавештајни официр четника, 31
Димић Пера, симпатизер НОП-а, 40
Димитри,'евић Данило, командир Параћинско-Ћупријске партизанске чете, **12**
Додић Радисав, борац Рударске парт. чете, 17
Добријевић Вељко, борац Рударске парт. чете, 17
Дончић Драгутин, 56, 57
Дрон.ак Мирко, члан Културбунда, 9
Драгутиновић Стаја, симпатизер НОП-а, 44
Драгосављевић Мика, 63
Драгосављевић Љубомир, симпатизер НОП-а, 59, 63, 66
Дуликравић Никола, симпатизер НОП-а, 63, 66
Думитровић Ђорђе, симпатизер НОП-а, 40

Ђ

Ђолић Сто,'адин, борац Рударске парт. чете, 17
Ђорђијанов Милоје, борац Рударске парт. чете, 17
Ђорђевић Милан, 63
Ђорђевић Божа, борац НОВ-е, 76
Ђорђевић Миодраг, командир III чете Раваничке четничке бригаде, 31
Тоукић Ђура, санитарски поручник четника, 31
Ђурђевић Сава, 49
Ђурић Миленко, симпатизер НОП-а, 42
Ђурић Милан, симпатизер НОП-а, 42

Ерић (?), члан Културбунда, **10**
Ераковић Никола, борац Рударске парт. чете, 12
Екмежић Никола, симпатизер НОП-а, 36

Ж

Жачац Пстар, командир Рударске парт. чете, 10, **12**, 13, 19, 27
Живковић Крста, симпатизер НОП-а, 39, 40
Живковић Јован, симпатизер НОП-а, 42
Живковић Никола, симпатизер НОП-а, 39
Живковић Иванка, симпатизер НОП-а, 39
Живковић Драгутин, симпатизер НОП-а, 39, 59
Живковић Јела, дете, 39
Жохер Јура/, члан Културбунда, 9
Журнић Михајло, симпатизер НОП-а, 40

Загорац Ђуро, борац Рударске парт. чете, 13, 19
Зобеница Душан, члан КПЈ, 19
Зоркић Димитрије, борац Рударске парт. чете, 16

И

Ивановић Михаил-Калењин, борац Рударске парт. чете, 10, 19, 27
Ивановић Момчило, симпатизер НОП-а, 35, 53

Иванић Сто,'ан, симпатизер НОП-а, 42
Иванић Магдалена, Модика, симпатизер НОП-а, 42
Иванић Цецилија, дете 12 година, 42
Иванић Драгица, дете 4 година, 42
Ивачић Ана. 59, 63
Ивачић Гашпар, симпатизер НОП-а, 59
Ибрахим Ђого, његова жена и дете симпатизер НОП-а, 40
Ињац Душан, бориц Рударске партиз. чете, 13, 19
Илић Божидар-Узун, командант јуришног чет. батаљ. 31,
Илић Милован, земљорадник, 48
Илић Мила, 64

J

Јазбец Јосип, члан Културбунда, 9
Јазбец Карло, члан .Културбунда, 9
Јазбец Ангон, члан Културбунда, 9
Јанош Антон, члан Културбунда, 9
ЈаковЋевић Мирјала, симпатизер НОП-а, 42, 57
Јанићи)'евић Радосав-Селасије, мобилисани четник, 72
Јањош Пера, борац НОВ-е, 76
Јелић Лука, борац Рударске парт. чете, 10, 13, 19
Јевремовић Добривоје, симпатизер НОП-а, 25, 64
Јелић Стевица, симпатизер НОП-а, 42
Јекић Благоје, борац НОВ-е, 76
Јовановић Или/а, борац Рударске парт. чете, 17
Јовановић Милан. борац Рударске парт. чете, 17, 76
Јовановић Чедомир-Чеда, пропаганда, 32, 53, 68
Јовановић Драги-Шарко, вођа црне тројке, 34, 46
Јовановић Миливоје, 54
Јовановић Стана, 61
Јовановић Александар, борац НОВ-е, 76
Јоксимовић Зоран, борац НОВ-е, 76
Јуриц Иван, члан КПЈ, 19

K

Каменшек франц, борац Рударске парт. чете. 12, 19
Кастелац Едуард, члан Културбунда. 10
Ксцман Јово-Чеда, борац Рударске парт. чете, 18
Кецановић Или/а, 55
Киперт Паја, члан Културбунда, 10
Кипсрт Паје Валентин члан Културбунда. 10
Киперт Јосип, члан Културбунда, 10
Ковче Рудолф, члан Културбунда, 9
Кнез Јанез, члан Културбунда, 9
Кнок франц, симпатизер НОП-а, 40
Козина Иван, члан Култуибунда, 9
Колар Миха,'ло, члан Културбунда, 9
Ковач Франц, члан Културбунда, 10
Кочник Франц, члан Културбунда, 10
Кожуљ Иван, борац Рударске парт. чете, 12, 42, 57
Ковачевпћ Ђура, командир ипдустријске страже, 13

Ковачевић Драган, борац Рударске парт. чете, 13
Коовац Миле, борац Рударске парт. чете, 13
Ковачевић Олга, члан СКОЈ-а, 19
Кокаљ Франц, симпатизер НОП-а, 23
Кокаљ Силвестер, 23
Кокаљ Бранко, 23
Коловић Радован, симпатизер НОП-а, 35
Конопка Петар, Пољак, 39
Ковач Илија, симпатизер НОП-а, 40
Кочобановић СтаниУа, домаћица, 46
Кочобановић Јован, земљрадник, 46
Коновалов Василије, 62
Коновалов Катарина, 62
Коновалов Раде, 62
Контроманц Павле, симпатизер НОП-а, 68
Крстић Мирко, борац Рударске парт. чете, 12
Крстић Милен, борац Рударске парт. чете, 12
Крсмановић Бранко, шпански борац, 12
Кљајић Филип-Фића, члан Главног штаба НОП-а, за Срби/у, 20, 26
Кулић Јосип, симпатизер НОП-а, 40

Л

Лазић Марија, 63
Лазић БлагоЈе, симпатизер НОП-а, 63, 66
Лазић Добривоје, 63, 66
Латин Јанко, члан Културбунда, 10
Лугарић Андрија, члан КПЈ, 19
Лукавац Глишо, борац НОВ-е, 76

Љ

Љупков (?), ма/ор Црвене армије, 78

М

Марцен Мнхајло, члан Културбунда, 10
Мачевски Александар, борац Рударске парт. чете, 13
Матић Станоје, члан КПЈ, 19
Марковић Бора, симпатизер НОП-а, 25
Марић Драган, борац Праћинско-ћупри)'ске чете, 27
Марић Градимир, борац Параћинско-ћупријске чете, 27
Матић Воја, симпатизер НОП-, 35
Ма)цен Ђуро, симпатизер НОП-а, 40
Мајцен Јорданка, симпатизер НОП-а, 40
Марић Мирослав, 55
Маринковић Добривоје, симпатизер НОП-а, 61
Малешевић Ранко, борац НОВ-е, 76
Малинић Чеда, борац НОВ-е, 76, 77
Малинић Урош, борац НОВ-е, 76, 77
Малетин Павле, борац НОВ-е, 76
Мар/ановић Периша, борац НОВ-е, 76, 77
Марковић Мпћа, борац НОВ-е, 76
Милосављевић Јоца, члан ОК КПЈ за Јагодину, 12

Милекић Стева, борац Рударске парт. чете, 13
Милкановић Васа, борац Рударске парт. чете, 17, 25
Милковић Божо, борац Рударске парт. чете, 17
Милетић Света, члан КПЈ, 19
Миладиновић Павле, симпатизер НОП-а, 25
Мијић Живко, симпатизер НОП-а, 57
Мијић Ана, симпатизер НОП-а, 57
Ми/ић Мирјана, симпатизер НОП-а, 57
Милошевић Илија, симпатизер НОП-а, 25
Милеуснић Пера, борац Параћинско-ћупријске чете, 26
Михајловић Милорад, симпатизер НОП-а, 35
Милић Милица, симпатизер НОП-а, 39
Мијић Ђока и Марица, симпатизери НОП-а, 40
Мицић Живко, симпатизер НОП-а, 42
Мицић Ана, симпатизер НОП-а, 42
Милутиновић Милојко и Вера, симпатизери НОП-а, 42, 67
Мијић Јованка, симпатизер НОП-а, 42
Милић Радосав, симпатизер НОП-а, 44
Михајловић Драгутин, 54
Митровић Милоје, 60
Милошевић Јелисавета, симпатизер НОП-а, 61, 64
Милошевић Станија, 64
Милановић Раде, командант I чете Раваничке чет. бриг. 31
Милошевић Миленко, четнички капетан, 31
Михајловић Станимир, заклан из освете, 65
Микић Љубиша, борац НОБ-е, 76
Милошевић Перица, борац НОП-е, 76
Младеновић Војислав, симпатизер НОП-а, 67
Младеновић Душан, борац Рударске парт- чете, 17
Момчиловић Буда, борац НОВ-е, 76

Н

Недељковић Станоје, симпатизет НОП-а, 25
Недић Мара, симпатизер НОП-а, 43
Нешић Никола, инг. Чачићев заменик, 32, 48
Нешић М. Јован, борац НОВ-е, 36, 76
Несторовић Милија, руководиоц четничке радионице, 32
»Нишавац« Драга, борац Рударске парт. чете, 15

О

I - "
Оберстер Гашпара Милош, члан Културбунда, **10**
Оберстет Милоша Милош, члан Културбунда, 10
Обрадовић Милош, 45
Обрадовић Милојко, 54

Остојић Живојин, председник општине Ћуприја, 62

П

Павловић Милорад, командир I чете јуриш- четн. бригаде,
Павловић Степан, симпатизер НОП-а, 44
Павловић Јанко, 58
Павловић Сгјепан, 62

Павловчћ Марија, 62
Павловић Анушка, 62
Павловић Љуба, 63
Павловић Милан, 63
Павловић Фани, 63
Павловић Лидија, 63
Павловић Кото, 63
Павасовић Љуба, управник рудника, 77, 78
Пауновић Милош, командир II чете Раваничке че-гн. бриг. 31
Павићевић Михајло, симпатизер НОП-а, 40
Пасуљановић Александар, 47
Петровић Бора, командант Параћинско-ћупријске чете, 13, **22**
Петровић Душан, борац Рударске партизанске чете, 16
Петровић Жика, борац Рударске парт- чете, 16
Петровић Видан, борац Рудароке парт. чете, 17
Петровић Чедомир-Либаде, председник преког четн. суда, 31
Петровић Драган-Бели, члан КПЈ, 43
Петров Михајло, 62
Петров Олга, 62
Петров Ружа, 62
Петров Милица, 62
Петров Иван, 62
Петров Бато, 62
Петров Марија, 62
Петронијевић Боровоје, 25
Пешић Анта, борац Рударске парт. чете, 17
Пешић Стаја, борац Параћинско-ћупријске чете, 27
Пешић Павле, 56
Пилипов Никола, борац Рударске парт- чете, 18
Полетика Виталије, борац Рударске парт. чете, 13
Поповић Миле, борац Рударске парт. чете, 13, 19
Попадић Бранко, борац НОВ-е, 76

Р

Рабаџијевић Милош, радник, 58, 64
Рабаџијевић Јабланка, симпатизер НОП-а, 58, 64
Радић Живко, вођа црне тројке, 34
Радовановић Ранђел, борац Рударске парт. чете, 17
Радосављевић Милан. борац Рударске парт. чете, 17
Радосављевић Милица, симпатизер НОП-а, 40
Радосављевић Стојан-Јереза, 48
Радосављевић Михајло, 59
Рапо Андрија, борац НОВ-е, 76
Радивојевић Драгослав, симпатизер НОП-а, 57
Реберник Георг, члан Културбунда, 10
Реберник Стево, члан Културбунда, 10
Реберник Карло, члан Културбунда, 10
Рељић Јован, борац Рударске парт. чете, 39
Ристић Стана, симпатизер НОП-а, 40
Рупеј — католички свештеник, члан Културбунда, 8, 11, 23

С

Салих Марица, симпатизер НОП-а, 40
Селаковић (?), борац Рударске парт. чете, 17
Скок Алојз, члан Културбунда, 10
Смиљанић Иван, борац НОВ-е, 76
Смиљанић Лазо, борац НОВ-е, 76
Стамболић Петар, инструктор ПК КПЈ за Србију, 12, 20, 26
Станковић Драга, борац Рударске парт. чете, 13
Станковић Миле, борац Рударске парт- чете, 16
Станковић Душан, симпатизер НОП-а, 65
Стаменковић Стано^е 60
Станојевић Настас, командир II чете јуриш. четн. бриг. 31
Стаменић Миле, борац Рударске парт- чете, 17
Стојановић Стојан, борац Рударске парт. чете, 13
Станишић Добривоје, борац Рударске парт. чете, 17
Стојановић Александар, симпатизер НОП-а, 64
Стојановић Власта, борац Рударске парт. чете, 18
Стојановић Рад- . . . капетан СДС, 23
Стојановић Велимир, симпатизер НОП-а, 25
Стојановић Ђорђе, симпатизер НОП-а, 25
Стохановић Милан, 57
Стојић Бошко, борац НОВ-е, 76
Стојковић Стојадин, борац Рударске парт. чете, 17
Стојић Ђуро, борац Рударске парт. чете, 9, 13, 19
Стевановић Светомир, 50
Спасојевић Милош, борац Рударске парт. чете, 16
Спасић Драгутин, симпатизер НОП-а, 59
Суботић Жика, борац Рударске парт- чете, 16
Суботић Љубица, борац Рударске парт. чете, 16
Судић Славко, вођа црне тројке, 34, 52
Сулић Салко, симпатизер НОП-а, 40
Сулић Марија, симпатизер НОП-а, 40
Самац Иван, симпатизер НОП-а, 38

Т

Табаковић Авдо, симпатизер НОП-а, 40
Талпичић Сава, 46, 50
Тарле Лука, борац Рударске парт. чете, 13, 19
Татомир Душко, борац Рударске парт. чете, 17
Татомир Бошко, борац Рударске парт- чете, 17
Татомир Стево, борац НОВ-е, 76
Татомир Ђуро, борац НОВ-е, 76
Тешевић Чедомир, командир III чете Раваничке четн. бриг. 31
Теофиловић Бранко борац НОВ-е, 76
Теофиловић Милан, борац НОВ-е, 76
Томић Станоје, симпатизер НОП-а, 59, 66
Трикић Раде, борац Рударске парт. чете, 17
Тубин Стојан, борац НОВ-е, 76

У

Узелац Илија, потпоручник бивше Југослов- војске, 10, 13, 26

г

Ф

Фики Алојз, инг. командант Културбунда, 8, 11, 23
Фер,догер Карло, немачки тумач из Ђуприје, 24, 28
Фрабац Теодор, симпатизер НОП-а, 40
Филиповић Ђорђе, симпатизер НОП-а, 50, 67

Х

Хајнк Карло, члан Културбунда, 10
Хајнц Јосип, симпатизер НОП-а 40
Хајнц Ана, симпатизер НОП-а. 40
Хаџић Љубомир, симпатизер НОП-а, 66
Хованец Антон, члан Културбунда, 10

Ц

Царев, командант /единица Црвене армије, 77, 78
Цветковић Михајло, 10
Цувелић Салко, симпатизер НОП-а, 67

Џ

»Џони« — вођа црне тројке, 34

Ч

Чавалић Салко, симпатизер НОП-а, 40
Чачић **Михајло, командант четничке раваничке** бригаде, 24, 26, 29,31, 32. 33. 35, 79
Чаур Ђуро, борац Параћинско-ђупријске чете, 27
Ченић Петар, борац НОВ-е, 76
Ченић Павле, борац НОВ-е, 76
Чобановић Јован, 68
Чобановић Анка, 40
Чоловић Тодор, борац Рударске парт. чете, 13, 17

Ш

Шарановић Драгољуб, борац НОВ-е, 25, 76
Шарић др. Милош, лекар из "Ђуприје, 59
Шаторић Влајко, борац Рударске партиз. чете, 15, 28
Шаторић Миленко, члан КПЈ, 19
Шимунић Павле, симпатизер НОП-а, 61, 66
Шлегл Албин, члан Културбунда, 10, 16
Шпрагер Јанез, члан Културбунда, **10**, 19
Шпанић Влајко, борац НОВ-е, 76
Шушњар Стеван, борац Рударске парт. чете, 13
Шћепанек Фердо, борац НОВ-е, 68

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИАС-К-4-46/1061: **Необјављена хроника Ћуприје, III део,** од Д. Ђулића и М. Милачића.

ИАС-К-7-76/1111: Монографија о развоју НОП-а у Општини Реоавица.

ИАС-К-7-87/1122: Партијска организација **1941.** г. у Р. Реци

ИАС-К-7-88/1123: Стање у деспотовачко.м срезу **1941.** г. (стенографске белешке).

ИАС-К-10-56/1076: Материјал СУП-а Светозарево.

ИАС-бр. 126/45: Матермјал Комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача.

ИАС-У. бр. 224/45: Материјал Комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача.

ИАС-У. бр. 78/45-2: Материјал Комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача.

Димитрије Ђулић и Миодраг Милачић: На Морави Ћуприја, Нови Сад, **1977.** г.

Дамњан Поповић: На обронцима Бељанице. Нови Сад **1979.**

Бошко Живановић

Дамњан Поповић,

Миодраг Јовановић: Поморавље у Народноослободилачкој борби, **1941-1945.** , Београд, **1961.**

Димитрије Ђулић,

Миодраг Милачић: Црвене воде Црнице, Параћин, **1969.** г.

Миодраг Милановић: Поеме, Параћин, **1973.** г.

Константин Ненадовић:Живот и дела Карађорђа и његовијех војвода и јунака, Београд. **1971.**

Завичајно одељење

Матич. библиотеке

Д е • П саа:

Писмења **сећања** сведока и очевидаца о злочинима четника за време Другог светског рата и то: Станија Кочобановић. Јован Кочобановић, Ружа Антић, Станоје Антић, Милован Илић, Сава Ђурђевић, Јован Балабановић, Светомир Стевановић, Момчило Јовановић, Миливоје **Јовановић**, Милојко Обрадовић, **Иван Аколзин, Илија** Кецановић, **Мирослав** Марић, Павле Пешић, Драгутин Дончић, Милан Стојановић, Михајло Антић- Драгослав Радивојевић, Јанко Павловић и други.

100 година Сењског Рудника. 1853-1953, Београд, 1953.

НАПОМЕНА:
Скраћеница ИАС означава: Историјски архив Светозарево, К значи кутија, а остале цифре број и назив докумената. ИАС — ф означава шифру Историјеуи архив Светозарево — филм — број филма и број снимка.

С А Д Р Ж А Н И Е

Долазе Немци	7
Први знаци отпора	11
Хроничари су забележили	11
Партија у рудницима уочи окупације	18
Дани борбе	20
Садржај и описи акција	22
Разбијање Параћинско-ћупријске парт- чете	26
МиЈаглова јама	30
Раваничка четничка бригада	30
Злочини	35
О четничким злочинима говоре преживели	
очевидци и сведоци — — — — — — — — — —	46
Фебруарски покољ 1944. године — — — — — — — — — —	65
Четничка пропаганда	68
Последњи трзаји —	74
Ослобођење и слом четника	77
Регистар имена	93
Извори и литература	102

Душан Прица
Јоксим Радојковић
МИЈАЈЛОВА ЈАМА

НАСЛОВНА СТРАНА
И ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ
Добривоје Првуловић

КОРЕКТУРА
Добривоје Првуловић

ТИРАЖ 7000

Штампа ГРО »Нови пут« Светозарево

И С П Р А В К А

Омашком је дошло до погрешног постављања текста испод илустрација

На стр. 14 Текст 7. уместо Ђура Ковачевић треба Василије Милкановић

На стр. 14. текст 8. уместо Драган Ковачевић треба Душан Ињац

На стр. 15. текст 10. уместо Александар Мачевски треба Миле Стаменић

На стр. 15. тскст 11, уместо Душан Ињац треба Миодраг Поповић

На стр. 15. текст 12. уместо Албин Гроблер треба Ђура Ковачевић

На стр. 15. текст 13. уместо Миодраг Миле Поповић треба Александар Мачевски

На стр. 10. текст 14. уместо Стеван Милекић треба Драган Ковачевић

На стр. 16. текст 15. уместо Владимир Влајко Шаторић трсба Албин Гроблер

На стр. 16. текст 16. уместо Милош Спасојевић треба Стеван Милекић

На стр. 18. текст 18. уместо Васа Милкановић треба Владимир Шатсрић

На стр. 18. текст 19. уместо Миле Стаменић треба Милош Спасојевић